

Rétorika v teórii a praxi

Doc. PhDr. Ján Gallo, CSc.



© DOMINANTA

1996 - 2004

ISBN - 80 - 967349 - 1 - 1

OBSAH

Úvod

Metodicko – didaktické poznámky

A/ VŠEOBECNÁ RÉTORIKA

1. Základné metodologické otázky

2. Z dejín rétoriky

a/ Antická rétorika

b/ Cirkevno-bohoslovecká rétorika

c/ Novoveká rétorika

d/ Slovenská rétorika

e/ Odborná literatúra o rečníctve na Slovensku

3. Základy semiotiky

4. Zvuková stránka rečníckych prejavov

A/ Technika reči

B/ Ortoepia

a/ Hlásky

b/ Kvantita slabiky

c/ Asimilácia v slovenčine

d/ Artikulačné prvky vo funkcii rečníckych prostriedkov

e/ Veta a text

5. Jazykové prostriedky rečníckych prejavov

a/ Základné rečnícke jazykové prostriedky

b/ Špecifické rečnícke prostriedky

6. Kinetická zložka rečníckych prejavov

a/ Gestikulácia

b/ Mimika

7. Rečnícke žánre

a/ Historický pohľad na klasifikáciu rečníckych žánrov

b/ Charakteristika skupín a jednotlivých prejavov

c/ Základné druhy verejných podujatí, na ktorých sa komunikuje pomocou rečníckych žánrov

B/ ŠPECIÁLNA RÉTORIKA

(Rétorika v riadiacej, manažérskej a komerčnej oblasti)

8. Rétorika v priemyselno - výrobnej a komerčnej oblasti

9. Mimorečové okolnosti v rečníctve

a/ Osobnosť rečníka

b/ Poslucháč

c/ Téma

d/ Aranžmán

e/ Príprava na vystúpenie

10. Rétorika v praxi manažéra

Osobnosť manažéra

Temperament a typológia osobnosti

Riadiaci štýl manažéra

Správanie sa riadiaceho pracovníka na verejných podujatiach

Riadiaci pracovník - manažér na obchodných rokovaníach

Priame obchodné rokovanie so zreteľom na rétorickú zložku

Krátky významový slovník rétorických a s nimi úzko spätých pojmov z textu

Texty zo svetovej rétoriky

Texty zo slovenskej rétoriky

Cvičenia

Cvičenia - modelové situácie

Otázky a úlohy

Literatúra

Úvod

Súčasná spoločnosť v celom svete, najmä vo vyspelých krajinách, je v nebývalom pohybe. Tak je to aj na Slovensku. Hybnou silou dynamizácie spoločnosti je rozvoj vedy a techniky, ku ktorému po roku 1989 pristúpili činitele ekonomické - premena socialistického plánovaného hospodárstva na ekonomiku trhovú a po roku 1993 aj politické, keď tieto procesy začali prebiehať už v samostatnom štáte - Slovenskej republike.

Veľký význam pri budovaní pluralitnej demokratickej spoločnosti na báze trhového hospodárstva a rovnako aj vo vede a technike majú informácie (z lat. informatio = vysvetlenie, výklad). Sú to konkrétne správy, súhrn istých údajov a od vzniku kybernetiky jeden z jej základných pojmov. Ako vedecký pojem vznikli abstrahovaním od obsahovej stránky správ, všímajú si iba kvantitatívny aspekt. Teoretické rozpracovanie informácií a nové technické objavy umožnili ich prenos po technických spojovacích kanáloch, pomocou počítačov, čo zároveň prispelo a prispieva ku skvalitneniu procesov riadenia.

Na rýchle, pohotové, operatívne rozširovanie a získavanie informácií, ako základného predpokladu pri skvalitňovaní procesov riadenia, a teda aj manažérstva, sa využíva mnoho prostriedkov. Z nich zaujíma stále popredné miesto rečová komunikácia. Dynamika spoločenskej, politickej, kultúrnej a ekonomickej sféry u nás nastoľuje potrebu rastu záujmu o ekonomizáciu, a tým aj potrebu zdokonaľovania rečovej komunikácie ako podstatnej zložky pri rozvíjaní ekonomických a spoločenských procesov. Uvedená potreba sa prejavuje zvyšovaním významu dokonalého ovládania jazyka a jeho zložiek aj podôb, predovšetkým ústnej.

Rétorika poskytuje základné teoretické vedomosti o správnej rečovej komunikácii, teda o formálnej (nie o obsahovej) stránke rečového prejavu a poukazuje aj na špecifické prostriedky, ktoré vedú k estetizácii prejavu. Zároveň upozorňuje na kritériá, ktoré treba rešpektovať pri rozdielnych druhoch podujatí, na ktorých sa rečový prejav realizuje. Vedomosti z rétoriky samy o sebe ešte nikoho nenaučili a ani nenaučia správne a esteticky pôsobivo komunikovať, to sa dá doceliť len cvičením s ciberním. Vytvárajú však teoretickú základňu, ktorá je jedným z hlavných predpokladov pre vypestovanie rečovo - komunikatívnych spôsobilostí.

Správna, vecná a v prípade potreby aj esteticky pôsobivá reč a vypestovaná rečovo - komunikatívna spôsobilosť by mala byť jednou z dôležitých zložiek profilu absolventa každej vysokej školy. Nielen spoločensko - vedného, ale dnes už aj technického, ekonomického a iného zamerania. V súčasnosti je dôležitým predpokladom pre vykonávanie už nielen kňazského, právnického a učiteľského povolania, ako to bolo v minulosti, ale každého, najmä ak sa jeho príslušník dostane do pozície riadiaceho pracovníka.

Uvedené poslanie sleduje aj táto práca, ktorá obsahuje základné teoretické poznatky ako teoretickú bázu k dobrej a peknej rečovej komunikácii a cvičenia vedúce k jej zdokonaľovaniu. Neobsahuje preto recepty, pokyny ani šablóny na „dobré“ ústne prejavy, ale chce viesť k tvorivému zdokonaľovaniu sa v oblasti rečovej komunikácie.

Koncepčným základom pri jej spracovaní časti práce „A - Všeobecná rétorika“ je práca J. Mistríka RÉTORIKA (Bratislava, SPN 1987), z ktorej sú prebraté v niektorých prípadoch aj doslovné formulácie. Uvedená časť si preto nenárokuje charakter originalnosti a autochónosti.

Hodnotu jazyka poznali už v dávnej minulosti, o čom svedčí nasledovná bájka, v ktorej reč je symbolizovaná jazykom ako pokrmom.

Istý kráľ si zavolať kuchára a rozkázal mu pripraviť najlepšie jedlo. Kuchár mu pripravil jazyk. Prekvapený kráľ sa pýta: "To že je najlepšie jedlo?" Kuchár spokojne prikývol kráľovi a vysvetlil prečo. Koľko pekného a dobrého sa dá povedať jazykom, dokonca zachrániť aj život.

Kráľ potom rozkázal kuchárovi, aby mu priniesol najhoršie jedlo. Kuchár mu znova priniesol jazyk. Na kráľovu otázku prečo, znova podal vysvetlenie v tom zmysle, koľko zla môžu zapríčiniť, nevhodné, nepravdivé a zlé reči, môžu človeka aj zabiť.

Autor

Metodicko-didaktické poznámky

Práca sa skladá z dvoch dielov, ktoré tvoria vnútorne skĺbený celok. Prvý diel obsahuje v 10-tich kapitolách základné teoretické vedomosti z rétoriky, ktoré sú rozčlenené na dve časti: A/ Všeobecnú rétoriku a B/ Špeciálnu rétoriku.

Časť všeobecná rétorika tvorí ucelený systém základných vedomostí tejto vedy. Je určená nielen študentom a absolventom vysokých škôl, ale môže sa stať vhodnou pomôckou pre každého, kto si chce osvojiť základné vedomosti a sformovať spôsobilosti z rétoriky vlastným štúdiom a cvičením. Plní teda i funkciu autodidaktickú (sebavzdelávaciu, samoučiacu).

Časť špeciálna rétorika je aplikáciou všeobecných rétorických vedomostí na riadiacu oblasť so zameraním na výrobnú, komerčnú a spoločenskú sféru. Prvý diel vytvára teoretickú základňu pre správnu, a kde je to vhodné a potrebné i esteticky účinnú komunikáciu. Na záver I. diela je zaradený Krátky významový slovník, ktorý má plniť funkciu autodidaktickú.

Druhý diel vychádza obsahovo z prvého a má okrem iného plniť funkciu autodidaktickú. Obsahuje texty, cvičenia, otázky a úlohy. Texty sú výberom z prejavov význačných osobností, zároveň dobrých rétorov, a keď ide o staršie obdobie, aj dobrých rétorikov historických období svetových a slovenských dejín rétoriky. Sú komentované, takmer za každým textom nasleduje stručná poznámka - komentár. Vybrané sú tak, aby sa na nich dali demonštrovať teoretické vedomosti z prvého dielu.

Cvičenia z hľadiska ich využitia pri formovaní rétorických spôsobilostí sú zaradené do dvoch skupín. Prvá skupina cvičení je zameraná na analýzu textov z rozličných hľadísk, predstavujúcich určitú zložku rétoriky (dejiny, zvuková stránka prejavu, kompozície, špecifické rečnicke jazykové prostriedky a iné). Druhá skupina je zameraná na tvorbu rečnických prejavov od najjednoduchších žánrov (diskusný príspevok) po zložitejšie (správa).

Otázky a úlohy majú plniť funkciu sebakontrolnú. Sú z každej kapitoly, aby čitateľ mohol sám seba kontrolovať, ako si osvojil jej problematiku. V učebniciach s autodidaktickou funkciou sa kontrolné otázky zaraďujú obyčajne na koniec každej kapitoly, resp. za každou kapitolou. Tu sú zámerne zaradené na konci druhého diela, teda po teoretickej časti (I. diel) a po textoch a cvičeniach (II. dielu), aby študujúci získal komplexný pohľad, ako si osvojil, resp. vytvoril určité rétorické spôsobilosti.

A - VŠEOBECNÁ RÉTORIKA

1. Základné metodologické otázky

Pojem rétoriky

Základom pojmu je grécke slovo **rhexis** = reč; **rhétoriké techné** = rečnícke umenie; rétor = učiteľ (teoretik) rétoriky. Nie každý rétorik je aj dobrým rétorom. V antickom grécku do pojmu techné (umenie) zahrnovali aj vedy. Každú vedu charakterizujú prinajmenšom tri hlavné znaky: systém poznatkov, predmet skúmania a metódy.

Rétorika ako systém

Rétorika je systémom (nie súčtom) poznatkov z viacerých vied, predovšetkým jazykovedy (fonológie, gramatiky, štylistiky), fyziky, kinetiky, zo psychológie, pedagogiky a i. Rétorika je teda medzi predmetná (interdisciplinárna) veda. Popri iných funkciách, ktoré plní každá veda, rétorika plní aj funkciu sprostredkujúcu, a to medzi jazykovou teóriou a konkrétnou živou jazykovou praxou.

Predmet rétoriky

Pod pojmom predmet vedy treba chápať "tú časť objektívnej reality, ktorá má k nám nejaký priamy alebo nepriamy vzťah ovplyvňujúci naše poznanie a konanie".^{1/} Predmetom rétoriky ako vedy je určitý druh ľudskej komunikácie, označený pojmom rečenie. Rečenie je taký druh ľudskej komunikácie, ktorého podstatou je zdieľovanie, odovzdávanie svojich pocitov, predstáv, myšlienok, úvah, citových impulzov, názorov, prejavov vôle a iných zložiek obsahu nášho vedomia. Subjektom uvedenej činnosti je rečník, prijímateľom poslucháč, účastník, spoluúčastník.

Metódy rétoriky

Každá ľudská činnosť, aj vedecká, má určité smerovanie od východiska k cieľu, čo sa realizuje pomocou krokov, ktoré nasledujú po sebe v prísnej postupnosti. Metóda vo všeobecnosti je cesta poznávania predmetu, je to obrazne povedané - cesta, po ktorej postupujeme z východiska k cieľu, k výsledkom činnosti.^{2/} Slovo pochádza z gréčtiny, kde "**met hodos**" = tou cestou.

^{1/} Filkorn,V.: Veda a jej predmet. Filozofia, 26, 1971, s.6

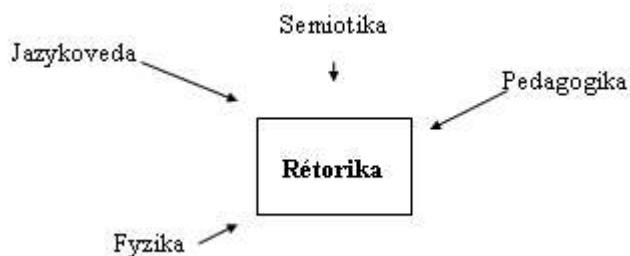
^{2/} Filkorn,V.: Pojem metódy. Filozofia, 27, 1972, 6, s. 225

Súčasťou metódy sú: kroky čiže operácie, to jest priradenie prvku množiny M k určitému prvku alebo prvkom množiny M, východisko a postupnosť operácií.

Teoretik z oblasti rétoriky môže skúmať predmet a získavať poznatky o ňom nasledovnými metódami:

- Experimentálne metódy, pomocou ktorých sa dá skúmaný jav rétoriky umele vyvolať, pripraviť a meniť podmienky výskumu. Experiment umožňuje presne registrovať výpovede či už na magnetofónový záznam, alebo videozáznam a rýchle hromadiť poznatky;
- Pozorovanie, ktoré sa v starších učebniciach psychológie a sociológie delilo na sebaopoznanie (introspekciu) a pozorovanie iných (extrospekciu);
- Historická metóda - využíva ju historiografia rétoriky. Jej podstata spočíva v štúdiu prameňov (rukopisov, publikovanej a inej literatúry).

Vzťah rétoriky k iným vedám je daný jej pozíciou medzi vedami, s ktorými úzko súvisí. Rétorika je interdisciplinárna veda, ktorá využíva poznatky jazykovedy a jej disciplín (gramatiky, ortoepie, štylistiky), fyziky a jej disciplín (akustiky, kynetiky), semiotiky, pedagogiky a iných základných vied.



Obr. 1 Vzťah rétoriky k iným vedám

2. Z dejín rétoriky

A. Antická rétorika

Dejiny rétoriky sú staré takmer 2 500 rokov, čo svedčí o dôležitosti slovného pôsobenia v spoločenskom živote. Za kolísku európskej rétoriky pokladajú mnohí historici Sicíliu, kde v V.stor. pr.n.l. Korax zo Syrakúz napísal prvú učebnicu rétoriky. Teóriu a prax sicílskej rétorickej školy preniesol r. 427 pr.n.l. do Atén rétor Gorgias.

Starogrécka rétorika

Významnú úlohu pri rozvoji rétoriky zohrali sofisti, ktorí zdokonalili umenie viesť vedecké spory, čím vytvorili dialektiku (gr. dialego = viesť rozhovor). Medzi význačných gréckych filozofov a zároveň pedagógov a rétorov patria nasledovní:

- Gorgias z Leontíny (483-380) patril k filozofom sofistom. Napísal učebnicu rétoriky, ale sa nezachovala. Vieme o nej z Platónovej knihy, kde ju ostro kritizuje. Ako teoretik rétoriky venoval pozornosť rečnickým figúram.
- Empedokles z Akragantu (493-433), filozof, básnik a politik, podľa Aristotela aj priekopník rečníctva. Vo svojich spisoch spolu s nasledovateľom Protagorom z Abdér kládol najväčší dôraz na dokonalé ovládanie jazyka.³
- Demostenes (384-322), najväčší rečník antického sveta, ktorý bol schopný prednášať niekoľkohodinové prejavy plné nielen faktografických údajov, ale vyznačujúce sa striedaním intonácie, gest, rečnických figúr. Využívaním rečnických ozdôb a logikou obsahu vedel tak nadchnúť ľudové masy, že ho pokladali za svojho vodcu a veľkého patriota.⁴ Nenapísal ani jednu teoretickú prácu, ale sa zachovali jeho rečnícke texty, úvody k rečiam a niekoľko listov. Do nich vsunul pasáže o rétorike, rečníkovi a rečnických prostriedkoch. Morálne odkazy Demostena boli a sú aktuálne v každej dobe.
- Sokrates (469-399), syn chudobného aténskeho sochára a matky pôrodnej asistentky. Jeho učenie poznáme z Xenofonta a Platóna. Nevyučoval v pravom zmysle slova, ale na verejných miestach sa snažil zatiahnuť ľudí do rozhovoru. Z taktických dôvodov sa robil skromným nevedomcom tvrdiac, že vie iba to, že nič nevie. Je tvorcom heuristickej (gr. heurésis = hľadanie) metódy. Ako rétor rozvinul formu dialógu.

^{3/} Hyhlík, F.: Kapitoly z rétoriky. Bratislava, Obzor 1972, s. 11-12;
Rybár, L.: Základy rétorickej komunikácie. Bratislava, Obzor 1980, s.22-25;
Mysřík, J.: Rétorika. 3. vyd. Bratislava, SPN 1987, s.9-16

^{4/} Mistrík, J.: c.d., s.10

- **Platón** (427-347), žiak Sokrata vo filozofii i v rétorike. V posledných ôsmich rokoch Sokratovho života bol jeho žiakom a napísal spis Obrana Sokrata. V aténskom hájiku Akadémia r. 387 pr.n.l. založil vlastnú filozofickú školu a nazval ju Akadémiou. Bol majstrom dialógov. Patrí medzi teoretikov rétoriky, hoci osobitné dielo tohto druhu nenapísal. Veľa poučení o rečníctve má v spisoch Georgias, Sofistes.
- **Aristoteles** (384-322) zo Stageiry bol synom lekára macedónskeho kráľa. Pracoval vyše 20 rokov v Platónovej Akadémii. R. 355 pr.n.l. založil školu v blízkosti aténskeho chrámu Apolóna Lykejského a nazval ju lýceum. Patrí medzi najväčších učencov staroveku. Mal ohromný vplyv na rozvoj vedy v staroveku a stredoveku. Napísal množstvo kníh z rozličných oblastí vied, aj spis Rétoriku. Problémom rečníctva venoval aj niekoľko kapitol v svojej Poetike.

Starorímska rétorika

Rečníctvo a rétorika dosiahli vysokú úroveň aj v starom Ríme, podmieňovali ju tie isté činitele ako v Aténach. V rímskej rétorike sa prejavovali silné grécke vplyvy. Za originalitu treba pokladať samostatné **rečnícke školy** ako tretí a najvyšší stupeň školskej organizácie. Prvá škola tohto druhu vznikla v Ríme okolo r. 90 pr.n.l. Rečníctvo sa stáva vrcholom vzdelanosti a jeho predpisy boli veľmi podrobné.⁵

Vývin a profilovanie rímskej rétoriky najviac ovplyvnili Marcus Tullius Cicero (104-43 pr.n.l.), Titus Livius (59 pr.n.l.-17 n.l.), Lucius Aeneus Seneca (4-65), Publius Cornelius Tacitus (55-120), Marcus Fabius Quintilianus (39-95) a ďalší.

B. Cirkevno-bohoslovecká rétorika

Na rozvoj rétoriky podnetne pôsobil vznik náboženstiev a náboženskej rétoriky. Náboženstvo potrebovalo propagátorov a apologétov, a teda aj rétoriku, ktorá sa okrem iného obohatila aj o také pojmy ako **kazateľstvo**, **homílie** (výklady biblických textov aplikovaných na život), **apológia** (obranu náboženských ideí) a ďalšie.

Za tvorcu homílie sa pokladá Origenes (180-254), pre svoju usilovnosť nazvaný aj Adamantius (tvrdý, oceľový). Z ďalších homiletikov a apologétov sú známi: Ján Zlatoústý - Chrisostomos (347-407), Gregor Veľký a Tomáš Akvinský (1221-1274).

Z pojmov cirkevnej rétoriky možno ešte spomenúť **postilu** (zbieku kázni) a **kapuciniádu** (druh homílií, v ktorom sa hrubo hrozí peklom a využívajú sa strašidelné efekty).

^{5/} Tamže, s. 13

Osobitným druhom rečníctva v stredoveku bolo **akademické rečníctvo** na pôde stredovekých univerzít. Jeho najznámejšími druhmi boli **prednášky** čiže lekcie (lat. legére = čítať) a **dišputy**, na ktoré bol určený jeden deň v týždni. Na nich sa zhromaždila celá fakulta, aby sylogickým pôsobom, teda na základe uznávaných právd, rozhodovala o niektorých sporných otázkach. /⁶

C. Novoveká rétorika

Obdobie od reformácie, ktorá sa začala vystúpením Martina Luthera r. 1517, a ďalšie ideologické prúdy, najmä humanizmus a renesancia, potom barok s rekatolizáciou potrebovalo školených kazateľov, už či rétorov, alebo homilétov a apológov.

Rozvoj a novú kvalitu rečníctva signalizoval zrod buržoáznej spoločnosti, rodiacej sa buržoázie, ktoré niesli na svojom štíte ideály slobody, rovnosti, bratstva. Parlamentný spôsob vlády potreboval tiež politické rečníctvo. Dobrými politickými rečníkmi boli najmä hlavní aktéri francúzskej revolúcie Jean Paul Marat (1743-1793), Maximilian Robespierre (1758-1794) a G.J. Danton.

Súčasnú dobu sa pokladá za obdobie renesancie rétoriky. Vidieť to aj na skutočnosti, že sa značne rozšírili a diferencovali jej funkcie od vyslovene reklamných, rokovacích a presvedčacích, cez vecne komunikačné až po literárno-štylistické. Rozšírili sa aj rečnícke žánre. Súčasná moderná rétorika nespočíva už iba na krásorečení a na jazyku, ale sa buduje na komplexe mnohých semiotických sústav a opiera sa o situáciu, osobnosť rečníka a percipienta. Zatiaľ čo v starších rétorikách boli podrobne rozpracované hlavné výrazové jazykové prostriedky s malým zreteľom na paralingvistiku, dnes sa jazykový výraz chápe len v kontexte a spojitosti s funkciou prejavu.

Moderná rétorika preberala mnohé veci z antickej rétoriky, pravda, v iných proporciách. V súčasnej rétorike je bohatšia štylistická diferenciácia rečníckych prostriedkov. /⁷

Renesanciu rétoriky v súčasnosti podnecuje viacero okolností:

- Proces vývoja spoločnosti po druhej svetovej vojne vytvoril množstvo profesií, kde sa realizuje nespočítateľné množstvo medziľudských kontaktov, ktoré sú nemysliteľné bez fungujúcich komunikačných väzieb. Hlavným komunikačným nástrojom je v nich reč, preto je oprávnená pozornosť, aká sa reči venuje vo vzrastajúcom počte civilizačných procesov.
- Potreba systematického zvyšovania kvalifikácie, a tým zlepšovania výkonu prostredníctvom komunikácie v riadiacej práci, službách, školách, nemocniciach, bankovej a obchodnej sfére, kde sa nepretržite komunikuje, rétorika sa stáva neodmysliteľnou zložkou kvalifikácie. Rétorika umožňuje lepšie komunikovať s ľuďmi, správať sa k nim, odstraňovať medzi nimi rozpory a komunikovať s nimi, ba pomáha riešiť aj vojnové konflikty.

^{6/} Kádner, O.: Dějiny pedagogiky I.d, 2.vyd., Praha 1923, s.135

^{7/} Mistrík, J.: c.d.,s.20

Okrem týchto okolností jestvuje celý rad iných dôvodov, ktoré svedčia o tom, že celosvetová renesancia rétoriky je oprávnená. Rétorika sa preto prednáša na učiteľských prípravkách, právnických, filozofických a teologických fakultách, manažérskych a iných školách. Zdokonaľovanie sa v rétorike mimo školského systému formou kurzov je dnes vo vyspelých krajinách bežnou praxou. Tak je to v Nemecku, kde jestvujú inštitúcie, ktoré pripravujú lektorov rétoriky, v USA rétorické školy a v Curychu r. 1977 založili medzinárodnú spoločnosť pre rétoriku. Renesancia rétoriky sa odzrkadľuje aj v raste počtu publikácií s touto tematikou. Veď len v Nemecku r. 1992 ich vyšlo 260.

Negatívny vplyv televízie na aktívnu komunikáciu dieťaťa, a tým aj zahamovanie zdokonaľovania jeho komunikačných schopností viedol vyspelé krajiny (Japonsko) dokonca k tomu, že začali rozvíjať detskú rétoriku.

D. Slovenská rétorika

Slovensko pre svoju geopolitickú polohu a iné príčiny stálo vždy v centre európskych politických, ideologických, kultúrnych snáh. Kultúrne hodnoty prijímalo nielen pasívne, ale aj samotné sa na ich tvorbe podieľalo. Toto možno povedať aj o rétorike, ktorej počiatky na území Slovenska siahajú až do obdobia predveľkomoravského. Kazateľstvo ako súčasť a prostriedok plnenia misijných úloh kresťanskej cirkvi medzi Slovanmi nad Dunajom, teda Slovienmi, ako oni nazývali sami seba, uplatňovali tu najprv nemeckí (franskí), talianski a írski misionári. Najstaršou písomnou pamiatkou, štylisticky a žánrovo blízkou rétorike je II. frizinská pamiatka. Je to rukopis liturgicko-katechetického charakteru s tromi slovanskými textami, uložené vo Freisingu. Sú kópiami originálu, ktorí vznikol vo veľkomoravskom prostredí v predcyrilometódskom období a je dokladom západoslovanského kultúrneho jazyka vo Veľkej Morave a Panónii.⁸

Príchodom Konštantína (827-869) a Metoda (815-885) na Veľkú Moravu sa rétorika vyučovala v staroslovienskom učilišti, ktoré tu založili. Oni sami boli vynikajúcimi rečníkmi, čo dokazujú dišputy s Arabmi a Kozarmi.

Po páde Veľkej Moravy sa Slovensko stalo súčasťou uhorského štátu. Rétorika sa na Slovensku rozvíjala aj ďalej. Dôkazom sú rozličné písomné pamiatky, ako: Komentáre ku knihe synonym Opus Guillermi Super Librum Synonymarum v košickom kódexe z 12.storočia, Pisárska príručka Summa notaria od bolognského magistra Rolanda de Passageri z 12. storočia v bratislavskom kódexe, Liber derivationum seu etymologiarum (Kniha odvodením alebo etymológií) od Izidora zo Sevilly z roku 1417 v lechnickom kódexe.

Zachovali sa nám rétorické texty aj od domácich autorov, ako Laudes artes poeticae (Chváloreč na básnikove maniery) od Krištofa Petschmessingera z Levoče (1461), ktorá sa spolu s inými pamiatkami nachádza v rumunskej Albe Julii. Ďalší text je v spišskom kódexe Jána Gerardiho (1462-1473).

^{8/} Ratkoš,P.: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava, SAV 1964

Význačným reprezentantom rétoriky v období národného humanizmu bol Vavrinec Benediktiz Nedožier (1545-1596), popredný učiteľ na pražskej univerzite, kde prednášal matematiku a klasickú filológiu. Napísal prvú systematickú mluvnicu češtiny *Grammaticae Bohemicae...* (1603). Venoval ju českej a slovenskej mládeži. V úvode okrem iného napomína svojich krajanov, že zanedbávajú svoju reč a všade používajú len latinčinu. Prvý si povšimol odlišnosť slovenskej reči od češtiny. Doplnkom mluvnice mala byť štvordielna *Poetica*, ale sa stratila okolo roku 1620 aj s prekladom žalmov. Benedikt bol dobrým znalcom rétoriky a mal o nej r.1605 akademickú dišputu na tému O rečníctve a rečníkovi. Od rečníka žiadal uhladený jazyk, primerané gesto a filozofické vzdelanie. Bol tiež význačným pedagógom a ako taký zastával začas funkciu dekana artistickej fakulty a rektora pražskej univerzity. Usiloval sa aj o jej nápravu, o čom vydal osobitný spis. /⁹

Barok sa dlho označoval za obdobie úpadku nielen v hospodárstve Uhorska, v politike, ale aj v kultúre, literatúre a iných druhoch umenia. Je pravdou, že pretrvávajúca turecká okupácia, stavovské povstania (Gabriel Bethlen, 1618-1622, Juraj Rákoczi, 1644-1645, František Wesselényi 1671, Imrich Tököly, 1677-1678 a Fraňo Rákoczi II., 1703-1708) a kolonizátorská politika Habsburgovcov nevytvárali priaznivé podmienky pre rozvoj umenia. Z ideologického hľadiska je toto obdobie vyplnené rekatolizáciou.

Slovo barok pochádza z portugalčiny (*Barocco* = perla nepravidelného tvaru). Charakterizuje ho dynamika, pohyb, skrivené línie, sklon k monumentalite, pompéznosti, myseľ ľudí bola usmerňovaná do sveta emócií, vytržení a zjavení. Ideologickou osou baroka bola rekatolizácia, ale zasiahol aj protestantskú cirkev. V 18.stor. upúšťal od monumentálnosti a prechádzal k detailom, čím vyústil do rokoka. Jeho počiatok na Slovensku spadá do založenia trnavskej univerzity (r.1635) a vyvrcholil medzi rokmi 1670-1740. Barok sa prejavil nielen vo výtvarnom umení, ale aj v literatúre, a teda aj v rétorike.

Rétorický štýl v období baroka sa vyznačuje poetickými figúrami, ozdobnosťou a beletrizovanosťou. V barokových rečníckych prejavoch sa používajú hyperboly, parantézy, vetné periódy. Už samotné nadpisy diel sú veľmi rosiahle. Ako príklad možno uviesť didakticko-reflexívne dielo Hugolína Gavloviča *Valaská škola - mravov stodola, to jest Pastíri zo Svatého Písma s rozličným múdrovavným naučením veršovane predstavení* (1755). Barokoví rečníci s obľubou požívali paralelizmy, oslnivé teatrálne výrazy, zložité syntaktické konštrukcie, amplifikačné a kumulačné figúry, perifrázy, repetície, konduplikácie. Tieto prostriedky atmosféru štýlu povznášali a košatili. Veľký dôraz sa kládol na emocionálne prostriedky, symboly, alegórie, podobenstvá, čo robilo rečnícke prejavy zdĺhavými, velebnými, mystickými, povznesenými.

Z autorov rétorických prác zahodno spomenúť Jána Duchoňa, rektora bansko-bystrickej školy, ktorý pôsobil aj v Markušovciach, kde mal možnosť poznať dielo J.A. Komenského. Napísal dielo *Gymnasmata oratoria* (Rečnícke cvičenia). Ďalším barokovým spisovateľom bol Daniel Krman ml. (1633-1740). V

^{9/} Mišianik, J.-Minárik, J.- Michalcová, M.- Melicherčík, A.: *Dejiny staršej slovenskej literatúry*. Bratislava, SAV 1958, s. 134-137

gramatike Rudimenta gramaticae Slavicae (Základy slovenskej gramatiky, 1704) má aj partie z rétoriky-poetiky, kde vychádzal zo starších a antických autorov, Aristotela, Benedikta z Nedožier, Komenského a ďalších.

Osobitné obdobie v dejinách slovenskej rétoriky, resp. v dejinách rétoriky na Slovensku tvorí obdobie slovenského národného obrodzenia. Je to obdobie z hľadiska rétoriky značne diferencované a možno ho členiť podľa generácií na obdobie bernolákovcov, obdobie J.Kollára, P.J. Šafárika a obdobie štúrovcov.

Bernolákovci, zväčša katolícki kňazi a rehoľníci, boli vynikajúcimi osvetovými pracovníkmi a dobrými rečníkmi, čo vyplývalo aj z ich kňazského povolania. Sú kodifikátormi prvého slovenského spisovného jazyka, a teda aj zakladateľmi slovenskej rétoriky. Hlavnými reprezentami tejto školy sú Anton Bernolák (1760-1813), tvorca prvého slovenského spisovného jazyka, ktorého základom bola kultúrna západoslovenčina z okruhu vzdelancov trnavskej univerzity. Spisovnú slovenčinu kodifikoval dielami Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum (Poasonii 1787) a Slovár Slovenskí Česko-Laťinsko-Nemecko-Uherskí (Budín 1825-1827). Druhým reprezentantom bol Juraj Fándly (1750-1811), ktorého literatúra označuje za prvého najobľúbenejšieho a najpopulárnejšieho ľudového spisovateľa, rečníka a skutočného osvetového pracovníka.

Rečníctvo bernolákovcov je pod vplyvom latinizujúcej stavby jazykového prejavu, humanistického štýlu a barokovej ornamentalistiky. Stálo pod vplyvom apologeticko-didaktických rečí. Najznámejšími žánrami boli homíliá, postily a kázne. Zachovali sa prevažne pamiatky výkladové, texty religiózneho zamerania. Zatiaľ čo v antickej rétorike dominovala občianska tematika, teraz stojí v popredí rečníctvo s cirkevnou tematikou. Novú podobu dostáva rétorika prvej fázy národného obrodzenia až na začiatku 19.storočia, keď sa jej podarilo vymaniť z pút humanisticko-barokovej štylistiky. Potom sa začínajú objavovať prvky antickej rétoriky.

Z druhej generácie národného obrodzenia vynikol ako rétor Ján Kollár (1793-1852), autor Slávy dcery a viacerých diel z oblasti naukovej spisby. Z oblasti rétoriky sú známe jeho Nedilní, svätečné i príležitostné Kázni a Reči (I.-1831, II.-1844). Aj jeho kázne boli školou slovanského vlastenectva, tolerance a humanizmu. K tejto generácii patrí aj Pavol Jozef Šafárik (1795-1861), básnik, národopisec, historik, geniálny jazykovedec. Mal aj on rétorické vzdelanie a rétoriku prednášal ako profesor a riaditeľ gymnázia v Novom Sade, ale osobitné rétorické dielo nenapísal.

Nový stupeň vo vývine slovenskej rétoriky znamená tretia generácia slovenského národného obrodzenia - štúrovci. Z nich vynikol najmä Ludovít Štúr (1815-1856), kodifikátor spisovnej slovenčiny, schopný organizátor a vynikajúci rečník. K verejným rečníckym prejavom mal príležitosť už ako predseda Spoločnosti československej, najmä odvtedy, čo sa stal námestníkom profesora Juraja Palkoviča a poslancom na uhorskom sneme za mesto Zvolen. Podľa toho boli jeho reči spočiatku národno-buditeľské, neskôr politické. V používaní lexiky je Štúr podľa potreby raz emocionálny, inokedy vecný. V slávnostných prejavoch je abstraktnejší, niekedy metaforický a vo výraze plastický. V politických rečiach sa opiera o fakty. V každom prejave uplatňuje hyperbolu.

Často využíva prirovnanie, kontrasty, personifikácie a funkčné opakovania. V syntaxi používa periódy, paratakticky hromadí synonymá, paralelné výrazy, využíva adverzné spojenia, subjektívne členenie výpovedí, zvolacie vety, rečnícke otázky, parentézy. V kompozícii rešpektuje žáner. Politické prejavy a prednášky majú trichotomické členenie: úvod (exordium), jadro (disputatio) a záver (conclusio). V slávnostných rečiach vstupuje často in medias res.

Všetci štúrovci boli dobrými rečníkmi, mali dobrú prípravu v rečníckych krúžkoch, Štúr bol však okrem toho rečníckym talentom. Vynikajúcimi rečníkmi boli Štefan Marko Daxner, Ján Francisci-Rimavský a zvlášť August Horislav Škultéty (1819-1891). Zachovali sa nám v rukopise jeho kázne a inauguračný prejav, ktorý je nenapodobiteľným skvostom slávnostného pedagogického prejavu.

Na slovenských školách minulom storočí sa rétorike venovalo veľa miesta a pozornosti. Rétorika ako osobitný predmet sa vyučovala po celý rok už v latinských školách a potom i na gymnáziách a lýceách a trieda sa podľa nej aj označovala. Aj na revúckom gymnáziu sa vyučovala rétorika, a to aj na učiteľskom semenisku týždenne po 2 vyučovacích hodinách pod názvom Mluvnica a rečníctvo.

Za vrchol slovenského rečníctva v matičnom období i neskôr sa označuje biskup Štefan Moyzes. Jeho reči Sv. Hurban Vajanský označil za utešenú symfóniu. Píše o nich: "Krátke sú to reči, ale i perly nebývajú veľké, neporážajú veľkosťou, ale vnútornou hodnotou..." /¹⁰

Slovensko malo aj chýrnych a výrečných právnikov, napriek tomu súdne rečníctvo sa na slovensku neformovalo ako samostatný a výrazný úsek rečníctva.

E. Odborná literatúra o rečníctve na Slovensku

Špecifické práce z rétoriky na Slovensku a v slovenčine nemáme, rečníctvu sa venovala pozornosť v štylistikách a poetikách. Bohuslav Tablic r. 1832 vydal v Budíne preklad diela N. Boileau - Despréauxa *Ľart poétique* (1674) pod názvom *Umění básníøské*.

Rétorikou ako teóriou sa zaoberal aj Michal Greguss (1793-1838), profesor a riaditeľ prešovského kolégia, potom profesor lýcea v Bratislave. Rétorike venuje veľa pozornosti v práci *Compendium Aestheticae* (1836). V prvých častiach venuje pozornosť estetike, v ďalších častiach píše o próze a o ozdobnom rečníctve. Za základ reči umenia pokladá etiku. Rečníctvo člení na nábožensko-etické a politicko-etické (súdne a poradné).

Kapitoly o rečníckych figúrach sa nachádzajú v Slovenskej štylistike od Ľud. Šeňšela (Lipt. Sv. Mikuláš 1921), v Teórii literatúry od K. Olivu a J. Stanislava (1949), Teórii literatúry od St. Šmatláka a v iných.

^{10/} Mistrik, J.: c.d., s.26

Rétorike venoval pozornosť aj Štefan Krčméry (1892-1955), básnik, literárny historik a teoretik, publicista, začas tajomník Matice slovenskej. Jeho plánovaná rétorika zostala v koncepte (rkp. 6 strojom písaných strán). O rečníctve písal aj do časopisu Slovenský divadelný ochotník. Krčméry bol sám vynikajúcim rečníkom.

R. 1955 vyšla práca Št.Horu Základy prednášateľstva (Martin 1955), doteraz najlepšia príručka rečníctva. R.1965 skriptá Viliama Záborského Výslovnosť a prednes (Bratislava, SPN 1965). Kapitoly z rétoriky napísal Fr. Hyhlík a do slovenčiny boli preložené r. 1972 (Bratislava, Obzor 1972), r. 1980 vyšli v nakladateľstve Obzor Bratislava Základy rétorickej komunikácie od L.Rybára.

Najväčším prínosom do slovenskej rétoriky sú práce Jozefa Mistríka: Štylistika slovenského jazyka (Bratislava, SPN 1970) a Rétorika (Bratislava, SPN 1980).

3. Základy semiotiky

Komunikačný proces je založený na znakových systémoch. Znakom sa stáva každý materiálny predmet, jeho vlastnosť alebo materiálna udalosť, keď počas procesu komunikovania v rámci jazyka, prijatého hovoriacim, slúži na prenos nejakej myšlienky o skutočnosti, to znamená o vonkajšom svete alebo o vnútorných (emocionálnych, estetických, vôľových a pod.) zážitkoch niektorej z komunikujúcich strán.

Veda o znakových systémoch v prírode a spoločnosti sa volá **semiotika** (z gr. sémeion = znak. Pojmy sémeion a semiotika vznikli v antickom grécku (Hippokrates, Platón, Aristoteles) a aj neskorší filozofi ich používali (sv. Augustín, Leibnitz, Locke, Hegel a i.). Teória znaku sa spracúvala a využíva v rámci logiky, psychológie, lingvistiky a iných vied.

Semiotika sa na úvod rétoriky zaraďuje preto, lebo rečník si pri prejave z jazykových znakov vypomáha aj ďalšími znakmi, akými sú gestá, pohyb, mimika a rozličné zvukové prostriedky. Prednáška je celý komplex rozličných rôznorodých výrazov a znakov, ktorými sa niečo vypovedá. /¹¹

Znaky, ktorým ľudia rozumejú, možno rozdeliť na prirodzené a umelé. Prirodzené znaky sú také, ktorým rozumie každý bez toho, aby sa ľudia o nich dohodli.

Príklady:

dym (znak ohňa), blesk (znak búrky), horúčka (znak choroby), plač (znak ľútosťi) a i.

Umelé znaky sú také, na ktorých sa ľudia dohodli, aby sa pomocou nich dorozumeli. Vznikajú v určitých situáciách a v uzavretých spoločnostiach, ako vo vojne, medzi študentami, hudobníkmi, deklasovanými skupinami a pod.

Niektoré znaky sú konvenčné, ktoré sa tradujú ako zvyklosti: čierna farba u nás = znak smútku, u Číňanov biela; spínanie rúk = prosba, modlitba; hlas fanfár a pod.

Semiotika sa člení na viaceré odvetvia: biosemiotika sa zaoberá znakmi zvierat, ktoré signalizujú pohybmi tela, zvukmi a pod.; etnosemiotika skúma znaky charakteristické pre určité etnické skupiny, napr. držanie tela pri určitých úkonoch, obradoch a i.

Pod pojmom **znak** rozumieme aj rozličné signály, indexy, symboly, symptómy a všetko to, čo slúži dorozumievaniu, čo je schopné oznamovať, upozorňovať, slovom všetko, čo komunikuje.

^{11/} Základné princípy semiotiky po prvý raz sformuloval americký logik a matematik Ch. S. Peirce (1839-1914), po ňom sa semiotikou zaoberal ďalší americký filozof Ch. Morris (1901-?)

Signál - isté znamenie nižšej alebo vyššej úrovne. Signály nižšej úrovne vydávajú aj zvieratá, pohyby chvostom, ušami, celým telom, zavíjanie, škrekot, štekacie a pod. Signály vyššej úrovne sú zostavené ľuďmi ako nositeľ určité informácií, a to v doprave, vo vojne, pri dorozumívaní sa na veľkú vzdialenosť a i. Sú svetelné, zvukové, grafické a pod. Signál má samostatnú fyzikálnu podstatu a existenciu, ktorá nijako nesúvisí s obsahom správy, ktorej signál je nositeľom. Signál neobsahuje nijakú psychologickú predstavu.

Index - je tiež nejaké znamenie, pomocou ktorého sa poukazuje, odkazuje na istú vec, na istý jav alebo obsah, napr. šípka v texte, číselný údaj, v matematike znak napísaný menšou číslicou atď.

Symbol - je predmet, značka alebo akýkoľvek výraz, ktorý je motivovaný svojím obsahom a je nositeľom určitej informácie. Napr. symboly v astronómii, astrológii, v metrológii, ale aj iné, napr. križ = symbol utrpenia, srdce = symbol lásky...

Symptón - príznak, náznak niečoho, čo presne nepoznáme, čo je skryté, ako sú symptóny chorôb, prírodných javov.

Jazykový znak sa odlišuje od predošlých znakov. Do pojmu jazykový znak patrí predmet, o ktorom je reč (signifié), potom jeho pomenovanie (signifiant) a nakoniec naša predstava, myšlienka, pocit, ktorý vznikne, keď počujeme pomenovanie.

Znaky vytvárajú celé sústavy, jednoduchšie povedané sú to slovníky, ktoré sa využívajú na pohotovú a pokiaľ možno najadekvátnejšiu komunikáciu v istej situácii. Najjednoduchšia konvenčná sústava má dva významy, ktoré sa manifestujú kývnutím hlavy (áno-nie). O jeden znak viac má semiotická (umelá) svetelná sústava dopravy na križovatkách: červená = stoj, oranžová = čakaj, zelená = voľno, chod! Najjednoduchšie semiotické sústavy tvoria dopravné a turistické značky.

O niečo zložitejšie sú abecedné sústavy vyjadrené písmenami, značkami, pohybmi, symbolmi a pod. Taká je abeceda latinská, grécka, Morzeova sústava, posunková sústava hluchonemých, vzorce matematické, fyzikálne, chemické, kartografické značky. Pomocou nich sa dajú komunikovať celé slovesné, hudobné, zemepisné alebo iné texty.

Najzložitejšími semiotickými sústavami sú: jazyková sústava, sústava hudobných znakov, svetelná sústava. Najzložitejšími sú preto, že nie sú uzatvorenými, ale majú bohaté komunikačné možnosti. Majú tiež veľké kombinačné možnosti. Jazyková semiomatická sústava je inventár pomenovaní a pravidiel o ich spájaní. Pomocou týchto inventárov sa dajú vytvoriť informačné a esteticky bohaté texty. Rovnako bohatá je hudobná a svetelná sústava.

Semiotické sústavy nefungujú izolovane, ale sa dopĺňajú alebo navzájom suplujú: sú v komplementárnom (doplnkovom) alebo v suplementárnom vzťahu. Pri akomkoľvek jazykovom prejave je popri čistom jazykovom materiáli prítomný aj mimojazykový materiál, z iných semiotických

sústav, napríklad mimika, gestikulácia, zvuk. Na semiotické sústavy je veľmi bohatý divadelný tvar.

Rečnicky prejav je tiež zložitý tvar, ktorý vzniká súhrou niekoľkých semiotických sústav. Rečenie to nie je iba čítanie alebo odriekávanie textu, ale v istom slova zmysle je to potencionálne zložitý umelecký prejav s uplatnením veľkého počtu semiotických systémov. Rečnicke prejavy môžu byť z hľadiska umeleckosti veľmi protichodné. Pri slávnostne ladenom poetickom prejave sa rečník môže priblížiť recitátorovi, pri náučnom výkladovom texte je blízko hercovi, pri prednese vecného referátu sa približuje spíkrovi (hlásateľovi).

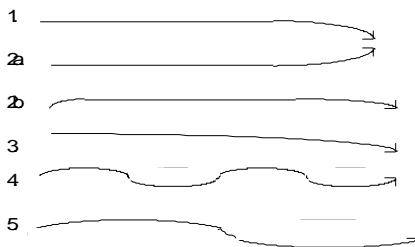
Rečnicku výpoveď tvoria nasledovné systémy:

- jazyk v jeho zvukovej podobe - tvorí kosru každého zvukového prejavu;
- kinetické (pohybové) semiotické sústavy, sú prvé zo sekundárnych semiotických sústav;
- spôsob ustrojenia rečníka a úprava scény.

Prejav rečníka môže byť pôsobivý len vtedy, keď je medzi zoskupením uvedených sústav a proporcionalitou ich zoskupenia správna symbióza.

Jadrom každého rečnickeho prejavu je jazyková zložka. Aj keď sú ostatné zložky sekundárne, ich sila v spolupráci so základnou zložkou môže modifikovať alebo úplne zmeniť zmysel. J.Mistrík uvádza vo svojej Rétorike tento príklad. Predstavme si ako živú podobu výpovede: ***Toto je výsledok dlhoročnej spolupráce.***

Zvukovo ju možno stvárniť tak, že dostane podobu prostého oznámenia (1), podobu otázky (2a,b), zvolania (3), dokonca posmešného konštatovania (4), alebo výčitky (5).¹²



Obr. 2 Zvukové stvárnenie výpovede

Účinnosť podôb tejto vety a jej zmyslu sa môže zvýšiť vhodným uplatnením znakov mimojazykových semiotických sústav, najmä uplatnením určitej mimiky alebo gest (kinetická semiotická sústava):

- hovoriaci môže mať pri jej vyslovaní neutrálny, neštylizovaný postoj (= prosté oznámenie);
- hovoriaci je naklonený k poslucháčom a na tvári má výraz hnevu (= výčitka);

^{12/} Mistrík, J.: c.d., s.36

- hovoriaci si počas realizácie výpovede s hrôzou zopne ruky alebo po vyrieknutí krúti hlavou (= prekvapenie);
- hovoriaci pri výpovedi má zvráštené čelo, hlavu vysunutú trochu dopredu (= irónia). /¹³

Pri slovnom prejave sa môžu uplatniť aj prvky ďalších semiotických sústav.

Príklady:

Predstavme si súvislý text, keď rečník číta referát alebo správu o činnosti nejakej organizácie za určité obdobie. Text môže mať napísaný nečitateľne na papierikoch alebo úhľadne a prehľadne napísaný na čistých listoch. Pri čítaní môže byť oblečený spoločensky, športovo alebo nedbanlivo. Môže sedieť, stáť, držať listy slušne alebo nedbanlivo v jednej ruke a druhou kadečo robí. Hodnotu celému prejavu dodávajú aj znaky mimojazykových sústav, až takú, že prehlšia silu slova. S ich silou treba rátať aj keď sú neprítomné. /¹⁴

^{13/} Tamtiež, s.35

^{14/} Tamtiež, s.35

4. Zvuková stránka rečníckych prejavov

Rečnícky prejav je ústnym prejavom. To je jeho základným znakom. Hovoriaci podáva svoju informáciu vo zvukovej podobe a v takej ju prijíma i poslucháč. Základným predpokladom rečníckeho prejavu je, aby hovoriaci pekne a správne vedel tvoriť základný stavebný materiál, aby nepekne a nesprávne výslovnosťou poslucháča neurážal. Až za tým ide využívanie zvukových prostriedkov.

Zvukovej stránke rečníckych prejavov sa v dejinách rétoriky nevenovalo veľa pozornosti. Tá sa sústreďovala predovšetkým na fonáciu ozdobných poetických figúr. Možno to vysvetliť aj tým, že čistota a kultúra jazykového prejavu neboli natoľko ohrozené ako dnes. Nejestvovali také ohrozujúce javy, ako je slang, internacionalizácia jazykov v dôsledku veľkej migrácie ľudí, ani mestská reč, ani taký veľký vplyv písomných prejavov, aký možno sledovať od vynájdenia kníhtlače.

A/ Technika reči

Ľudská reč je zložitý mechanizmus, ktorého fungovanie nie sme schopní kontrolovať počas reči. Pri plynulom prejave si neuvedomujeme artikuláciu každej hlásky, spôsob dýchania, prvky intonácie a pod. Napriek tomu, že všetky zložky zvukového prejavu sú v komplementárnom a suplementárnom vzťahu - jedna s druhou úzko súvisí, jedna sa realizuje zároveň s druhou, z teoretických dôvodov treba jednotlivé zložky tohto mechanizmu vyčleniť. Len tak sa dá vniknúť do fungovania mechanizmu.

Dýchanie (respirácia) má dve fázy: vdychovanie a vydychovanie. Ich pomer je v pokoji z hľadiska časového trvania 2:3, pri hovorení 1:7 až 1:12. V slovenčine sa zvuky reči tvoria len pri vydychovaní, preto je pri rečníckom prejave veľmi dôležitá ekonomika dýchania. Medzi fázami dýchania vznikajú fyziologické prestávky. Rečník, ktorý nevie správne dýchať, musí sa potom podriaďovať aj takým prestávkam, kde to obsah výpovede nepovoľuje. Čas vdychovania sa rečník musí učiť skracovať a čas vydychovania predlžovať, ale musí sa učiť aj meniť rytmus v skracovaní týchto fáz. /¹⁵

Rečník musí dbať aj na to, aby v priebehu prejavu mal dobré podmienky na dýchanie, musí mať dostatok čistého vzduchu, nesmie mu prekážať oblečenie, preto by počas prejavu mal stáť vzpriamený.

Tvorenie hlasu (fonácia). Hlasovým orgánom sú hlasivky, dva svalovité útvary v hrtane. Pri prechode vydychovaného prúdu z pľúc, hlasivky kmitajú. Od rýchlosti kmitania a napnutia hlasiviek závisí výška hlasu. Počet kmitov za sekundu sa pohybuje od 100 do 300. Ženské hlasivky sú kratšie, preto kmitajú

^{15/} Mistrík, J.: c.d., s.118

rýchlejšie, takže ženský hlas je vyšší ako mužský. Ženské hlasivky majú v priemere okolo 250 kmitov za sekundu, mužské okolo 125. Normálne jednočiarkové "a" má 435 kmitov/sek.

Sila zvuku sa meria decibelmi. Hlasový orgán človeka je schopný vytvoriť zvuk o sile 60 dB (decibelov). Motocykel vydáva zvuk asi o sile 100 dB, pri 140 dB zvuk pociťujeme už ako bolesť. Ľudské ucho je schopné zaregistrovať zvuk o 5 dB. Ucho je najcitlivejšie pri zvukovej sile 50 dB, preto by pri prednáške hlučnosť nemala prekročiť 45 dB. O hlasový orgán sa treba starať, nedráždiť ho alkoholom, nikotínom, prachom, horúcim a studeným vzduchom i nápojmi. Na výkon hlasového orgánu má vplyv aj momentálny fyzický a psychický stav rečníka, čo je veľmi individuálne. Niektorým rečníkom sa uvoľnia hlasivky až po dlhšom čase, preto majú spočiatku chrapľavý hlas.

Člankovanie hlasu (artikulácia). Hlas, ktorý vzniká v hlasivkách, prechádza cez hrdlo, ústnu a nosovú dutinu, kde sa formuje, článkuje. Pri článkovaní sa zúčastňuje jazyk, pery a mäkke podnebie s čapíkom. Jazykom sa článkuje hrtanový hlas tým spôsobom, že jazyk mení svoj tvar, podľa potreby sa dotýka rozličných miest v ústach a vytvára úžiny alebo prekážky vydychovanému prúdu. Podoby otvorov, v ktorých sa tvorí hlas, usmerňujú tiež pery, zuby a podnebie. Toto formovanie hlasu sa nazýva článkovaním alebo artikuláciou.

Pri poruche niektorých miest alebo orgánov, ktoré sa zúčastňujú na tvorbe zvuku, prejav sa môže stať viac alebo menej nezrozumiteľným. Najčastejšie rečové chyby sú: fufnavosť, rotacizmus, šušľavosť, kapacizmus (vynechávanie alebo nespávne vyslovovanie hlások k, g), zajakovosť. /¹⁶

B/ Ortoepia

Ortoepia, čiže náuka o správnej výslovnosti, sa zaoberá správnou výslovnosťou hlások, hlasových zoskupení, slabík, slov, slovných zoskupení, viet i celých kontextov. Donedávna sa jej u nás venovalo menej pozornosti než ortografii (pravopisu). Ortoepia a kalilogia (náuka o krásnej výslovnosti) má pre rétoriku základný význam. Nie všetky ortoepické pravidlá sú pre Slovákov a slovensky hovoriacich ľudí rovnako náročné a problematické, pretože niektoré sa zhodujú vo všetkých nárečiach a sú zhodné aj s pravidlami v cudzích jazykoch, napr.: nie sú problémy vo výslovnosti hlások *u, b, f, g, k, l, m, p, t* ... ak sa vyskytujú izolovane, ani vo vyslovovaní slabík *bu, lo, kl, zi* ... atď. Inakšie je to s výslovnosťou dvojhlások a *i*. /¹⁷

a/ Hlások

Výslovnosť samohlások. Nie sú problémy s výslovnosťou *samohlások a, i, y, e, o, u*. Pri "i" a "y" vo výslovnosti nie je rozdiel. Pozor na výslovnosť "e" si musia dávať tí, ktorí žijú v maďarskom prostredí, aby ho nevyslovovali ako maďarské "e". Najväčšie problémy sú s výslovnosťou "ä", ktorú vedľa najlepšie

^{16/} Pardel, T.: Pedagogická psychológia. 3. vyd. Bratislava, SPN 1967, s. 184-188

^{17/} Záborský, V.: Výslovnosť a prednes (skriptum). Bratislava 1965

vysloviť Stredoslováci. Ortoepická norma pripúšťa preto aj výslovnosť "e" namiesto "ä", ako *mäso* - *meso*, *päta* - *peťa* a pod.

Výslovnosť dvojhlások ia, ie, iu, ô a samohláskových skupín. *Dvojhlásky ia, ie, iu, ô* sa skladajú z dvoch zvukov, a to veľmi krátkeho a neslabičného *i*, resp. *u* a z krátkej samohlásky *a, e, u, rep. o*. Trvanie takejto dvojhlásky má časovú dĺžku jednej samohlásky. Prvá časť dvojhlásky sa v slovenčine nevyslovuje ako "j" (pjeseň), resp. "u" (kuorka), ale ani ako "i", resp. "u" (pieseň, kuorka). V cudzých a prevzatých slovách sa samohláskové skupiny, písané ako dvojhlásky, vyslovujú tak, že prvá samohláska je rovnako dlhá ako druhá (Mári-a, bi-ológi-a), pretože sú dvoslabičné skupiny.

Výslovnosť samohlások na začiatku slova. Samohláska na začiatku slova sa môže vyskytnúť v trojakých situáciách:

Po prestávke alebo na úplnom začiatku slova, prejavy. Vtedy sa môže vyslovovať jemne i s pevným nasadením. Jemne sa vyslovuje v nociónálnych prejavoch, s nasadením vtedy, keď je nazačiatku zvolacieho slova, čím vzniká laryngálna explozívna. Príklady: '*ale!* '*Isto!* '*Ejha!* '*Ukáž!*

Po slove, ktoré je zakončené samohláskou. Vtedy sa samohláska viaže s poslednou samohláskou predchádzajúceho slova. Príklady: *oči* - *a* - *uši*; *čo* - *a* - *ako*. Slovenčina je preto splývavý jazyk.

Po slove, ktoré je zakončené na spoluhlásku. Vtedy sa samohláska s predchádzajúcou spoluhláskou vyslovujú splývavo. Príklady: *v-oku*, *bol-u-mňa*, *viem-o-tom*.

Výslovnosť spoluhlások. Najviac problémov spôsobuje "v" a jeho varianty. Podľa hláskového prostredia, v ktorom sa vyskytuje, môže sa vyslovovať ako pernozubné "v" (znelé):

- na začiatku slova pred samohláskou, pred znelými a zvučnými spoluhláskami (*voda*, *váza*, *v-izbe*, *v-dome*, *vláda*, *v-noci*);
- vnútri slova pred samohláskami a pred r, l: *dávať*, *kveť*, *navrchu*, *tvrdó*.

Ako neslabičné u sa vyslovuje:

- na konci slova: *kruu*, *domou*, *bratou*;
- vnútri slova pred spoluhláskami (okrem r, l): *dáuno*, *prauda*, *spráune*, *stauba*, *plauuky*; *takto sa vyslovuje aj v cudzích slovách typu: auuto*, *auguust*, *Európa*.

V prípadoch asimilácie, teda, keď sa prispôsobuje po ňom nasledujúcej znejšej spoluhláske, sa vyslovuje ako "f": *fták* (*vták*), *fšak* (*však*), *fchodbe* (*v chodbe*), *fkladať* (*vkladať*).

Najviac chýb v správnej výslovnosti "v" sa robí, keď je vo vnútri slova: a vyslovuje sa ako "f": *pifko*, *driefko*, *dieffča*.

znelé

b v d d' dz dž z ž g h

neznelé

p f t t' c č s š k ch

Asimilácia (spodobovanie, prispôsobovanie) spočíva v tom, že keď sa vyskytnú dve spoluhlásky vedľa seba, pri rýchlej reči sa hovoriť prispôsobenia druhej spoluhláske, čiže: znelá + neznelá = 2 neznelé; neznelá + znelá = 2 znelé. Medzi znelé hlásky sa rátajú aj zvučné spoluhlásky r, l, l', m ň, j ako aj samohlásky. Asimilácia sa realizuje na hraniciach slov a morféme (najmenšia nesamostatná významová jednotka - prípona, predpona).

Asimilácia na konci slov: *dup (dub), plot (plod), snech (sneh), mládeš (mládež), choť (chod')...*

Asimilácia v kontexte: *teraz - uš - prídu, na - obet - prísť...*

Asimilácia predložiek: *s-poľa, zo - sestrou, z - obedom, z - matkou, gu - komu...*

Neznelé s, k vyslovuje pred osobnými zámenami ako neznelé: *s nami, s vami, k vám, k nám ...*

V slovenčine sa asimilujú hlásky aj podľa sykavosti tak, že sa prvá spoluhláska prispôsobuje druhej, ak je možné splynutie: *bohaččí (bohatší), dvaccať (dvadsať), decké (detské), bohactvo (bohatstvo)*.¹⁹

Asimilujú sa aj skupiny t, d, n, l, c, dz, s a ich mäkké pendanty (protikladné členy): *otťial' (odtiaľ), deňne (denne), deňník (denník)...*

Zdvojené spoluhlásky čiže gemináty sa zjednodušujú, čiže vyslovujú tak, ako keby išlo o jednu predĺženú: *dvojstranná, štvorročná, odnes si, rozzúriť ...*

d/ Artikulačné prvky vo funkcii rečníckych prostriedkov

V ortoepickom inventári slovenčiny (spisovnej) sa môžu vyskytnúť prvky, ktoré sa od formulovaných ortoepických pravidiel odkláňajú a v prípustnej miere sa môžu použiť aj v rečníckych prejavoch. Príklad na asimiláciu. Tá platí len pre reč realizovanú určitou rýchlosťou. Vtedy, keď treba text, ba i slová rozčleňovať alebo hovoriť veľmi pomaly, pravidlá o asimilácii sa menia.

Príklad: *Teraz_ už musíš pozvať_ aj_ sestru.*
Teras / uš / musíš / pozvať / aj / sestru.

Medzi týmito dvoma krajnosťami existujú aj iné typy.

^{19/} Stanislav, J.: Slovenská výslovnosť. Martin 1953

Voľný prejav má rýchlosť asi 80 slov za minútu, rozhlasové prejavy sa čítajú rýchlosťou asi 100 slov za minútu. Reč je ešte ako-tak zrozumiteľná pri rýchlosti 320 slov za minútu.

Deklamácia je v istom zmysle afektovaná artikulácia kvôli zvukovej interpretácii niektorých poetických alebo dramatických textov. Aj tu sa stretávame s niektorými defektnými konštrukciami, ako sú:

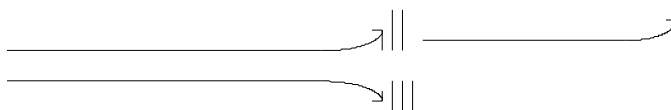
- pridanie hlásky alebo slabiky za slovo (paragoga);
- zdvojenie niektorej hlásky v slove (diaplazma) - *pršší, zapplat'*;
- predĺženie krátkej slabiky v hneve (ektáza, diastola) - *dóóóó! čo ...*;
- vynechanie polohlásky, neprízvučnej hlásky alebo slabiky (synkopa) - *vobe, možem, organizaci (= organizácii) ...*;
- vynechanie akejkoľvek hlásky v slove (haplológia) - v slovenčine najčastejšie "j" - *maú (majú), potvrdzú (potvrdujú), eletrický (elektrický) ...*;
- vynechanie a zdeformovanie slova (kráza) - *dovi (dovidenia), sás (servus)*;
- dve ťažko vysloviteľné alebo príbuzné spoluhlásky sa dostanú vedľa seba (kakofónia) - *dovoz-za, dnes-som-mu-ušiel*;
- jej protikladom je efónia; stretnutie dvoch samohlások na hranici slov (hiát) - *na-august, i-o-vašu-Ol'gu ide*; sú aj ďalšie, ako heterofémia.

e/ Veta a text

Jazykový prejav má aj zvukové vlastnosti, ktoré nie sú založené na článkovaní, ale na zvyšovaní alebo znižovaní hlasu, čiže na intonácii alebo zvukovom vlnení.

K intonácii patria jazykové a mimojazykové prostriedky, a to: melódia, dôraz, prestávka, tempo, rytmus, agogika, timbre. Melódiu tvoria odchýlky od priemernej výšky tónu. Veľké tónové intervaly a veľké frekvencie sú typické vlastnosti dynamických prejavov, aj emocionálnych, emfatických textov. Statická melódia je príznačná pre vedecké a administratívne referáty. Smerovanie melódie nahor je menej príznačné ako opačne. Pri zisťovacej otázke smeruje melódia nahor, čo sa volá antikadencia. Pri prestávkach medzi vetami v súvetí býva menšie stúpanie a volá sa polokadencia. Pohyb smerom nadol signalizuje zakončenie výpovede a volá sa kadencia, resp. záverová kadencia. /²⁰

Príklad: *Vedomosti sú veľkým bohatstvom, preto kto chce byť bohatým, musí sa neustále vzdelávať.*



Obr. 4 Antikadencia a kadencia

²⁰/ Mistrík, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava, SPN 1970, s.347

Dôraz a prízvuk. V slovenčine sa nie všetky slová vyslovujú rovnakou silou. Zdôraznenie spôsobené hlasovou silou sa volá prízvuk. Najväčšou silou sa vyslovuje prvá slabika každého slova. Pri spojení slova s predložkou, dôraz sa dáva na predložku (na ulici). V súvislej reči sa slovný prízvuk nemusí realizovať na každom slove. Dôraznejšie sa vyslovujú slová, ktoré sú nositeľmi významového jadra, ktoré sú centrom pozornosti. Keď sa slovný prízvuk prenesie do roviny výpovede, hovoríme o vetnom dôraze, ale realizuje sa iba na jednej slabike toho slova, ktoré chceme zdôrazniť.

Ústny prejav sa členieva na niekoľko rytmických jednotiek, čiže taktov, ktoré sú charakterizované dôrazmi. Frekvencia taktov závisí od rýchlosti prejavu. Čím je prejav rýchlejší, tým dlhšie sú rytmické segmenty.

Dôraz ako výrazný rečnícky prostriedok je vhodný najmä do vecných textov, menej vhodný do príležitostných a slávnostných prejavov.

Prestávka alebo pauza sa v každom ústnom prejave dáva medzi slová, vety a odseky. Prestávka môže byť fyziologická, umelecká a didaktická. Fyziologická prestávka je biologickou záležitosťou a závisí od momentálneho biologického a psychologického stavu. U chorých a pri tréme je frekventovanejšia a dlhšia. Gramatická alebo logická prestávka je na miestach, kde sa prejav člení na zoskupenie slov, na vety a na odseky. Bez nej by sa prejav mohol stať nezrozumiteľným. Umelecká prestávka je v poetických textoch, máva zvyčajne dramatizujúcu funkciu a realizuje sa ako neočakávaná. Didaktická prestávka je taká, ktorú si text bezpodmienečne nežiada, ale dobrý rečník ju môže uplatniť.

V poézii sa prestávky nazývajú cezúrami (malé, veľké) a bývajú medzi slovami (malá) a vo verši (veľké), ktoré verš rozdeľujú na dve polovice. V antickej poézii bola aj prestávka uprostred stopy a na rozhraní dvoch stôp (dieréza), napr.: ne-viem = ne-vi-em; nepôjdem = ne-pu-oj-dem.

Sila prestávky, ako patetického vyjadrovacieho prostriedku, je v tom, že hovorí mlčaním.

Systém intonácie. Intonačné prvky signalizujúce intonačný pohyb, stoja tesne vedľa seba (melódia, dôraz i prestávka) a sú schopné navzájom sa suplovať alebo dopĺňať. Jednotkou intonácie je intonéma, čo je súbor všetkých prvkov intonácie, ktorý ako celok je schopný vyjadriť nejaký obsah (podobne ako graféma - písmeno, fonéma = zvuková jednotka). Intonémy, ktoré sa nemenia, sú konvenčné, čiže statické, na rozdiel od dynamických, ktoré môžu byť individualizované, subjektívne.

Statické intonémy sú tie, ktorými sa vyjadruje otázka, rozkaz, oznámenie a pod. Nimi sa vyjadrujú približne základné typy modálnosti.

Dynamické intonémy sú také, ktorými sa vyjadruje napr.: irónia, stimul, ľútosť, žiadosť, prosba, radosť, prekvapenie a pod. Zatiaľ čo statická intonéma je vhodná do každého prejavu, pretože je to vlastne gramatizujúci prostriedok, dynamická intonéma je primeraná len do teatrálnějších prejavov, alebo do

takých, čo sú ladené osobne. Príklad (hodnoty páуз medzi jednotlivými slovami sú očíslované od 0 do 6)²¹:

I. neutrálna intonácia:

I⁰ ten² najlepši¹ študent³, ktorý⁰ sa⁴ neučí⁵, začne⁴ čoskoro⁴
zaostávať.⁶

II. príznaková intonácia:

0 - 0 - 3 - 0 - 0 - 0 - 5 - 3 - 5 - 6
0 - 3 - 3 - 0 - 5 - 5 - 5 - 5 - 5 - 6
0 - 0 - 0 - 0 - 0 - 0 - 4 - 4 - 6 - 6

Proklitiky sú slová, ktoré sa intonačne "predkláňajú" (enkliticky "prikláňajú"). Patria k slovám, ktoré nasledujú po nich. Sú to predovšetkým spojky a potom predložky.

Príklady:

Vravia, že - pozvali vojakov i - deti, ale - zabudli na -starcov a - starenky.

Nesprávne: Vravia, -že pozvali vojakov - i deti, - ale zabudli - na starcov - a starenky.

Gramatizovať, čiže zmeniť výpovednú hodnotu vety, môže melódia, dôraz, prestávka. Napríklad melódiou možno odlíšiť otázku od oznámenia. Dôrazom možno odlíšiť rozkaz od oznámenia, ale aj spolupatričnosť členov: *Zatvoriť, /nie prepustiť; Zatvoriť nie/, prepustiť.*

Timbre (franc., výsl. tembre) je zafarbenie hlasu, špecifické u každého človeka. Kvalifikuje sa slovami: kovové, flautové, jasné, tmavé, nosové, temné a pod. Mení sa pod vplyvom akustiky miestnosti, zdravotného stavu človeku, momentálneho psychického stavu i pod vplyvom reprodukčných zariadení. Svojské timbre má každá rasa, zvláštne timbre má rómština. Timbre niektorých ľudí vedia napodobňovať herci.

Tempo, t.j. rýchlosť reči, čiže rozloženie rečových jednotiek v čase má pre rečnícky prejav veľký význam. Tempo môže byť:

- a. celkové
- b. úsekovú
- c. vetné
- d. slovné.

Celkové tempo závisí od individuálnych zvyklostí hovoriaceho, od jeho mentálneho psychického stavu, od fyzického stavu, od priestoru, v ktorom sa realizuje prejav, od obsahu textu i od vnímanosti a chápanosti poslucháčov. Každý človek má vypestovanú a zaužívanú preňho typickú rýchlosť. Rýchlosť

^{21/} Mistřík, J.: Rétorika. 3. vydanie. Bratislava, SPN 1987, s. 131-133

reči sa hodnotí nielen kvantitatívnymi kvalifikátormi, ale aj takými epitetami ako melancholická, flegmatická, temperamentná, váhavá a pod. Na rýchlosť tempa má veľký vplyv rezonancia hlasu. Silná a výrazná rezonancia spomaľuje rýchlosť. Ďalej vzťah hovoriaceho k obsahu textu: ľahostajnosť sa vyjadrí zvýšenou rýchlosťou, pátos a pompéznosť malou rýchlosťou.

Úsekové tempo sa týka iba niektorej časti textu. Pomalšie tempo máva obyčajne úvod a záver prejavu, cudzie, citované časti a faktografické údaje, prípadne veľmi dôležité časti. Úsekové tempo býva podvedomé, dobrý rečník ho vie vedome regulovať aj s ohľadom na úroveň vnímania poslucháča.

Vetné tempo sa týka len jednej vety a mení sa pri uplatňovaní citátov a vetných figúr.

Slovné tempo sa týka iba jednotlivých slov alebo častí vety. Závisí od frekvencie slova, to znamená, že frekventovanejšie slová sa vyslovujú rýchlejšie. Rýchlosť vedie často k deformáciám slov.

Agogika ^{/22} alebo zmena tempa je pojem prevzatý z hudobnej vedy. Prejavuje sa retardáciou, akceleráciou, zrušením tempa a nasadením nového tempa. Je to silný dramaturgický prostriedok. Primeraná a odôvodnená je v náučných prejavoch, menej v slávnostných prejavoch.

Rytmus ^{/23} znamená pravidelné striedanie istých javov. Stretnúť sa možno s ním v prírode, pri fyziologických procesoch, pri práci, v hudbe, tanci i poézii. Rytmus sa môže realizovať tempom, ale aj inými prostriedkami. Potom sa uvádza ako tempo - rytmus. Monotónosť unavuje.

Pomocou intonačných prostriedkov možno v texte vytvoriť tirády (z franc. tirer = ťahať), donekonečna rozťahnuté vety, ktoré rečník používa ako vrchol svojho prejavu pred potleskom. Rečník sa v tiráde snaží likvidovať prepokladané prestávky a odsúva intonačný vrchol. Tirády patria medzi dramaturgické prvky.

Všetky mimojazykové intonačné prostriedky majú hodnotu ako sekundárne, ale v súvislom rečníckom prejave ich nemožno zaznávať ani podceňovať. J.Mistrík pokladá mimojazykové prostriedky za farebné okuliare, za prizmy, za "masky", ktoré sa nasadzujú pri prednese reči a rečnícky prejav môžu karikovať v dobrom i zlom zmysle. / ²⁴

^{22/} Mistrík, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava, SPN 1970, s.339

^{23/} Tamže, s.336-337

^{24/} Mistrík, J.: Rétorika. 3.vydanie. Bratislava, SPN 1987, s. 137

5. Jazykové prostriedky rečníckych prejavov

Rečnícky prejav predstavuje určitý komplex semiotických znakov. Jeho základom je rečnícky jazykový štýl. Tento patrí do oblasti jazyka a jazykovej štylistiky, kde patria i iné jazykové štýly, ako hovorový, náučný, publicistický, administratívny a umelecký. Pod pojmom rečnícky jazykový štýl rozumieme tú časť, resp. zložku rečníckeho prejavu, ktorú rečník realizuje pomocou čistých jazykových prostriedkov. Túto zložku si rečník môže napísať. Rečnícky jazykový štýl sa od ostatných zložiek nedá odčleniť, pretože i keď je základnou zložkou, s ostatnými zložkami tvorí symbiózu. Z komplexu zložiek ho možno vyčleniť iba teoreticky.

Zastúpenie jednotlivých zložiek v rečníckych prejavoch je proporčne rozdielne a menlivé. V niektorých prejavoch sa kladie dôraz takmer iba na jazykovú zložku (príležitostné a slávnostné prejavy), v iných sú silne zastúpené mimojazykové prejavy (v prednáškach). Toto sú krajné prípady, medzi ktorými je celá škála proporčných možností. Pri opise jazykových prostriedkov sa jazyk nedá úplne odčleniť od prostriedkov mimojazykových, preto sa musí skúmať len v koincidencii s nimi.

Aj proporčnosť využívania jazykových prostriedkov v konkrétnych jazykových prejavoch je nerovnomerná. Prejavy, ktoré treba ladiť výrazne ako rečnícke, využívajú len základné jazykové prostriedky. Sú to obyčajne texty štylisticky blízke náučným, publicistickým alebo administratívnym prejavom. Taký je referát, koreferát alebo prednáška, ktoré reprezentujú tento druh prejavov. Druhú skupinu rečníckych prejavov tvoria tie, v ktorých sa zámerne uplatňujú klasické a typicky rečnícke figúry. Štýl týchto textov sa približuje k umeleckému štýlu. Takéto texty sa odjakživa až dodnes metonymicky pokladajú za rečnícke *par excellence*.²⁵ Sem patrí slávnostný prejav, pre ktorý je typické bohaté využitie rečníckych figúr, ale absencia mimojazykových prostriedkov. Naproti tomu stoja populárne prednášky, v ktorých sa narába iba základnými jazykovými prostriedkami, bez rečníckych figúr, ale bohato sa využívajú mimojazykové prostriedky.

Každý autor verejného, adresného a situovaného prejavu musí použiť určité zhodné jazykové prostriedky, ktoré nazývame základnými rečníckymi jazykovými prostriedkami. Od nich diferencujeme špecifické rečnícke prostriedky. Sú to špecifické rečnícke figúry a využívajú ich zbehlejší rečníci k tomu, aby ich prejavy boli sugestívne, názorné, vzrušené, alebo estetické a v prípade potreby aj dramatické.

^{25/} Par excellence - pár ekxeláns (fr. typický, vynikajúci)

a/ Základné rečnícke jazykové prostriedky

Rečnícky prejav má určité znaky a vlastnosti, medzi ktorými na prvom mieste treba uviesť, že ide o prejav verejný a adresný. Pod verejnosťou rozumieme rozdielny okruh ľudí čo do ich počtu. Dôležitým štylotvorným činiteľom je charakter adresáta. Iné sa môže povedať v súkromnom, iné vo verejnom prostredí. To platí aj o forme. Aj pojem "verejnosti" sa počas prejavu mení a ešte viac počas cyklu prednášok. Postupne smeruje k súkromnosti. Mohlo by sa preto hovoriť o istých stupňoch verejnosti. Najnižší stupeň je ten, keď sa rečník cíti ako v súkromnom prostredí (málo poslucháčov, rečník sa s mnohými poslucháčmi pozná). Stredný stupeň je, keď sa rečník prostredníctvom prejavu zblíži a najvyšším "stupňom verejnosti" je, keď ide o množstvo neznámych ľudí, s ktorými sa rečník nemôže zblížiť.

Pre rečníka je náročný a najťažší začiatok jeho prejavu, pretože prvé vety sa tvoria najťažšie, pritom poslucháči práve začiatok, úvodnú časť sledujú najostrejšie.

Skutočnosť, že prejav má charakter verejného prejavu, kladie na rečníka určité požiadavky. Mnohé sa týkajú základných rečníckych jazykových prostriedkov a ich výberu. Jazykové prostriedky sa členia podľa rozličných kritérií, z hľadiska rečníckeho prejavu na expresívne a nociónálne (pojmové).

Expresívne	Nociónálne
<i>ukradnúť</i> <i>hlúposť</i> <i>vyhodiť, vykopnúť, vysáňkovať,</i> <i>vyliať</i> <i>viest' auto opitý, nachmelený,</i> <i>podperený, podgurážený / ironicky</i>	<i>odcudziť</i> <i>nonsens</i> <i>prepustiť, uvoľniť zo zamestnania</i> <i>viest' auto pod vplyvom alkoholu</i>

Expresívne výrazy do rečníckych prejavov v takej podobe, ako sme ich uviedli nie sú vhodné. Treba sa zdziavať aj vyjadrovania osobného postoja pomocou siláckych slov. Pri možnosti voľby medzi nociónálnym slovom a melioratívom, v neoficiálnom verejnom prejave dáme prednosť melioratívam.

Expresívne	Nociónálne
<i>ukradnúť</i> <i>smrad</i>	<i>odcudziť</i> <i>zápach</i>

Príznakovými sú aj slová familiárne, ktoré rozptyľujú a odvádzajú pozornosť poslucháča.

Príklad: *pigl'ajz, vyfasovať, macher, hurhaj, šinfovať, telka, atď.* Do rečníckych prejavov rozhodne nepatria.

Nociónálne a expresívne môžu byť aj konštrukcie. Aj keď sa pociťuje ako štylisticky príznaková, do rečníckych prejavov sa hodí. Pravda, treba si uvedomiť, že konštrukciou text nadobúda sematickú expresívnosť.

Príklady na expresívnu konštrukciu:

Slovenské národné povstanie je v našich dejinách významný medzník (nociónálne). *Slovenské národné povstanie, to je v našich dejinách významný medzník* (expresívna konštrukcia). Slovenské národné povstanie v druhom prípade je vytýčeným vetným členom. Vytýčovaním sa výraz zdôrazňuje. To isté platí i o osamostatnením vetného člena.

Príklad:

Spoločenský život u nás po r.1989 je demokratickejší a slobodnejší (nociónálne). *Spoločenský život u nás po r.1989 je demokratickejší. A slobodnejší* (expresívne syntaktická konštrukcia). Nie je však natoľko expresívna, že by sa nemohla použiť na zdôraznenie v rečníckych prejavoch. Nepatrí medzi základné rečnícke jazykové prostriedky, ale nie je ani neutrálna.

V dlhších rečníckych textoch sa môžu použiť expresívne modálne konštrukcie.

Príklady:

Musíme vyvinúť čo najväčšie študijné úsilie hneď na začiatku prvého ročníka. Prečo nehľadáte v štúdiu vaše rezervy? O tzv. rečníckych otázkach bude reč ešte osobitne.

Expresívne vetné konštrukcie nepôsobia tak ako expresívne slová, preto sa vo verejných prejavoch môžu používať častejšie. Patria do inventára základných rečníckych prostriedkov, ale nie medzi rečnícke figúry.

Abstraktné a konkrétne jazykové prostriedky. Jazykové prostriedky sa môžu členiť ešte na abstraktné a konkrétne, čo je pre rečníka tiež dôležité. Úzko súvisia s poslucháčstvom. Abstraktnosť - konkrétnosť sú filozofické kategórie polárne a vyjadrujú dialektickú protikladnosť celku voči jeho častiam. Pod abstrakciou rozumieme myšlienkový proces, v ktorom sa vypúšťajú osobitosti a odlišnosti, aby sa zitili všeobecné a základné vlastnosti javu.

Ak chce rečník, aby mu jeho adresát - poslucháč čo najlepšie porozumel, musí uplatniť aj uvedený vzťah. J.Mistrík uvádza tieto teoretické možnosti:

1. hovoriaci má iba jediného poslucháča
2. hovoriaci má dvoch poslucháčov
3. hovoriaci má štyroch poslucháčov
4. hovoriaci má tisíc poslucháčov. ²⁶

Pri 1. možnosti sa hovoriaci musí úplne prispôbiť svojmu poslucháčovi, pri 2. možnosti dvom poslucháčom, ktorí sú potencióálne rozdielni, pri 3. možnosti štyrom, pri 4. možnosti tisícim poslucháčom. Z toho vyplýva, že čím viac poslucháčov je, tým menej ohľadov sa berie na každého z

^{26/} Mistrík, J.: Rétorika, s.42

nich, ale musí brať zreteľ na to, čo je pre všetkých spoločné. Platí tu potom vzťah: Čím širšie a heterogénejšie je poslucháčstvo, tým abstraktnejší musí byť rečnícky prejav. To znamená, že kvantita a kvalita publika určuje stupeň zovšeobecnenia.

Každé pomenovanie nemusí byť len abstraktné alebo len konkrétne.

Príklad:

stôl - nábytok - kus zariadenia. Od najkonkrétnejšieho pomenovania sa tu postupuje k abstraktnejšiemu (kus zariadenia). V lexikológii sa hovorí o nadradenom pomenovaní, čiže hyperonymii. Môže sa postupovať aj opačným smerom: *stôl - kuchynský stôl*, potom sa hovorí o hyponymii, čiže podradenom pomenovaní. V súčasnej rečníckej praxi sú hyperonymy silno frekventované, najmä slová *skutočnosť, záležitosť, problémy, otázky*, ktoré už nadobudli hodnotu prázdnych klišé. ²⁷

Z horeuvedeného plynie, že rečník musí rešpektovať stupeň abstrakcie alebo konkrétosti prejavu a sám musí odhadnúť, do akej miery má byť konkrétny alebo abstraktný.

Príklady:

údaj sa môže povedať veľmi presne, presnejšie, ale aj okrúhle. (9680 - okolo 9700 alebo približne 10 000; Chyžné - jedna dedina pri Revúcej - slovenská dedina).

Metafora, nepriame pomenovania je taký spôsob pomenovania, pri ktorom sa pomenovanie jedného javu prenáša na iný vtedy, keď je medzi obidvoma javmi nejaký vzťah alebo sú si niečím blízke (Xantipa - zlá žena, tučná žena - kopa sena, úradník - škrabák, atď.). V umeleckých textoch je metafora estetizujúcim prostriedkom, pomocou nej sa personifikuje a animizuje (kvety hovoria, vetrík šepoce). Vo vecných, teda aj rečníckych textoch sa využíva ako prostriedok názornosti, konkretizácie (zažiť sa, odpíliť niekoho, obuť sa do niekoho, odklepnúť niečo atď.).

Stupeň abstraktnosti sa môže zvýšiť tzv. kondenzovanými syntaktickými konštrukciami. Za takéto sa pokladajú najmä prechodníky, prídavné mená, väzby s neurčitkom alebo slovesným podstatným menom. Kondenzovanými alebo zhustenými sa nazývajú preto, lebo sa v nich neexplikujú všetky gramatické kategórie.

Príklady:

Voľnejšie spojenie	Kondenzované spojenie
<i>Keď som od neho odchádzal ...</i>	<i>Odchádzajúc od neho ... Pri odchode od neho ...</i>
<i>Žiadal som, aby spojil ...</i>	<i>Žiadal som o spojenie ... Žiadal som spojiť ...</i>
<i>Ani jeden z tých, čo sme pozvali ...</i>	<i>Ani jeden z pozvaných ...</i>

^{27/} Tamže, s. 49

Konkrétnejšie syntaktické konštrukcia sú informačne bohatšie, a tým konkrétnejšie, na rozdiel od kondenzovaných, ktoré sú abstraktnejšie, ale tempo prejavu spomaľujú, lebo prinášajú viac údajov.

Slovesné tvary podľa stupňa abstraktnosti môžu byť pasívne a aktívne. Aktívne slovesné tvary majú všetky slovesné kategórie. Pri nich je agens (činiteľ) známy.

Príklad:

začnem, začneš, začne, začneme, začnete, začnú, začal som, ... Pasívne formy môžu byť dvojaké: zložené (je začaté, bolo začaté ...) a zvrtné (začína sa, začalo sa ...). Z nich nie je zrejmé, kto je agensom. V rečníckych prejavoch niekedy treba agens zamlčať.

Príklady:

Na Ekonomickej fakulte TU sme študovali nasledovné disciplíny ... Dekan predvolal študenta. Študent bol prevolaný.

Ďalším znakom rečníckeho prejavu a požiadavkou naň je všeobecná jasnosť, prehľadnosť a zrozumiteľnosť textu. Z tohto hľadiska možno hovoriť o stupni zrozumiteľnosti a prípustnosti textov. Slovná zásoba slovenčiny vrátane odborných termínov, cudzích slov, dialektizmov a iných nespisovných slov používaných pri komunikácii v slovenských textoch obsahuje okolo 200 000 slov. Jednotlivec ani len pasívne takéto množstvo slov nemôže ovládať. Vo verejných prejavoch treba používať len takú slovnú zásobu, ktorú adresát s primeraným vzdelaním ovláda aspoň pasívne.

S otázkou zrozumiteľnosti textu súvisí aj otázka spisovnej normy. Slovenský jazyk podobne ako iné jazyky kultúrne vyspelých národov má už ustálenú spisovnú normu a rozlišuje spisovné prostriedky od nespisovných. Verejné prejavy musia využívať spisovné prostriedky. Používanie nespisovných prostriedkov je znakom nekultúrnosti, nevzdelanosti a nedostatku sebadisciplíny človeka. Okrem toho je prejavom neúcty voči poslucháčom. Do verejných prejavov nepatria ani exkluzívne cudzie slová, úzke odborné termíny, rozličné znakové slová, hoci spisovné.

Vo verejnom prejave sa pokladajú za nespisovné rozličné dialektizmy, archaizmy i familiárne slová, ktorým rozumie len úzky okruh ľudí. Dialektizmy nemožno používať vo verejných prejavoch aj preto, že na Slovensku je vyše 30 rozličných nárečí (stredoslovenských 15, západo-slovenských 7, východoslovenských 7 a iných 5). Mnohé bežné veci, majú v nárečiach rozličné pomenovanie, ako napr.: *krumple, švábky, erteple, bandurky...*; prípadne inú modifikáciu: *pigl'ajz - piglajz, bigl'ajz, biglajz* ai. Niektoré dialektizmy sú také, že im nerozumejú všetci Slováci, napr.: *garadiče, geročok, takoj, pencele* a pod.

V slovenčine ako v každom inom jazyku sa vyskytujú zastaralé a historické slová, ktoré poznajú len staršie generácie alebo špecialisti z určitých odborov. Napr.: *gáža, zupák, jednatel', úd výboru*. Za staromódne sa pokladajú

už aj mnohé familiarizmy (vyštafirovať sa, fušovať), bibliзмы (podobenstvá, protivenstvá, hriešnik, kajúcnik a i), poetizmy (kmeť, tátoš, čaša, žertva, kradmý a i).

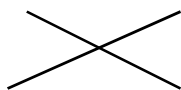
Pozornosť si zaslúžia aj cudzie a prevzaté slová. Z hľadiska rečníctva sú dvojaké - tie, ktoré sú všeobecne známe a majú obrovskú frekvenciu (organizácia, politika, metóda, energia a i.) - s frekvenciou vyše 65 v 1 mil. slov; druhú skupinu tvoria slová s nižšou frekvenciou (recipovať = prijímať; klavichord = predchodca klavíra; pneumoperikard = nehromadenie vzduchu v srdci a i.). Vo vedeckých prednáškach príslušných vedných odborov sa necítia ako príznakové, ale v textoch určených širokému publiku spôsobujú vákuá, poukazujú na bezohľadnosť rečníka. To isté platí aj o skratkách, značkách, modeloch a vzoroch. Mnohé sú také známe, že sa ani človek so základným vzdelaním pri nich nezastaví. Sú však aj také, ktoré spomaľujú proces vnímania textu a znehodnocujú ho.

Jasnosť a kultivovanosť prejavu kladie isté požiadavky aj na vetnú a kompozičnú stavbu textu. Pri spontánom voľnom prejave je pozornosť rečníka obyčajne obmedzená, čoho dôsledkom bývajú falošné kontaminácie a zeugmy. Kontaminácia je falošné kríženie dvoch väzieb vo vete.

Príklad:

Nerozumiem tomu

Nerozumiem to



Nechápem to

Nechápem tomu

Príklady na kontaminácie, ktorými vznikajú mnohé nepresné spojenia:

Nesprávne	Správne
<i>vytýčiť si za úlohu</i>	<i>vytýčiť si úlohu</i>
<i>to sa ráta ako za poschodie</i>	<i>to sa ráta za poschodie</i> <i>to je ako poschodie</i>
<i>záleží na nich, aby zhodnotili</i>	<i>záleží na nich, či zhodnotia</i>
<i>zamýšľať sa na otázkach</i>	<i>zamýšľať sa nad otázkami</i>
<i>maratón považujú ako podujatie</i>	<i>maratón považujú za podujatie</i>
<i>láskavo Vám oznamujeme</i>	<i>Oznamujeme Vám, aby ste láskavo</i>
<i>boli by sme radi, aby</i>	<i>boli by sme radi, keby</i>
<i>to nepripadá do úvahy</i>	<i>to nepripadá v úvahu</i>
<i>to stojí drahé peniaze</i>	<i>to je drahé; to stojí veľa peňazí</i>
<i>to bola bývalá priekopa</i>	<i>to je bývalá priekopa</i> <i>to bola priekopa</i>
<i>trafil sa do terča</i>	<i>trafil do terča</i>
<i>išiel ako domov</i>	<i>šiel domov</i>

Zeugma je násilná elipsa, ktorá vzniká spolu s prílišnou snahou o skrátenie konštrukcie.

Príklady:

Nesprávne skrútená konštrukcia	Správna konštrukcia
<i>recitovať a vystupovať s pôvabnou básňou</i>	<i>recitovať pôvabnú báseň a vystupovať s ňou</i>
<i>byť vďačný a pyšný na niekoho</i>	<i>byť niekomu vďačný a byť pyšný naňho</i>
<i>Pochádzam a trvale bývam v Prešove</i>	<i>Pochádzam z Prešova a tam aj trvale bývam</i>

Prehľadnosť, pochopiteľnosť a názornosť textu v mnohom závisí od kompozície, členenia a rozloženia textu. Kompozícia to je plán, rozvrh reči a jeho realizácia. Závisí od toho, aký cieľ sa prejavom sleduje. Typickou kompozíciou je kompozícia trojdielna. Nemajú ju slávnostné prejavy a privety a príležitostné prejavy. Trojdielna kompozícia sa skladá z úvodu, jadra a záveru. Trojdielne rečnícke prejavy majú obyčajne titul alebo tému reči. Téma, titul alebo názov musí byť v súlade s obsahom, má byť jeho spoločným menovateľom.

Úvod plní obyčajne motivačnú funkciu, orientuje pozornosť prijímateľov na hlavné problémy prejavu. Rečník už v úvode naladí základný tón reči, snaží sa vzbudiť záujem poslucháčov a získať si ich priazeň (*captatio benevolentiae*). Môže uviesť v mene koho hovorí, z čieho poverenia, privítať poslucháčov a predstaviť sa im (ak nie je tým poverená osobitná osoba), môže uviesť dôvod svojho vystúpenia a pod.

Rétorika pozná niekoľko druhov úvodu:

- 📖 obyčajný, jednoduchý
- 📖 vznešený a slávnostný
- 📖 citový, vzrušený a vzrušujúci
- 📖 burcujúci
- 📖 upokojujúci a disciplinujúci
- 📖 podmaňujúci a získavací. /²⁸

Pre úvod sú typické niektoré kontaktné frázy (odhliadnuc od oslovenia): *Zišli sme sa (preto a preto); Témou mojej prednášky je ...; Pokladám si za česť, že môžem prehovoriť...; S radosťou som prijal ponuku...*

Z hľadiska kompozície môže byť začiatok:

- historizujúci, v ktorom rečník podá historický prehľad vývinu problematiky, uvedie niektoré staršie náhľady na tému;
- induktívny alebo aj epizodický, ak sa vychádza z nejakej príhody alebo udalosti;
- deduktívny, keď rečník uvedie nejakú poučku, isté pravidlo, motto, citát a pod. a to v jadre rozvádza;
- analytický, pri ktorom rečník rozoberie stručne tému; a iné.

^{28/} Rybár, L.: c.d., s.101,104,117

Jadro, ako najobsiahlešia časť prejavu, obsahuje všetko to, čo chce rečník riešiť, oznámiť publiku a dosiahnuť. Obsahuje informácie, podnety, návrhy, rady. Aj jadro má svoju kompozíciu a exponovanejšie miesta, kde sa koncentrujú najvýznamnejšie myšlienkové okruhy. Jadro je obyčajne aj tou časťou, kde problematika vrcholí a uzatvára sa. Jadro má tiež svoju kompozičnú štruktúru, ktorá závisí od zložitosti problematiky, môže byť monolitná, alebo drobená na témy, podtémy, pásma a pod.

Záver má zosilniť účinok vyvolaný úvodom a jadrom, podprieť zmysel a spoločenský význam prejavu. V závere sa môžu stručne zhrnúť podstatné myšlienky, konštatovania, pripomenúť ciele, ktoré reč sleduje. Klasická rétorika odporúčala dať do záveru mimoriadne pútové a prekvapujúce myšlienky. Záver nemusí byť rozsiahly, ale má byť pôsobivý.

Prechody od úvodu k jadru a od jadru k záveru sa nenaznačujú iba intonáciou hlasu, pauzami a poklesom melódie, ale aj spádom myšlienok, ktorým sa má signalizovať, že sa blíži koniec segmentu.

K segmentácii textu treba poznamenať, že jazykovedci (Miko, Mistrík, Findra) dospeli k tomuto záveru: Dlhé odseky a nečlenené myšlienkové prúdy sa percipientom vidia ťažké a naopak, krátke odseky ľahké.

Otázka oslovenia poslucháčov na začiatku, v texte a závere je problematika nie síce teoretická, ale prispieva kladne alebo záporne k celkovému dojmu poslucháčov, aký majú z prejavu. Okrem hromadného oslovenia poznáme aj tzv. enumerické oslovenia, pri ktorom sa každá význačná osobnosť osloví osobitne. ²⁹

Jazykové prejavy sa delia na písomné a ústne. Rečnícke prejavy sú ústne. **Ústne rečnícke prejavy** môžu byť:

- prednášané spontáne, bez písomnej predlohy;
- improvizované na základe písomnej predlohy;
- prednášané spamäti podľa vopred písomne pripraveného textu;
- prejavy čítané.

Od 1. až po 4. prípad sa klasické ústne prejavy približujú k písomným prejavom a strácajú typický rečnícky charakter. Každý z týchto druhov má svoje odstatnenie:

- typ je primeraný pre náučné výkladové prednášky;
- pre propagandisticko - politické prejavy;
- pre príležitostné kratšie prejavy;
- typ pre slávnostné, veľmi vážne príležitosti.

Z hľadiska ekonomiky textu je ústny prejav ekonomickejší a bohatší na fakty, informačne je bohatší.

^{29/} Tamže, s.108

Príklad:

písomne vyjadrené podmienkové súvetie "Ak nechceš, nuž nemusíš" sa ústne môže vyjadriť "Nechceš, nemusíš".

Ústny prejav má veľké možnosti v porovnaní s písomným, kde máme k dispozícii len 9 interpunkčných znamienok, ktorými sa odčleňujú syntaktické celky (čiarka, bodka, dvojbodka, bodkočiarka, otáznik, výkričník, tri bodky, zátvorky, pomlčka). Ústny prejav sa môže obohatiť timbrom (tembr = zafarbenie hlasu), rozličným intonačným spôsobom, kde sú stovky variantov.

Variabilnosť ústneho prejavu je daná aj aktuálnym členením výpovedí. Jadro, hlavné alebo najviac zdôrazňované slovo pri písomnom prejave dávame nakoniec, pri ústnom sa to nemusí, lebo sa môže zdôrazniť intonačne.

Príklad:

*Z týchto prípadov musia úrady vyvodiť dôsledky.
Z týchto prípadov musia vyvodiť dôsledky úrady.
Úrady musia vyvodiť dôsledky z týchto prípadov.*

Písaný text je z tohto hľadiska stereotypný. Tu treba poznamenať, že čím je zdôraznené slovo bližšie k začiatku vety, tým je výpoveď expresívnejšia a štylisticky príznakovejšia.

Rečnícky prejav je variabilnejší a prítlačlivejší, keď sa tvorí v prúde reči. Pritom sa však môže stať to, že rečník vetu začne, ale ešte nevie, kedy a čím ju skončí, musí preto použiť parentézu, exkurz alebo sa dozadu (rektifikácia).

Parentéza (vsuvka) je výpoveď alebo stručný komentár k výpovedi z iného hľadiska.

Príklady:

Je to vlastné mládeži a nakoniec každému normálnemu človeku, ktorý sa - i keď hovorí o vážnych veciach - nemračí a nestráca hlavu.

Parentéza sa môže zmeniť na vetné pričlenenie, keď sa výjme z vety: *Je to vlastné mládeži a nakoniec každému normálnemu človeku, ktorý sa nemračí a nestráca hlavu.*

Exkurz je odbočka, v ktorej sa vysvetľuje vec alebo jav súvisiaci s témou základného textu. Rečník, ak sa púšťa do dlhšieho exkurzu, poslucháčov na to obyčajne upozorní. Príklady: *Dovoľte, aby som odbočil. Chcem Vám vysvetliť ešte to a to. Nemajte my za zlé, ak vám podrobnejšie vysvetlím ešte toto.*

Rektifikácia je text, ktorým sa rečník vracia dozadu a koriguje to, čo vyslovil skôr.

Príklady:

Najprv vyhladal totiž zavolať chirurga, a až potom šiel, totiž dal sa odvieť k internistovi. Chceme mladým ľuďom v tomto smere veľmi výjsť v ústrety - ak sa to tak dá povedať - otvoriť im dvere.

Pripájacie výrazy (konektory) sú: čiže, inými slovami, respektíve, inakšie povedané a pod. Všetky tri prostriedky sa využívajú i v písomných a ústnych prejavoch. V písomných prejavoch sa na vyčlenenie parentézy a exkurzu využívajú iba dve znamienka - zátvorka a pomlčka. V ústnych prejavoch sa realizujú odlišnou intonáciou, pomocou páuz, zmenou tempa i inými zvukovými efektami. Oplyvňujú ho pozitívne, robia ho variabilnejším a pestrejším.

Ústny prejav sa vyznačuje striedavým rytmom, vetou alebo väčšiu časť textu zrýchľuje, inokedy spomaľuje. Zmena rytmu sa dosahuje najčastejšie zrýchlením alebo spomalením reči. Kvôli zvládnutiu rytmu rečník často zostavuje svoj prejav z fragmentov, kde patrí elipsa, apoziopéza a proziopéza.

Elipsa je taký syntaktický jav, kde sa z vety vypúšťa obyčajne najmenej významné slovo.

Príklady:

Mladosť - radosť. Ja o voze, ty o koze. Dobrý deň, tretuška. Domov, domov? V pitvore hodil okom do kuchyne - tesno, tma.

Apoziopéza je syntaktický jav, keď vo vete chýba obyčajne vrcholové, hlavné slovo, ktoré by malo stáť na konci vety.

Príklady:

Krajina krásna, ľudia dobrí ... len ... Juro, zase postávaš? Iní majú za teba robiť? Noved' ...! pohrozil rukou. Ľúto mi prišlo... Trochu som s Dorou ... Už? Kto ťa to udal? Ten buzer ... Čuš! skríkol Dedko.

Proziopéza vzniká tak, že sa vynechá začiatok výpovede.

Príklady:

... bozkávam ... skávam ... brý večer ... do vi ...

Tieto neúplné vety rátaajú s istou spontánou reakciou poslucháčov (potlesk, krik, alebo iný spôsob súhlasu). V slávnostných prejavoch majú podobu nekonečných zvolacích enumeratívnych (vypočítavajúcich) konštrukcií. Príklady: ... *A nikdy, nikdy, už nikdy! ... A prečo, prečo! Nie, priatelia...!*

Každý jazykový prejav sa skladá z viet a odsekov, ktoré môžu byť skĺbené silnejšie alebo voľnejšie. Tento jav sa volá kohéznosť textu. V písomnom prejave je väčšia kohéznosť textu, ale nerovnomernejšia, pri ústnom prejave je to opačne. V písomnom prejave je tematické členenie výraznejšie. V

ústnom prejave je viacej jednoduchých viet a viacej priradovacích súvetí, v písomnom prejave prevládajú podradovacie a dlhšie súvetia. Podradovacie vetné konštrukcie narúšajú zrozumiteľnosť a plynulosť pri vnímaní rečníckeho prejavu.

Príklad:

vládny návrh zákona o úprave niektorých úloh štátnej správy v civilnom letectve.

Situačnosť pri rečníckom prejave znamená, že tento sa vždy uskutočňuje v konkrétnom prostredí a čase, za osobnej prítomnosti hovoriaceho a počúvajúceho. Má vplyv na výber slov a ich usporiadanie. Rečníkovi uľahčuje opis a výklad, lebo rečník môže byť v prejave stručnejší a názornejší.

Situačnosť daná prítomnosťou adresáta v reči. Z hľadiska času sa jazykové prejavy môžu koncipovať dvojako, ako zapojené do skutočného času alebo nadčasové. Typickými pre nadčasové sú vedecké texty, v ktorých sa problém rieši ako stojí mimo času i keď sa uplatňuje formálne prítomný čas. To je však čas gnómický, to jest neobmedzený a nevymedzený. Majú ho poučky, všeobecné pravidlá, tézy, analýzy a pod.

Príklad:

Teleso ponorené do kvapaliny je nadľahčované silou, ktorá sa rovná tiaži kvapaliny ním vytlačenej (slová "je" a "rovná sa" treba chápať ako slovesá v gnómickom čase).

Pri rečníckom prejave je rečník obrátený tvárou k adresátovi a registruje, že jeho prejav je zaradený do skutočného času. Nezáleží na tom, čo je predmetom jeho reči, pretože svoju reč adresuje vždy prítomnému poslucháčovi. Jeho reč preto má vždy rámec prítomného času.

Situačnosť daná prítomnosťou adresáta sa konkrétne realizuje tak, že rečník uplatňuje kinetické prvky kvôli tomu, aby verbálny text mohol byť úspornejší. Príslovkové údaje hore, dolu, áno, nie a iné namiesto slov (*expressis verbis*) sa signalizujú pohybmi, čím je prejav dramatickejší. Taký prejav sa nedá prepísať na pásku, lebo namiesto pohybov by boli prázdne miesta. Hovoríme preto, že rečnícky prejav, ktorý vzniká v konkrétnej situácii, je neprenosný.

Súčasťou situačnosti je scéna rečníckeho prejavu s takými rekvizitami, ako rečnícky pult, mikrofón, katedra, tabuľa a všetko ostatné, čo je v miestnosti (svietidlá, dvere, obloky, obrazy a i.). Dotvárajú situáciu a z prostredia ich nemožno odpočítať. Rečník namiesto pomenovania vecí, vlastností alebo deja môže použiť len deiktické slovo, ak má v blízkosti rekvizity. Deiktické slová sú t - slová (ten, tá, to, tu, takto, odtiaľ, toľko a i.), ale ich treba používať s mierou. Nie sú vhodné do slávnostných prejavov a do prejavov adresovaných početnému publiku.

Rekvizitám, ktoré sa používajú na podporu názornosti, sa má venovať osobitná pozornosť.

Niektoré rekvizity, pult, mikrofón a podobne veľkosť miestnosti určujú aj tempo reči. Vo veľkých miestnostiach, na voľnom priestranstve, pri otvorených obklkoch, dverách a keď sa hovorí cez mikrofón, prejav musí byť pomalší.

Úroveň účinku reči sa dá aproximatívne merať spätnou väzbou, ktorou bývajú reakcie poslucháčov. Prejavujú sa stupňom ticha, šumu, hluku, potleskom, pohybom, dupaním nôh, hádzaním vajíčok. Reakciou sú aj rozličné otázky, poznámky a pod. Príkladom, že sa dajú merať je ticho, ktoré sa dá zvyšovať. Napríklad vyšší stupeň ticha je, keď povie, že poslucháči ani nedýchali. Rečník pri prejave musí kontrolovať spätnú väzbu a prispôbovať jej svoj prejav.

Podľa participácie poslucháča na prejave, prejavy delíme na monologické a dialogické. Rečnícky prejav sa zdá byť na prvý pohľad monologickým prejavom a pritom ide o adresné dialógy, ale hovorom na ňom participuje iba jedna strana. Prítomný adresát prejavu potencionálne mlčí. Rečník niekedy sám odpovedá na skryté otázky poslucháčov (virtuálny dialóg). O tom, že rečnícky prejav je určitý druh dialógu, svedčí oslovenie. Uvažovať treba aj nad oslovením, aby bolo pre poslucháčov najvhodnejšie a najprimeranejšie. Oslovením vo vnútri prejavu sa tento člení a stupňuje. Nesmie byť veľmi často, aby nevyzeralo ako vtieravá maniera.

Dialógový prejav má niekoľko charakteristických znakov:

- Pre dialóg je príznačné používanie 1. a 2. osoby (ja - Ty), v rečníckom dialógu sa vykytuje druhá osoba plurálu (vy). Existujú však aj témy, ktoré sa stanovujú ako monológy hovoriace v tretej osobe. Čím frekventovanejšia je druhá osoba, a teda dialogickosť, tým má prejav viacej čat súkromného rozhovoru, stojí teda bližšie k adresátovi.
- Pre dialóg, či skutočný, alebo fiktívny, je príznačná spätná väzba. Svoj vzťah k reči dáva poslucháč najavo spontáne, takže rečník môže permanentne sledovať zainteresovanosť adresáta. Musí ho sledovať aj vtedy, keď sa prejavuje stupňom alebo stupňovaním mlčania. Spätná väzba je potom stimulom alebo brzdou a prekážkou rečníka.
- Rozdiel medzi dialógovým a monologickým prejavom je aj v tom, že dialóg má živšiu a pestrejšiu modálnosť. V rečníckych textoch sa používa menej oznamovacích a viac žiadacích, zvolacích, opytovacích, kondicionálnych, prípadne nepriame vyjadrenie modálnosti. V monologických textoch je viacej oznamovacích viet. Podmienka sa môže vyjadriť nepriamo pomocou oznamovacej, žiadacej i opytovacej vety.

Príklad: Zapoja sa jedni, zapoja sa i druhí, tretí, pôjdeme všetci.. Nech sa postará o účasť on, postaráme sa i my. Nevydarí sa nám po prvý raz? - Pustíme sa do toho s chuťou znova. Opytovací vzťah sa môže vyjadriť nepriamo pomocou formy oznamovacej, podmieňovacej a pod. Príklady: Už aj vo vašej (?) organizácii sa udomácnilo pohodlie ... Keby sa im to nepodarilo? Nechajú tak, spoľahnú sa na iných. A ty sa nakoniec staraj o všetko sám.

Niekdy si rečník postaví otázku a sám si na ňu odpovie. Takáto figúra sa nazýva dialogizmus. (Týmto je typický predseda vlády SR V.Mečiar).

b/ Špecifické rečnícke prostriedky

Jazykové prostriedky z hľadiska ich používania v rečníckych, a teda aj verejných, ústnych a situačných prejavoch sa delia na základné, bez ktorých sa nezaobíde ani jeden rečník a ktoré sú imanentné pre každý prejav vo verejnosti a na špecifické.

Špecifické rečnícke jazykové prostriedky, metonymicky nazývané aj rečníckymi figúrami, sú také jazykové prostriedky, pomocou ktorých sa v rečníckom prejave uplatňujú sugestívne prvky, názornosť, dramatizácia alebo beletrizácia.

J.Mistrík špecifické jazykové prostriedky klasifikuje podľa funkcie, ktorú plnia v texte na:

- sugestívne
- emfatické
- názorné
- dramatické
- ozdobné. / ³⁰

Z nich sa v priemyselno-výrobnej a ekonomickej oblasti využívajú najčastejšie názorné rečnícke prostriedky. To preto, že v súčasnosti nadobúdajú prevahu také rečnícke prejavy, ktorých funkciou je učiť, vzdelávať. Využívajú sa na podporu realizácie niektorých didaktických princípov, najmä zásady názornosti, postupnosti, vedeckosti, spájania teórie s praxou a ďalších. Aj medzi jazykovými prostriedkami sú také, ktoré plnia zásadu názornosti. ³¹ Sú to najmä:

Rekvizity a pomôcky, rozličná didaktická technika, modely, trenažéry a iné, ale najnázornejšou pomôckou je vec sama.

Príklad (paradigma) je základným jazykovým prostriedkom názornosti. Najbližim druhom príkladu je porovnanie, pri ktorom je veľa spôsobov: paralela: *odchádzali roky - odchádzala povestná bieda*; antitéza: *mnoho rečí - málo skutkov*; pomaly ide - ďalej zájde; pomocou spojok ako, než, s'a,: *to je ako päť na oko*; *kolíše sa s'a lístok vo vetre*.

Anekdota (gr. anekdotos = nevydaný) sa vsúva do prejavu, keď sa karikujú určité vlastnosti ľudí. Anekdota má dve obsahové zložky: expozíciu a prekvapujúci záver. Známe sú škótske anekdoty, o rybároch, o náckovi zo Štjavnyci a iné.

³⁰/ Mistrík,J.: c.d., s. 67

³¹/ Rybár,L.: c.d., s.144

Bájka je alegorické rozprávka, v ktorom vystupujú najmä personifikované zvieratá alebo veci, výnimočne ľudia. Karikuje isté vlastnosti ľudí podobné so zvieratami alebo s tými, ktoré sa zvieratám pripisujú, napr.: falošná líška, verný pes, ľarbavý medveď. Bájky sa pesovali už v stredoveku (Ezop) a do Európy sa dostali zo starej indickej literatúry (Bidpajove bájky). Známe sú bájky Krylovove, Lafontainove a. Majú didaktickú funkciu, hoci sa poučenie zreteľne nevyjadruje.

Parabola alebo rozšírené prirovnanie sa didaktickou funkciou približuje bájke, ale poučenie je tu ešte viac skryté než v bájke. Má tiež vážnejší ráz a je alegorická. Najviac parabol sa prebralo z biblie (podobenstvá).

Princíp názornosti sa môže realizovať aj vyrozprávaním osobného zážitku.

Metonymia - pomenovanie vlastného pojmu pojmom asociovaným alebo príbuzným. Príklady: *čítať Kukučína* (Kukučínovu knihu). Metonymické vzťahy môžu byť nasledovné: meno autora namiesto diela (recitoval Hviezdoslava), meno boha namiesto jeho funkčnej oblasti (Amor = lásky, Mars = vojna), meno suroviny namiesto hotového výrobku (papiere = doklady, handry = šaty), meno majiteľa namiesto majetku (sused vyhorel, Napoleon prehral), meno symbolu namiesto abstrakta (vavrín = sláva) a iné.

Metalepsia (= výmena, zámena) vznikne vtedy, keď sa pomenovanie pre výsledok nejakej činnosti použije nástroj (mať dobré pero = vie dobre štylizovať; mať dobrú mušku = dobre cieľiť).

Synekdocha je prenášanie pomenovania z celku na časť alebo opačne: pars pro to (časť za celok), *múdra hlava* namiesto múdry človek totum pro parte (celok za časť), *Nitra vyhrala* species pro genere (druh za rod), *dostať pár korún* genus pro specie (rod za druh), *piť tvrdé* a iné.

Metafora je nepriame obrazné pomenovanie v umeleckých textoch. Je to okrasa prejavu, ktorá ho oživuje, u poslucháča vyvoláva rozličné zážitky a predstavy. Je lexikalizovaná, ktorá sa dostala aj do normatívnych slovníkov: *uši* (na hrnci), *koleno* (na rúre), *zuby* (na píle) a kontextová, ktorou sa personifikuje a animizuje (kvetý hovoria, vetrik šepoce, Slovensko plesá). Nevhodná metafora sa volá katachréza. *Zub času už mnoho slz vysušil. Svoju chorú nohu kládol na ľahkú váhu.*

Hyperbola úzko súvisí s metaforou, je to nadsádzka, nadmernosť vo vyjadrovaní: *obrovský, slimačie tempo, byť slepý, ani kvapky, ani ň* a pod. K hyperbole možno zaradiť hyperochu, čiže skrátenú výpoveď: *To je to najkrajšie na svete! Čo lepšie si možno ešte predstaviť! Toto je skutočne to naj - naj!* Názornosť podporujú aj niektoré z rečníckych figúr: adynaton (gr. nemožné): *Ako sa slon neprepchá udom ihly*; a anatomázia (prezývka): *Herkules* (silný muž), *Demosténes* (rečník), *Xantipa*, *Romeo* a pod.

Opozícia je figúra, kde sa zdvojuje výraz pomocou protikladu. Ošúchanými opozíciami sú: *nezaspať na vavrínoch, nevešať hlavu.*

Apoftega je rečnícka figúra, ktorou sa rečník obracia na adresáta, aby adresát veci posudzoval zo svojho hľadiska: *Poznaj sám seba!*

Alúzia (narážka) nepriamo vyjadruje vlastnosť osoby alebo veci tým, že ju postaví do protikladu: *Trenčín nie je Praha; krv nie je voda; Načo vysvetľovať, keď všetci dobre vieme.*

Faktografické údaje plnia tiež funkciu názornosti.

6. Kinetická zložka rečníckych prejavov

Ústny prejav je sprevádzaný pohybmi, najmä pohybmi tváre a rúk. Popori sprievodných zvukových prostriedkoch jestvujú teda aj sprievodné pohybové, čiže kinetické prostriedky reči. Pohyby rovnako ako zvuky môžu jazykový prejav kompletizovať alebo ho suplovať.

U niektorých národov je sila alebo stupeň gestikulácie väčšia (Francúzi, Taliani) u iných menšia (Angličania a príslušníci severských národov Európy).

Biologické pohyby vo všeobecnosti začal prvý sledovať Ch. Darwin. Sledoval aj súvislosti medzi vznikom a rozvojom jazyka, gest a mimiky. Zakladateľom náuky o pohyboch živých bytostí, čo je súčasťou zoosemiotiky, je americký vedec R.I. Birdwhistell. Náuku o pohybe nazval kinetikou (z gr. kinésis = pohyb). Každý pohyb alebo stav jedinej časti organizmu alebo tela, tváre nazval kinou. Je to pohybová jednotka, ktorá sa ďalej už nedá členiť. Pohybová jednotka, ktorá má istý pohybový výraz a význam (napr. spôsob vyjadrenia súhlasu, záporu, prekvapenia a i.) sa volá kinéma, podobne ako fóna fonéma, morfa morféma. Najjednoduchšia pohybová póza zložená z kín sa nazýva kinemorfa a trieda navzájom zameniteľných kinemorf je kinemorféma.

Mozgové centrum riadiace pravú ruku leží v tesnej blízkosti centra riadiaceho pohyby hovordiel, z čoho niektorí fyziológovia vyslovujú tvrdenie, že obidve centrá si navzájom vypomáhajú, navzájom sa podporujú. Rečníci si preto pri prejave vypomáhajú predovšetkým pohybmi pravej ruky. Pohyby rúk a tela súhrne nazývame gestikuláciou, pohyby tváre mimikou. Pre rétoriku je závažným momentom, že gesto vidieť ďalej ako mimiku.

a/ Gestikulácia

Rečnícky prejav nie je možné analyzovať bez toho, aby sme si nevšimli jeho pohybovú zložku. Gesto je rovnakou zložkou, organickou zložkou výpovede ako zvuk. Verbálny text skracuje, dopĺňa význam slov a výpovedí neraz dodáva aj nové významy. Niektoré zvukovo realizované výpovede stratia úplne zmysel, ak z nich odpočítame gesto. Príklad: *Chod' tam! Takto sa musíš otočiť* a pod.

Výskumy viacerých vedcov (G.V. Kolšanskij, R. Cowden, G. Graband) tvrdia, že v prejavoch je okolo 50% nadbytočných a duplicitných vyjadrovacích prostriedkov. Tieto na druhej strane pomáhajú pri komunikácii v hlučných priestoroch a pri komunikácii ľudí s rečovými chybami.

Klasifikácia gest. Príklady: *Vojsko sa približovalo v podobe špirály* - tu nie je potrebné gesto. *Vojsko sa približovalo v takejto podobe* - gesto potrebuje, inakšie by bola veta pre nás nezrozumiteľná. Podľa toho, či gesto má v sebe istý obsah, sématicku, rozdelujeme gesta na: syntematické a autosematické.

a) Synsématické gesto je mimovoľné, zautomatizované, sú to pohyby, ktoré su autor neuvedomuje. Nedajú sa neutralizovať, človek na ne nemyslí, a keby sa im chcel vyhnúť, dalo by mu to veľa námahy a odpútalo by ho to od textu. Najčastejšie sú to pohyby prstov, predlaktia, pokyvovanie hlavov, nenápadné úklony alebo záklony a pod. Výraznejšie sa prejavujú u pedagógov, skúsených rečníkov, menej výrazné sú u vedeckých pracovníkov, ktorí pracujú prevažne s písaným textom. Nápadnosť synsématických gest závisí do značnej miery od zamestnania. V týchto prípadoch kinetika gest a kinetika artikulačného prejavu sú výsledkom aktivity, vzruchu, jedného mozgového centra. Táto synchronia javov sa volá rytmogestom, čiže zviazanie intonémy s kinémami.

Synsématické gestá možno bez narušenia zmyslu výpovede navzájom zamieňať, nahrádzať, vypúšťať. To isté možno robiť so slovami, ktoré majú nulovú sématicku, pretože sa častým používaním veľmi vzdialili od svojho pôvodného významu, ako napr.: ale nevrav, ale nepovedz, počuj, prestav si a pod. Z hľadiska expresívnosti môžu byť synsématické gestá nociálne a expresívno - emocionálne. Prvý druh gest sprevádza vecný význam slova, expresívno - emocionálne gestá sprevádzajú citové výrazy. Synsématické gesto nie je nositeľom informácie, iba ilustrátorom, prípadne dokumentátorom živosti a prirodzenosti ústneho prejavu.

b) Autosématické gesto je také, ktoré si človek uvedomuje a je schopný nahradiť ním reč. Tieto gestá sa delia na: deiktické (ukazovacie), ikonografické (zobrazujúce), symbolické (naznačujúce) a kontaktové.

Deiktické slová sú to obyčajné t - slová, teda ukazovacie zámená alebo príslovky typu: ten, tá, to, tí, tie, títo, tieto, tu, tam, odtiaľ, potiaľ. Podľa nich sa aj gesto nazýva deiktickým (ukazovacím). Ukázanie (deixu) možno vyjadriť rukou, ukazovákam, ale aj pohybom hlavy, pohľadom a pri prednáškach aj pomocou takých predmetov, ako je palica, krieda a ceruzka.

Ukazovacie gesto možno spájať aj s náležitým predmetom, napr. koniec prednášky a prednášajúci sa pozrie na náramkové hodinky. Gesto sa môže používať aj vtedy, keď rečník nevie presne pomenovať vec alebo jej vlastnosť a použije iba slovo: Taký, takto, tam, týmto spôsobom.

Ikonografické gesto priamo zobrazuje, imituje, zjednodušuje "kreslí" vec alebo jej vlastnosti. Je teda bohatšie ako deiktické. Má často hodnotu synekdochy pars pro toto alebo totum pro parte. Používa sa niekedy paralelne so slovom, inokedy namiesto slova. Napríklad pohybom rúk sa môže naznačiť postava ženy, srdce, ale aj imitovať rozličné veci alebo činnosti: pribíjanie kladivom, pílenie, písanie na stroji, veľké brucho a i. Ikonografické gestá sú nápadné a silno expresívne.

Symbolické gesto je v porovnaní s predchádzajúcim abstraktné. Vyjadruje sa ním istý obsah, často vzdialený od podoby gesta. Príklad na arbitrážnosť (odtrhnutosť symbolu od veci): u Slovákov je gestom pre "áno" kývnutie hlavou zhora nadol a pre "nie" kývnutie zľava doprava. U Bulharov naše "nie" je u nich "áno". Symbolické gestá môžu mať platnosť iba na niektorom území alebo v niektorom odbore. Najbežnejšie symbolické gestá sú pre významy: áno,

neviem, pod' sem (kývnutie ohnutým prstom), pst (ticho - prst na ústa), "strelený" (pokrútenie ukazovákom na čele a pod.) .

Kontaktové gesto je špecifické rečnícke gesto, pomocou ktorého rečník stimuluje, člení svoj prejav, zdôrazňuje a dynamizuje. Príklady: pohyb vyjadrujúci silný osobný vzťah (ruky preložené na hrudi), nemám nič (ruky obrátené dlaňami nahor), gesto podčiarkujúce výpoveď (zdvihnutý ukazovák) a pod. Niektorými kontaktovými gestami sa môže názorne hyperbolizovať, napr. gestá sprevádzajúce výrazy typu: nikto, nikdy, nikde, ťažký, plný, prvý, druhý, po prvé, po druhé a pod.

Osobitnú skupinu gest tvoria tie, ktoré hraničia, alebo sa prekrývajú s onomatopoickými citoslovcami. Sú to zvuky, ktorými sa v konkrétnom rečníckom prejave napodobňujú, symbolizujú alebo nahrádzajú pravé zvuky. Za gestá ich pokladáme preto, že sa nemusia realizovať vyslovene jazykovou formou. Príklady: napodobňovanie šumenia lístia, konského dupotu, tikotu hodín; pleskotom rúk, klepaním prstami po stole a pod.

Sústavné používanie expletívnych, do reči nepatriacich zvukov, slov, pohybov rušia prejav a diskvalifikujú rečníkov. Prednášateľ si musí uvedomiť, že tak ako nesmie na verejnosti používať bez výberu slovné a zvukové výrazy, takisto nesmie bez výberu používať také pohybové prvky, ktoré rušia poslucháča. To si môže dovoliť herec.

b/ Mimika

Určitú výpovednú hodnotu má i výraz tváre a pohyby jej častí, čo si ľudia už dávno uvedomovali, ako svedčí o tom Aristotelova kniha Physiognomia s prílohou venovanou chironymii, čiže náuke o kinetike rúk. Štúdiom ľudskej tváre sa zaoberali aj iní antickí filozofi (Sokrates, Platón, Cicero, Caesar), ale len z hľadiska fyziologického. Ďalšie práce prinášali na túto problematiku širší pohľad. Boli to práce nasledovné: De humana Physiognomia od Johanna Baptistu Porta (1593), Anatómia a filozofia výrazu od anglického fyziológa Charlesa Bella (1806), Physiognomické fragmenty na poznávanie ľudí od Johanna Kaspara Lavatera (1775). Východiskom a zdrojom teoretických prác o výrazových schopnostiach a vlastnostiach človeka sa stala pionierska práca nemeckého spisovateľa, herca a riaditeľa berlínskeho kráľovského divadla Johanna Jacoba Engela Ideen zu einer Mimik (vyšla prvý raz 1785), prvá metodická učebnica hereckej techniky. Po Engelovej práci vyšlo viacero závažných diel (N.Piderit, K.Noghe, D.Kruckenber, A.Borée), avšak najvýznamnejšou bola práca Ch.Darwina Výraz citov u ľudí a zvierat (1872). Po ňom to boli práce K.Bühlera Ausdrucktheorie (Jena 1933) a K.S. Stanislavského.

Prostriedky mimiky:

Oči, najvýraznejšie časť obličaja, zvýrazňujú pohľady označované slovami: pohľad mdlý, pohnutý, energický, mäkký, neistý, vyjavený, napätý a i.

Ústa a pery hrajú tiež dôležitú úlohu v mimike, lebo sú schopné veľkých premien, pohybov a tvarov. Výrazy úst sa kvalifikujú slovami: trpký, sladký, skúmavý, pohľadavý, vzdorovitý a pod. Pomocou nosného okolia, rozšírením nosných dierok a jemného pohybu nosa možno vyjadriť pohľadanie, iróniu, výsmech.

Lícami sa dá vyvolať tajnoskársky, huncúcky, ironizujúci, ale aj zosmiešňujúci pohľad.

Vráskami na čele sa vyjadruje starosť, radosť, smútok a i.

Bradou sa najčastejšie deformujú pohyby úst.

Spolupôsobením viacerých prostriedkov vznikajú symbiotické výrazy označované slovami: pasívne utrpenie, zlostné rozhorčenie, odmietavé rozhodnutie, desivá hrôza, pohľadavý úsmev, trpký smiech, úškľabok, plač a ďalšie.

Fungovanie prostriedkov mimiky je automatické, podvedomé, preto sa nedá ovládať a nie je potrebné osobitne ich nacvičovať. Napriek tomu, že kinetické prvky vystupujú v pevnej symbióze s verbálnymi a zvukovými prostriedkami, nemusia byť vždy v súlade. Ich hodnota závisí od rozličných okolností, hlavne od proxemickej situácie, t.j. od vzájomnej vzdialenosti a vzájomného vzťahu poslucháčov, ale aj od obsahu a funkcie textu. Kinetické vyjadrovacie prostriedky sú väčšinou medzinárodné.

7. Rečnicke žánre

a/ Historický pohľad na klasifikáciu rečnických žánrov

Rečnický prejav je z hľadiska obsahového a formálneho kompaktným a uzavretým celkom. Takýto uzavretý celok sa niekedy nazýva útvar, inokedy žáner. Pri užšom chápaní je medzi nimi rozdiel v tom, že útvar je presne určený, adresný a konkrétny, zatiaľ čo žáner je abstraktné pomenovanie pre všetky útvary patriace do tej istej kategórie.

Prejav rečníka je uzavretý z obsahovej strany vtedy, keď sa sústreďuje na vytyčenú tému a povie o nej všetko, teda ju dokončí a uzavrie. Z formálnej stránky je uzavretým vtedy, keď sa používajú jednotné a primerané prostriedky a keď poslucháč zreteľne rozlíši stavbu prejavu (úvod, jadro, záver). Medzi jednotné a primerané prostriedky popri jazykových rátame aj zvukové a kinetické.

Klasifikácia rečnických žánrov nikdy nebola jednotná a nie je ani v súčasnosti. V rozličných historických obdobiach a na rozličných miestach sa uplatňovali rozdielne klasifikačné kritériá. Aristoteles rozlišoval trojaké žánre: a/ judiciálne (súdne), b/ deliberatívne (politické), c/ epideiktické (slávnostné). Táto klasifikácia sa menila pod vplyvom spoločenskej situácie. Stredoveku rozvinuli cirkevné žánre a ustúpili judicialne žánre. V súčasnosti klasifikáciu žánrov ovplyvňuje rozvoj technických rečnických prostriedkov.

Tradičného aristotelovského členenia sa pridriavajú nemecké rétorické práce, ako sú HARTMUT, F.W.-KILLY,W.: Literatur I. 2.vyd. (Frankfurt a. M 1969); GERO VON WLIPERT: Sachwörterbuch der Literatur. 5.vyd. (Stuttgart 1969); LAUSBERG,,H.: Elemente der leterarischen Rhetorik. 3.vyd. (München 1967).

V starších maďarských rétorikách sa klasifikujú žánre podľa cieľa prejavu a predmetu. NÉGYESY,L.: Retorika. Prózaí olvasmányok Emlétet. 2. vyd. (Budapest 1904) člení žánre z hľadiska cieľa na: 1. reči zasadnutí, 2. súdne reči, 3. slávnostné reči; z hľadiska predmetu a príležitostí na: 1. politické reči, 2. súdne reči, 3. cirkevné reči, 4. vedecké reči, 5. príležitostné reči, 6. didaktické reči. RIEDL,,F.: Retorika és retorikai olvasókönyv. 7.vyd. (Budapest 1919) člení žánre podľa obsahu a cieľa na: 1. politické reči, 2. súdne reči, 3. cirkevné reči, 4. vedecké reči, 5. príležitostné reči. ³²

Juhoslovanský autor VATOVEC,F.: Retorika - govorništvo (Ljubljana 19772) člení žánre na: 1. súdne rečníctvo, 2. politické rečníctvo, 3. cirkevné rečníctvo, 4. vojenské rečníctvo, 5. príležitostné rečníctvo, 6. oratio docens (výkladové rečníctvo, prednášky), 7. diskusné prejavy.

^{32/} Mistrík,J.: Rétorika, s.166

V slovenskej rétorike sa otázkou žánrou a ich klasifikáciou zaoberá HORA,Š.: Základy prednášateľstva (Martin 1955). Rozlišuje:

A/ Formy rečenia: 1. politická reč, 2. slávnostná reč, 3. príležitostná reč: a/ spomienková, jubilejná, oslavná, b/ hodnotiaca, c/ sobášna, d/ pohredná, e/ súdna; 4. náboženská reč (kázeň).

B/ Formy prednášania: 1. populárno-vedecká vzdelávacia prednáška: a/ tematická podľa vedných odborov, b/ opisná, spomienková, c/ vysvetľujúca; 2. výklad, rozbor: a/ pri hromadnom vzdelávaní v kurzoch a pod.; 3. referát, správa (na porade, na schôdzke, na seminári, na zjazde); 4. besiedka, popularizačný rozhovor; 5. rozprava, 6. návrh, 7. úvaha, 8. komentár, 9. opis a pod.

C/ Malé prednášateľské formy: 1. prípitok, príhovor, 2. prítet (úvodný, privítací, otvárací, pozdravný), 3. hlásenie, rozkaz, 4. sprievodné slovo na výstave, exkurzii, 5. sprievodné slovo hlásateľa, uvádzača, konferenciára, 6. dialóg, individuálny rozhovor, 7. oznam, upozornenie, výstraha, výzva oznamovacím prostriedkom, 8. diskusný príspevok, polemika, debata, 9. rady pokyny v tzv. poradenskej a informačnej službe.

Základy rečníckeho slohu a klasifikácie žánrov sú uvedené tiež v práci PAULINY,E.-RUŽIČKA,J.-ŠTOLC,J.: Slovenská gramatika. 5.vyd. (Bratislava 2968):

Morfologické ústne prejavy: prednáška, prejav (príležitostný), referát, slávnostná reč, politická reč.

Dialogické prejavy (ústne): diskusia, debata, polemika.

Samostatné klasifikačné kritériá použil J.MISTRÍK v Rétorike.³³ Pri nich berie do úvahy formálne prostriedky (jazykové i mimojazykové), situáciu, adresáta prejavu, tému a hlavne funkciu.

I. Agitačno-propagandistické prejavy:

- politické reči: zjazdový prejav, manifestačný prejav, parlamentný prejav, mítingový prejav, diplomatická reč, agitačný prejav
- súdne reči: obžaloba, obhajoba

II. Náučné prejavy:

- prednášky: školská, osvetová
- referáty a koreferáty: politický, vedecký, organizačný,
- sprievodcovský
- dialogizované útvary: diskusie, polemiky
- cirkevné prejavy: homílie, kázeň

³³/ Tamže, s. 169-170

III. Príležitostné a ceremoniálne prejavy:

- verejné:
 1. slávnostné: jubilejný, spomienkový, gratulačný
 2. rámcové: privítací, otvárací, záverový, pozdravný
 3. informačné: oznamovací, konferenciársky, upozorňovací, výstraha, výzva, rozkaz
- rodinné: prípitok (toast), víťajúci novorodeniatko, sobášny, pohrebný

b/ Charakteristiky skupín a jednotlivých prejavov

I. Agitačno-propagandistické prejavy.

Sú to také prejavy, v ktorých sa pomocou faktov zverejňujú a rozširujú určité idey a myšlienky pre ich prevahu, silu a nesporne dokazateľné hodnoty. V nich sa uvádzajú pozitívne i negatívne stránky vecí, oproti sebe sa kladú plusy a mínusy, aby poslucháč sám poznal pravdu. V nich sa teda nevysvetľuje, nepouča, nereferuje. Ich vlastnosti sa najvýraznejšie prejavujú v súdnych rečiach. Sú úzko spojené so situáciou, v ktorej sa vyskytujú, nikdy nie sú v nich vyslovené pracovné situácie, preto musia byť trochu patetické, neuzatvorené a vždy vopred dôkladne premyslené.

Výrazové prostriedky sú determinované najprv tým, že sú to prejavy určené pre širokú verejnosť, majú vážnosť, lebo ich autormi sú politické a verejné osobnosti. Potom sú determinované tým, že ich pôvodcovia majú k dispozícii dostatok presvedčivých údajov a argumentov. Používa sa v nich najjednoduchší, všeobecne zrozumiteľný inventár jazyka, vylučujú sa nápadné expresívno-emocionálne prvky, akými sú napríklad rečnícke figúry.

Z neязыkových prostriedkov sa skromne uplatňujú kinetické. Nadbytočnosť týchto prvkov, divadelnosť, by boli proti dôveryhodnosti faktov.

Pre rétoriku má veľký význam proxemika (T.E.Hall, Th. Sebeok), t.j. využívanie priestoru a času. Proxemika berie do úvahy konečné, regionálne zvyklosti, konkrétnu situáciu, vzťah prednášateľa a adresáta. Všetko toto nazýva mlčiaca reč (silent language). Aj to, kde a ako rečník stojí, má vplyv na hodnotu prejavu. Autor agitačno-propagandistického a náučného prejavu je centrom pozornosti, autor a rečník príležitostného prejavu je akosi bokom. S proxemikou súvisí i oblek rečníka. Oblečenie rečníka pri agitačno-propagandistickom prejave, ktorý sa realizuje pred verejnosťou, má byť spoločenské, sviatočné.

Kompozícia je určená funkciou prejavu a tou je presvedčiť poslucháča, získať ho na svoju stranu, čo si vyžaduje jasné členenie, logickú a prehľadnú stavbu textu. Antická rétorika predpisuje kompozičné členenie reči na 6 častí (úvod, prednesenie zlej mienky o protivníkovi, vlastnú úvahu, dokazovanie a odôvodnenie, konkluzívne otázky so zosmiešnením a záver), v modernej

rétorike je členenie agitačno-propagandistického prejavu trichotomické (úvod, jadro, zakončenie). Úvod sa odlišuje od úvodu náučnej reči tým, že v úvode propagandisticko-agitačnej reči netreba nič vysvetľovať, lebo tu okolnosti samy nahrádzajú úvod, prednášateľ môže preto hneď vpadnúť do jadra veci (in media res). V jadre je dôležité tematické členenie a logickosť v postupe. V politickej reči sa fakty a údaje uvádzajú len približne, v politických referátoch presne. Záver je dlhší, lebo sa v ňom robia vývody z textu.

Časové trvanie agitačno-propagandistického prejavu určuje viacej okolností. Ak trvá dlhšie ako 30 minút, vtedy ide už o komentár, a nie prejav, ak dlhšie než hodinu, ide spravidla o zmiešaný žáner alebo referát. Agitačno-propagandistický prejav by sa mal prednášať bez papiera.

II. Náučné prejavy.

Na rozdiel od prvých majú didaktický zámer. Vychádzajú z predpokladu, že poslucháč prednášanú tematiku neovláda, preto ho treba poučiť. Lektor vysvetľuje alebo opisuje sporadicky s nezvratnou istotou. Tento druh rečníckych prejavov má v súčasnosti azda najväčšiu frekvenciu. Rozlišujeme tri základné skupiny náučných prejavov:

- prednášky
- referáty
- dialogizované útvary. /³⁴

Tieto sú pracovné, nepatetické, menej verejné, určené obyčajne vyhraneným poslucháčom a uzavretému špecializovanému audítóriu.

Výrazové prostriedky výkladových žánrov, prednášok, sú determinované prirodzenou odbornou autoritou prednášateľa a vzťahom poslucháča, že sa niečo naučí. Neočakáva sa preto "brilantný" prejav, ale logický prejav, výklad doložený presvedčivými faktami. Slovná zásoba prednášky nemusí byť veľmi bohatá, ani gramaticko-syntakticky náročná, ozdobné figúry a dramatika by tu prekážali. Veľký dôraz treba položiť na názornosť (grafy, fotografie, obrazy a pod.). Popri gestikulácii sa tu môže dobre ulatniť aj mimika, pretože prednášky odznievajú obyčajne v užšej spoločnosti.

Výrazné prostriedky informačných žánrov - referátov a koreferátov sú menej atraktívne ako u prednášky. V referátoch sa podáva správa v mene organizácie, inštitúcie alebo ide o vedecký referát odborníka, preto poslucháč je zvedavý na fakty, údaje, informácie, štatistické údaje. Referát musí priťahovať predovšetkým svojím obsahom, prednáška aj formou. Z hľadiska proxemiky oblek rečníka nemá byť sviatočný.

Skupina prednáškových žánrov sa od skupiny referátových žánrov najviac odlišuje v kompozícii. Hlavnou metódou prednášky je výklad, pri referátoch opis, oznamovacia textúra. Prednáška je pre lektora ťažšia nielen preto, že sa hovorí bez papiera, zatiaľ čo sa referát číta, ale najmä preto, že pri

^{34/} L.Rybár člení žáner na: žáner spoločenskej etiky a formy a na riešiteľské, problémové a pracovné. Rybár, L.: c.d., s. 223

prednáške treba "priestorové" predstavy autora usporiadať do lineárneho prejavu, kým v referáte stoja fakty vedľa seba ako ohnivká reťaze. Kompozícia prednášky v porovnaní so stavbou referátu je zložitejšia, zväčša trojčlenná (úvod, jadro, zakončenie), referát je jednočlenný, bez orámcovania. V úvode prednášky sa prijímateľ zoznami s pojmami a funkciou prejavu, môže sa naznačiť aj jej trvanie, členenie (napísané na tabuľu). Jadrom je vlastný výklad, poučanie, odôvodňovanie, argumentácia. Záver býva zhrnutím obsahu a aplikáciou na prax alebo poukázaním na význam pre ďalší rozvoj teórie. Hoci sa prednáška nemá čítať, prednášateľ musí mať pripravenú jej osnovu, body, postup, príklady, doklady a pod.

Pri prednáškach treba rozlišovať školské a verejné prejavy. Školská prednáška má kontinuitu, homogénneho a známeho poslucháča, čiže je to vlastne prejav v domácom prostredí. Verejná prednáška nemá kontinuitu a jej poslucháč je anonymný, potenciálne heterogénny, čo kladie väčšie nároky na psychológiu lektora.

Kompozícia referátu je jednoduchšia, má úvodnú a záverečnú časť takú krátku, ako keby ich nemal. Klasický referát je vlastne informácia, dlhšia správa, v ktorej sa veci jednoducho vyrátajú. Môže byť politický alebo vedecký (zverejnenie výskumu). Koreferát je monotematický útvar podradený referátu a trvá asi štvrtinu alebo tretinu času z referátu.

Dialogizované útvary ³⁵ sú moderné náučné útvary širokorozvinutých foriem diskusie:

Diskusia je rozhovor, ktorý existuje sám o sebe alebo súvisí s prednáškou. Je najaktívnejším, najdemokratickejším a pritom najpohotovejším spôsobom získavania výmeny skúseností z rozličných oblastí. Môže sa uskutočniť pred prednáškou, počas prednášky a po prednáške. Diskusia pred prednáškou sa uskutočňuje tak, že sa poslucháčom vopred oznámi téma prednášky, pričom poslucháči naznačia, čo ich v prednáške bude najviac zaujímať. Diskusiu počas prednášky uplatní lektor obyčajne vtedy, keď pozornosť poslucháčov už ochabuje a keď si chce predbežne overiť výsledky svojej práce. Po prednáške sa diskusia využíva na zhrnutie, precvičenie a aplikovanie predneseného.

Reťazová diskusia má za cieľ nacvičovanie schopnosti sledovať, zhŕňať a spontánne formulovať text. Reťaz nadhodeného problému začne sám lektor a po ňom sa postupne vyjadrujú účastníci tak, že každý najprv zhrnie, čo sa povedalo a potom pridá vlastnú myšlienku.

Komentárová diskusia sa realizuje tak, že poslucháči dostanú tézy, preštudujú si ich a potom o nich diskutujú v takom časovom rozsahu, aby sa prediskutovali všetky tézy.

Verejná diskusia je diskusia na určitú tému, ktorá sa prednesie v úvodnej reči alebo referáte. Po prednáške si účastníci pripraví svoje príspevky, ohlasy k téme, hlavne na základe svojich vlastných skúseností a zo svojho hľadiska, a potom ich prednesú v pléne. V diskusii sa nemá hovoriť, resp. opakovať to, čo

³⁵/ V pedagogike sa nazývajú pojmom "moderné metódy".

sa povedalo v úvodnom prejave, ale má sa hovoriť priamo k veci. Jeden príspevok má trvať iba pár minút a má sa hovoriť voľne. Užitočné je, ak si diskutér pripraví aspoň body alebo heslá k svojmu vystúpeniu, potom je smelší.

Pódiová diskusia (Podiumgespräch, round table) alebo diskusia za okrúhlym stolom je metóda, dnes veľmi často uplatňovaná na medzinárodných kongresoch, konferenciách a sympóziách. Často sa s ňou stretávame pri sledovaní televízie alebo rozhlasu. Diskusia prebieha medzi odborníkmi pred očami verejnosti na pódiu za okrúhlym stolom. Diváci posielajú odborníkom otázky. Diskusiu usmerňuje moderátor.

Panelová diskusia - je podobná predošlej, ale tu do diskusie zasahujú aj poslucháči alebo diváci, ktorí rozhovor odborníkov sledujú.

Skupinové diskusie sú také, pri ktorých lektor rozdelí poslucháčov na 5 až 10 - členné skupiny, ktoré potom izolovane diskutujú o probléme a výsledky svojich diskusií prednesú v pléne. Jednou z takýchto metód je metóda Phillips 66, založená na tom, že o problémoch sa diskutuje v 6 - členných skupinách po 6 minút. Lektor zadá týmto skupinám lekcie, ktoré sa majú riešiť a výsledky diskusií sa zhrnú v pléne.

Burza nápadov (angl. Brainstorming) je diskusia v malej skupine, ktorej úlohou je vyprodukovať čo najviac nápadov, myšlienok k problému, ktorý lektor napíše na tabuľu. Myšlienky a nápady, a to aj zdanlivo nezmyselné, sa zapisujú na tabuľu, nakoniec sa zhrnú.

Polemika je expresívny rozhovor s prvkami emfázy. Názov je z gr. polemós a značí boj. Polemický príspevok sa líši od diskusného zostrenou útočnosťou, invetívnosťou. Polemika je subjektívnejšia, diskusia objektívnejšia, vecnejšia. Ostrá polemika sa niekedy nazýva filipika. Pochádza z antického grécka, kde Demostenes viedol ostré reči proti podmaniteľovi Grécka Filipovi Makedónskemu. V Ríme viedol takéto reči Cicero proti Antoniovovi a nazval ich podľa Demostenovi Orationes Philippicae. Taký vášnivý, ostrý a bojový rozhovor, pri ktorom sa polemizujúci až vadia a navzájom hania, je synkríza.

III. Príležitostné a ceremoniálne prejavy

Stoja na celkom inej rovine ako agitačné a náučné prejavy, sú iba kulisou k tomu, čo sa deje. Niekedy sú to slávnostné ozdobné texty, inokedy lakonicky informujúce. V nich sa nič nevysvetľuje, nepresviedča, nezískava. Majú príznaky slávnostných vystúpení, preto sa pri nich dbá na etiku oblečenia. V nich sa oveľa väčší dôraz kladie na formu. Sú adresné, monotematické, späť s nejakou udalosťou. Adresát je dobre známy a dobre známy musí byť aj predmet prejavu. Slávnostný prejav nesmie mať sklony k prednáške, k referátu alebo k agitácii. Tu je váha na každom slove, preto text treba aj tak štylizovať. Majú mať náchylnosť k poetizovaniu. Niektoré príležitosti si poéziu priamo žiadajú, aj preto sa neraz dopĺňajú veršami, citátmi, básňami, kde sa nešetří srdečnosťou a štylistickou mäkkosťou.

Oblek slávnostného rečníka má byť sviatočný, kinetika čo najdecentnejšia, pretože gesto a mimika pôsobia rušivo a stoja proti poézii

textu. Text nemá byť dlhší než 5 - 20 minút a okrem malých výnimiek (prípitky, výzvy, rozkazy a pod.) má sa čítať.

Z hľadiska kompozície sú to jednoduché útvary, homogénne, jednoliate, nečlenené, ktorých prvá veta je úvodom, posledná záverom. Odseky by nemali mať. Rytmus pri ich realizácii by mal byť pravidelný, intonácia bez zmeny. Slávnostné prejavy sa pri obzvláštnych situáciách "vyzdobujú" citátmi, sentenciami, gnómami a vsuvkami, v ktorých je mnoho historických, archaických prvkov. V nich je odôvodnená licencia poetica. Text pripúšťa eufemizmy, laudatíva a iné expresívne slová, ale všetko to treba uplatňovať citlivo. Rečník musí dobre vedieť vystihnúť náladu stretnutia. Všetky verejné príležitostné prejavy sa musia štylizovať so zreteľom na ekonómiu a koncíznosť (stručnosť, zhustenosť).

V antickej rétorike sa slávnostné prejavy nazývali epideiktickými (parádnymi), niekedy panegyrickými (gr. panegyrikon = chváloreč). Nimi sa uctili, chválili a velebili vlastenecké črty a cnosti hrdinov. Aj dnes je funkcia slávnostných prejavov uctiť, chváliť a vyzdvihovať činy osoby alebo osôb. Sú to v podstate gratulačné prejavy, v ktorých sa vypočítavajú a zhodnotia len pozitívne črty oslávenca. Emocionálna zložka nie je v nich bezvýznamná, ale nie je primárna. Takými sú najmä pohrebné reči, ktoré zaraďujeme k rodinným prejavom, ale z veľkej časti sú verejnými prejavmi.

Rámcové prejavy sú krátke ucelené príhovory, ktorými sa vítajú, uvádzajú alebo pozdravujú hostia a zástupcovia, otvárajú alebo zatvárajú zhromaždenia. Sústreďujú na seba pozornosť účastníkov, lebo sa v nich pár slovami vyslovujú srdečné privety hostiteľov voči hosťom a podčiarkuje cieľ a význam stretnutia. Musia byť rozsahom lakonické, ale na obsah bohaté, úprimné a srdečné. Pri úvodných príhovoroch treba dať pozor, aby sa prívet nestotožňoval s exordiom (exordium po lat. = začiatok) alebo s peroráciou (lat. koniec reči) prejavu hlavného rečníka. Pri príhovore treba dať pozor na hierarchiu uvádzaných, ich presné mená a tituly, resp. funkcie. Otváracie prejavy sú prevažne faktografické, v zatváracích sa vyjadrujú obyčajne sľuby, vďaky, nádeje na stretnutia a pod. K rámcovým príhovorum patria aj promočné prejavy absolventov vysokých škôl, prejavy pri odovzdávaní rozličných diplomov, maturitných stužiek, rozlúčkové prejavy maturantov a pod., ktorými sa nerámecujú ďalšie prejavy, ale slávnosť.

Informačné prejavy sa líšia od predošlých dvoch výraznejšou tendenciou k vecnosti. Recitačné prvky sa preto v nich vylučujú. Rozličné druhy informácií, ako oznámenie, úprava, upozornenie, výstraha, výzva, rozkaz a iné druhy informácií nie sú umelecké, ale vecné texty. Ich obsah má byť preto zrozumiteľný a jasný, realizovaný perfektnou dikciou (vyjadrením), jazykovo úsporne a jednoznačne. Majú často charakter oficiálnych úprav a pokynov dávaných adresátovi v písomnej podobe.

V súvislosti s informačnými prejavmi treba spomenúť aj úlohu konferenciera, čiže osoby, ktorej úlohou je stmelovať jednotlivé čísla programu tak, aby tvorili kompaktný celok a poslucháčovi alebo divákovi telegraficky poskytlí základné informácie o tom, čo je, resp. príde na scénu. Jeho úlohou je nielen zahlasovať, ale pripravovať medzi divákmi atmosféru, náladu. Jeho

stručné texty, prelúdiá, interprelúdiá a postlúdiá, vedú adresáta "za ruku" a pomáhajú mu pochopiť situáciu, ale nie naivným spôsobom, ale tak, aby ho to neurážalo.

Text konferenciera vrasť do textu programu a zároveň sa kladie nad text, aby ho sceľoval. Môže byť metaforický alebo môže vytvoriť samostatnú textovú rovinu, ktorá by spájala ponad alebo popod základný text. Pri štylistických rôznorodostiach programu interlúdiá konferenciera sa opierajú o "ľavú" stranu textu (o text, čo predchádzal) a o "pravú" stranu textu. Konferencierov text je vždy druhoradý, skrytý za hlavným textom, nesiahá nad základný text. Aj dĺžka konferenciarskych vstupov sa prispôsobuje dĺžke a obsahu hlavného textu. Text sa nemá čítať z papiera, lebo jeho vystúpenia predstavujú repliky s prijímateľom, ktorému sa pozerá do očí. Konferencier sa štýlom reči, oblečením, pohybmi a celkovým vystupovaním prispôsobuje programu a tón programu zdôrazňuje. Dôležité je ešte, či je konferencier recitátorom, rečníkom, moderátorom, či hlásateľom. Na túto úlohu sú vhodnejšie ženy.

Rodinné prejavy. Tak nazývame prejavy, ktoré sa orientujú na okruh dôverne známych alebo veľmi blízkych ľudí, prežívajúcich zvlášť hlboko príslušnú udalosť (sobáš, pohreb a iné rodinné udalosti). Čisto rodinné alebo domáce prejavy vlastne neexistujú. Sú to expresívno-emocionálne, osobne ladené texty, ktoré sa nevyvolávajú, ale prehľbujú pocity a city. Tu treba rozlišovať príhovory povedané v mene niekoho od príhovorov, ktorými hovorí každý sám za seba. Vystúpenia v mene kolektívu sú abstraktnejšie, vážne, subjektívne, ale hovorené v autorskom pluráli. Ani v samotných osobných prejavoch nemožno prekročiť určité medze spoločenského taktu. Pri ich väčšom počte treba rešpektovať potrebu polytematickosti a štylistickej pestrosti, lebo takéto vystúpenia sú do určitej miery súčasťou spoločenskej zábavy. Pri veľkom množstve pozdravov a toastov sa treba uspokojiť aj vhodnou jednovetnou sentenciou. Vystupujúci pri prejave má vystúpiť z kruhu prítomných, ak sedí, tak má vstať.

V starom Grécku sa slávnostná pohrebná reč nazývala epitaf, posmrtný článok napísaný o živote a činnosti človeka po jeho smrti sa nazýva nekrológ (z gr. nekros = mätvy, logos = slovo). Pohrebné rozlúčkové verše v minulosti sa volali valedikcie, kázeň za zomrelým laudatio funebris (oslavná reč za zosnulým).

c/ Základné druhy verejných podujatí, na ktorých sa komunikuje pomocou rečníckych žánrov /³⁶

Beseda je priateľský rozhovor, družné posedenie príbuzných alebo spolupracovníkov, ktoré sa uskutočňujú ako oddychové alebo príležitostné spoločenské podujatia v užšom kruhu. Prítomní sa svojimi prejavmi zúčastňujú na besede voľne, neviazane. Okrem týchto existujú rozličné besedy kultúrne, čitateľské, o aktuálnych spoločenských otázkach, besedy so spisovateľmi, cestovateľmi a pod.

^{36/} Mistrík, J.: c.d., s. 184-187

Debata je veľmi blízka besede. Rozdiel je iba v tom, že debata je výmena názorov, diskusia, rokovanie, vážnejší rozhovor (z franc. débattre = prerokovať). Máva spravidla moderátora. V parlamente býva "parlamentná" debata.

Kolokvium bola pôvodne ústna skúška na vysokej škole, dnes je to vedecký rozhovor, rozprava s menším počtom bádateľov aj na medzinárodnej úrovni.

Sympóziu (z gr. symposion = hostina s duchaplným rozhovorom) je vedecký rozhovor, vedecká rozprava s väčším počtom účastníkov. Hovorí sa aj tu voľne, ale príspevky sa vopred pripravujú.

Konferencia (z latin. slov con = spolu, feór = niešť) je hromadné stretnutie ľudí so spoločnými záujmami, ktorí v istom období postupovali a pracovali podľa programu a ktorí potom prichádzajú na konferenciu referovať o výsledkoch svojej práce a vymieňať si skúsenosti. Účastníkmi konferencie sú ľudia, ktorých nespája spoločné povolanie alebo zamestnanie, ale spoločný cieľ, záujem, program. Na konferenciách sa riešia obyčajne spoločenské problémy. Výsledky konferencie sa v sekciách alebo v pléne uzavrujú tak, aby sa v budúcom období bolo možné o ne opierať a z nich vychádzať.

Konferencie v malých rozmeroch sa nazývajú poradami. Delia sa podľa rozličných kritérií:

- podľa časového hľadiska sú stále, periodické a príležitostné;
- podľa pracovného zamerania koordinačné a komplexné;
- podľa pracovného postupu informačné a problémové.

Na škole bývajú aj konferencie klasifikačné.

Zasadnutie (zasadanie) je oficiálne stretnutie predstaviteľov organizácií a inštitúcií, na ktorých sa kolektívne rozhoduje o dôležitých spoločensko-politických veciach širšieho charakteru. Zasadnutie máva spravidla slávnostný ráz. Zasadnutie je relatívne časovo kratšie než zasadanie.

Kongres (z lat. con = spolu, gressus = krok) je hromadné stretnutie ľudí spoločného povolania alebo zamestnania, na ktorom sa realizujú odborne fundované špecifické prednášky. Rokuje sa v sekciách. Z kongresu nevychádzajú žiadne úlohy, programy, rokovanie sa nezhrňuje. Organizujú sa na medzinárodnej úrovni.

Zjazd je stretnutie delegátov spoločenských a politických organizácií. Obsahom zjazdu je referovanie o činnosti organizácie za uplynulé obdobie a vytýčenie smerníc pre prácu až do budúceho zjazdu. Po úvodnom (hlavnom) referáte býva obyčajne diskusia, prípadne pozdravy. Uznesenie zjazdu je záväzné pre všetky nižšie orgány a pre všetkých členov organizácie. Zjazd je najvyšším orgánom organizácie, strany, hnutia a pod.

Porady, na ktorých sa poskytujú informácie pre praktickú prácu, sa nazývajú inštruktáže. Ich cieľom je poskytnúť okamžité informácie, preto účastníci sú viac-menej pasívni. Aktuálne problémy a výmena skúseností sa zvykne realizovať na aktívoch.

Mítingy (z angl. to meet = stretať) je stretnutie veľkého počtu ľudí s cieľom vyjadriť solidaritu, verejnú mienku a postoj k nejakej udalosti. Sú to manifestačné stretnutia časovo krátke. Podobné sú im verejné zhromaždenia, kde sa účastníkom oznamuje závažná udalosť alebo závažný historický aktuálny moment.

Konzultácie sa konajú v užších okruhoch, často aj individuálne. Na konzultácii sa monologickou alebo dialogickou formou poskytujú odborné rady, pokyny, úvahy, inštrukcie, v čom sa podobajú inštruktáži. Konzultantom je odborný poradca, majú vždy tak trochu didaktickú príchuť.

Seminár bol pôvodne vedecký ústav na vysokých školách zriadený pre praktický výcvik poslucháčov v určitom vednom odbore. V súčasnosti je to forma praktického vyučovania na vysokej škole, ale aj formou odbornej prednášky spojenej s diskusiou. Počet účastníkov je približne taký ako počet žiakov v triede.

Manifestácia patrí medzi najvýraznejšie formy verejnej komunikácie, ktorá sa uskutočňuje ako oslavné verejné zhromaždenie občanov pri osobitných štátnych príležitostiach. Ich obsahom je politický prejav význačného štátneho činiteľa, prípadne iných.

B - ŠPECIÁLNA RÉTORIKA

(RÉTORIKA V RIADIACEJ, MANAŽÉRSKEJ A KOMERČNEJ OBLASTI)

8. Rétorika v priemyselno - výrobnjej a komerčnej oblasti/³⁷

Rétorika v manažérskej oblasti

Niektorí teoretikovia súčasnej rétoriky vyčleňujú ako samostatné žánre aj žánre využívané v oblasti priemyselno-výrobnej a ekonomickej komunikácie. /³⁸ Zaraďujú sem odborné prednášky a diskusie, reči na výrobných poradách, na schôdkach vedúcich riadiacich pracovníkov s pracovníkmi, komunikáciu na gremiálkach a kolégiách, reči riaditeľa organizácie k pracovníkom, referáty a pod.

Do tejto oblasti rétoriky možno zaradiť aj reči vedúcich organizácie s obchodnými partnermi, externými spolupracovníkmi, dodávateľmi, reči ponuky, propagácie a informácie a pod.

Rozvoj vedy a techniky a uplatňovanie nových poznatkov vo výrobe nastoľuje a rozširuje aj výmenu týchto poznatkov a skúseností. Uskutočňuje sa predovšetkým ústnou komunikáciou na rozličných rokovaníach uvedených v predošlej kapitole a označovaných pojmom žánre.

Najväčším nedostatkom rečníckych prejavov na schôdkach rozličných žánrov vo výrobnjej sfére je ich živelnosť, neusmernenosť, mnohovravnosť a nadbytočná šírka. Pod pojmom neusmernenosť chápeme široký tematický rozptyl a odbočovanie od naprogramovaných problémov. Často prevláda predstava, čím je schôdza dlhšia, tým je účinnejšia a čím sú reči rozsiahlejšie, tým aj dôležitejšie. Niekedy sa tieto reči málo čo líšia od oficiálnych slávnostných rečí. Platí to najmä o vedúcich riadiacich pracovníkoch. Reči na takýchto schôdkach sú neraz príliš usmernené, aranžované, diskusia je málo konkrétna a schôdza neprináša želaný efekt.

³⁷/ Rybár,L.: c.d.,s. 268-270

³⁸/ Tamže, s. 268; WELLER,M.: Das Buch der Redekunst der Beredsamkeit (Düsseldorf - Wien 1954)

Efekt pracovných schôdzok je determinovaný nielen prednesenými rečami, ale aj organizáciou a priebehom schôdzok. Rétorika sa musí preto zaoberať mimorečovými okolnosťami.

Každý vedúci pracovnej porady alebo rokovania je zodpovedný za vytvorenie normálneho prostredia, za nerušený priebeh a za vytvorenie podmienok preň. Jednou z podmienok pracovného rokovania je rokovací poriadok a harmonogram práce. Jeho nedodržanie a hrubé priestupky voči nemu môžu zapríčiniť neúspech porady.

Úlohou predsedajúceho na pracovnej schôdzi je:

- určiť témy referátov a koreferátov, dbať na primeranosť ich časového rozsahu;
- vymedziť priemerné množstvo času na diskusné príspevky, dbať na jeho dodržanie a na dodržanie časového rozpätia diskusie ako celku;
- postarať sa o oddychové prestávky, o možnosť diskutovať a debatovať neoficiálne, v krúžkoch, zabezpečiť občerstvenie;
- postarať sa, aby referáty a diskusné príspevky (podľa druhu porady) boli zachytené v zápisnici (v zázname), resp. aby sa ich rukopisy odovzdali redakčnému stredisku konferencie;
- postarať sa o zhrnutie výsledkov porady, o zistenie, ktoré problémy sa neriešili alebo nedoriešili;
- zredigovať uznesenie alebo ohlas, čo bude pracovnou smernicou pre pracovníkov a úseky, ktorých sa to týka;
- postarať sa o zverejnenie, resp. publikovanie prednášok, referátov, koreferátov a diskusných príspevkov. ³⁹

Vedúci pracovnej porady musí venovať náležitú pozornosť aj diskusii, ktorá býva obyčajne po prestávke za hlavným referátom. Určitú zručnosť vyžaduje začiatok diskusie, pretože dosť ťažko nájsť účastníka porady, ktorý by sa prvý prihlásil do diskusie.

Na výrobných poradách, pracovných poradách, gremiálkach a pod. ako posledný bod programu často figuruje "rozličné". Účastníci majú tu možnosť nastoliť aj neprogramové problémy, predniesť potrebné informácie, dodatočne vysloviť pripomienky k prerokovaným problémom, aj k tým na ktoré sa zabudlo.

Aj vedenie pracovnej porady patrí k riadiacim úlohám vedúceho pracovníka. Vedúci v role predsedajúceho usmerňuje a vyvažuje priebeh schôdze, pobáda k diskusi najmä skúsených pracovníkov, obmedzuje taktne tých, čo by mohli svojimi osobnými vlastnosťami narušiť dobrý priebeh. Možno napomenúť diskutéra pri nevhodnom vystupovaní, prípadne vziať mu slovo.

Dobrý priebeh pracovných schôdzok závisí od vhodného usmerňovania predsedajúcim, ale v rovnakej miere aj od účastníkov, od ich disciplinovanosti a ohľaduplnosti k iným. Tak sa vytvára na schôdzi pracovná a tvorivá atmosféra. Tú môžu narušiť aj nevhodné kontaktné prostriedky a frázy predsedajúceho, akými sú napríklad:

³⁹ Rybár, L.: c.d., s. 270

*... to si, moji milí, dobre zapíšte za uši ...
... a to vám hovorím ja, pretože to najlepšie viem ...
... čo ste povedali, to sú obyčajnú nezmysly ...
... ja to musím predsa vedieť lepšie ako vy všetci ...
... ako som povedal, tak aj bude ... a pod.*

Podmienkou dobrého priebehu schôdze je aj jej zodpovedná príprava. V opačnom prípade hrozí záplava neproduktívnych rečí, často nesúvisiacich s témou alebo riešenou problematikou, v dôsledku čoho sa schôdza stáva kabaretom.

Aj to sa stáva, že pracovné porady sú dobre pripravené, a predsa sa končia neúspešne. Príčinou môže byť nadmernosť schôdzok a v dôsledku toho ich inflácia.

Komerčná rétorika. /⁴⁰

Komunikácia v komerčnej a ekonomickej sfére, týkajúca sa výroby alebo výmeny tovarov, sa nazýva komerčnou rétorikou. V súčasnom období je vždy viac a viac ovplyvňovaná zákonmi a zákonitosťami trhového hospodárstva. Výroba polotovarov alebo hotových výrobkov mala v socialistických podmienkach iný charakter. Aj obchod v bývalej spoločnosti prebiehal celkom ináč než teraz. Vedúci obchodu a predavač neboli vlastníkami tovaru, dostávali mesačný plat a často neboli ani zainteresovaní na tržbe. To sa prejavilo aj na ich komunikácii s kupujúcim, na obchodnej ponuke. V trhovom hospodárstve a obchode platí, a keď ešte aj nie teraz, ale rozhodne bude platiť známe "Náš zákazník, náš pán", čiže obchodník si váži svojho zákazníka, lebo je od neho závislý.

Závažnou chybou v obchode je povrchný a ľahostajný vzťah k zákazníkovi, ktorý stále pretrváva zo socialistického obchodu. Odráža sa aj na ich vzájomnej komunikácii. Obchodník a predavač nemajú ochotu podrobne informovať zákazníka, informovať ho, radiť mu, poučiť ho. Stále nie je ochota a dostatok ohľaduplnosti, ak zákazník niečo právom reklamuje, ak žiada hygienické balenie a slušnú obsluhu. Niektorí predavači sa rozprávajú so zákazníkom lakonicky, povýšenecky a nezdvorilo. V reštauráciách sa nadviazanie kontaktu ešte stále nezačína s tým zdvorilým: "vitajte, čím môžeme poslúžiť?" Ba chýba aj pozdrav zákazníkovi a pri odchode rozlúčka s ním.

Pri konverzácii sa predavač díva obyčajne ponad hlavu zákazníka, hovorí s ním "pomedzi zuby". Frazeológia predavača je veľmi chudobná, málo nápaditá. Niekedy aj osemdesiatročného starca - zákazníka alebo starenku - zákazníčku oslovia "*mladý pán*", "*mladá pani*", alebo: "*vy tam, čo ste chceli?*" Základy komerčnej rétoriky by sa mali vyučovať v odborných školách.

^{40/} Tamže, s. 272

9. Mimorečové okolnosti v rečníctve

a/ Osobnosť rečníka

Znalosť rečníckych jazykových prostriedkov, ovládanie zvukových a kinetických prostriedkov, ba ani dokonalá znalosť prednášanej problematiky nemusí byť ešte zárukou, aby konečný efekt prejavu bol pozitívny. Možno to prirovnať k priemyselnej výrobe. Prvotriedne suroviny ešte nezaručujú prvotriedny výrobok, pretože výrobný proces ovplyvňuje veľa zjavných a skrytých činiteľov. Tak je to aj v rečníctve, kde na konečný efekt pôsobia viaceré mimorečnicke činitele a rétorika musí s nimi počítať.

Medzi mimorečové okolnosti a činitele, ktoré sú schopné ovplyvniť často podstatnou mierou rečnícky prejav, patrí osobnosť rečníka, poslucháč, téma, aranžmán prednesu a systém prípravy na vystúpenie.

Niektorí ľudia sa už rodia s takými dispozíciami, ktoré ich predurčujú byť dobrými rečníkmi, ale viac je takých, ktorí si rečnícke zručnosti nadobúdajú svedomitým štúdiom a cvičením. Zdôrazniť treba najmä tieto vlastnosti a schopnosti rečníka: /⁴¹

Odborné znalosti. Sú nevyhnutným predpokladom úspešnej práce v odbore, ktorý riadi a v ktorom zdokonaľuje aj svojich spolupracovníkov. Odborná zdatnosť sa nedá nahradiť nijakými slovnými obratmi a vonkajšími formami prednášky alebo odborného výkladu. Jej podstatou sú hlboké teoretické poznatky, ale aj praktické skúsenosti a aplikačné schopnosti. Z jeho vystupovania musí byť zrejmé, že sa vo svojom odbore neustále zdokonaľuje, že drží krok s napredovaním svojho odboru, že sa stále učí. Na prednášku nikdy nejde nepripravený, podobne aj na porady, neimprovizuje, nehovorí všeobecne, nereprodukuje mechanicky cudzie myšlienky, ale zaujíma k nim kritické stanovisko. V jeho prednese musí byť cítiť hlboké zaujatie za odbor, v ktorom pracuje, ako aj to, že svoje osobné záujmy a záľuby vie v správnej proporcionalite podriadiť pracovným záujmom. V odbornosti riadiaceho pracovníka sa má odrážať aj úroveň jeho všeobecného vzdelania, ktoré mu umožňuje širší rozhľad po príbuzných odboroch a jeho kultúrny rozhľad.

Logické myslenie. Vedúci, riadiaci pracovník má sa vyznačovať schopnosťou sústavné a logicky myslieť, čo sa prejavuje v dokonale premyslenom výklade. Ten má obsahovať presvedčivé argumenty, ktoré sú zrozumiteľné a primerané. O jeho dôkladnej príprave svedčí voľba vhodných pojmov a logická stavba celého výkladu. Myslenie sa vyznačuje presnosťou, hĺbkou, kritickosťou, samostatnosťou a presvedčivosťou. Vyznačuje sa myšlienkovou disciplinovanosťou, neodbieha nenáležite od základnej problematiky.

Zmysel pre konkrétnosť a fakty. Poslucháčov by mal presvedčať preukazateľnými argumentami a logickými dôkazmi. Mal by si uvedomiť, že poslucháč si chce z výkladu odniesť konkrétne poučenie a jasné závery, nie

⁴¹ Rybár, L.: Základy rétorickej komunikácie. Bratislava, Obzor 1980, s.22

hmlisté poznatky a domnienky. Pri nerozriešiteľných problémoch má výslovne konštatovať, že otázka je zatiaľ sporná, nerozriešená, že mienky o nej sa rozchádzajú. Zmysel pre fakty, aj keď môžu byť poslucháčom zväčša nepríjemné, vedie vedúceho k jasnému formulovaniu myšlienok.

Zmysel pre kritiku a sebakritiku sa vo výklade prejavuje presvedčivou kritikou nesprávnych názorov a tým, že vie sebakriticky priznať vlastné chyby, ktorých sa dopustil, trebárs aj v minulosti. Kritikou vedie poslucháčov k tomu, aby sa naučili odlišovať správne názory od nesprávnych. Jeho kritické poznámky sú vecné a konkrétne, bez irónie, hrubosti a podceňovania tých, s ktorými nesúhlasí. Jeho kritika nie je vulgárna a afektívna. /⁴²

U dobrého rečníka sa predpokladá rozvinutosť niektorých vlastností pozornosti, ako sebaopozorovanie, rozsah pozornosti, vigilancia a iné. Schopnosť sebaopozorovania (introspekcia) umožňuje, aby rečník pri sledovaní textu a adresáta, uvedomoval si svoje správanie. Platí to pre každého učiteľa. Introspekcia je aj jednou z podmienok pri autodidaktike. Rečník je vlastne samoukom, ktorý sa učí v prúde reči.

Z hľadiska efektivity je potrebné, aby poslucháč vnímal prednes tak, aby sa na vnímaní zúčastnilo čo najviac zmyslov. To vyžaduje aj od lektora, aby striedal pozornosťný filter, aby podnety vychádzajúce od neho boli pestré: zrýchľuje alebo spomaľuje reč, zvukové efekty strieda so zrakovými, píše na tabuľu, pracuje s učebnými pomôckami. K pozornému vnímaniu takéhoto širokého diapazónu výrazových prostriedkov je potrebné mať rozvinutý rozsah pozornosti, a to rovnako na strane rečníka i poslucháča.

Pre pozornosť rečníka je dôležité, aby sa sústreďoval nielen krátkodobo na jednotlivosti, ale aj taká pozornosť, ktorou sleduje kosťru celého textu. Takáto dlhodobá pozornosť sa nazýva vigilancia. Zabezpečuje sa viacerými postupmi:

- lektor istými návratmi v texte zdôrazňuje hlavnú niť svojho prejavu a opakuje to, čo už hovoril v inej súvislosti;
- po istých časových úsekoch robí v prejave prestávky, a to aj vtedy, keď sa mu zdá, že ho poslucháči pozorne sledujú, čo môže byť klamný dojem; percepčia (vnímanie totiž môže dobre fungovať, ale nefunguje apercepčia), uvedomenie si obsahu, jeho členenie, zatriedovanie nových informácií, čiže "vnútorný dialóg" s lektorom;
- keď je možné, striedajú sa lektori alebo žánre (prednáška s panelovou diskusiou, referát s výkladom a pod.);
- v čase predpokladaného oslovenia vigilancie sa prejav oživuje exkurzami a stupňuje sa sila výrazových prostriedkov.

V súvislosti s vigilanciou treba spomenúť spätnú väzbu. Je to tichý, poslucháčom nevedomený, ale v očiach lektora zreteľný signál, ktorý vidieť na očiach poslucháčov a cítiť na ich pohyboch. V prípade, že lektor je voči tejto kontrolnej informačnej väzbe inertný, nevyužíva jednu významnú vlastnosť živého prejavu, ktorou je prítomnosť adresáta. Kde sa nevedomuje spätná väzba, tam klesá prejav na úroveň reprodukcie z magnetofónového záznamu

⁴² Hyhlík, F.: Kapitoly z rétoriky. Úvod do teórie a praxe slovenského prejavu. Bratislava, Obzor 1972, s. 59 - 65

alebo vysielaného rozhlasom, prípadne reprodukcie gramofónom. Neraz sa zvyknú vyslovovať praktické rady, podľa ktorých rečník má si vybrať jediného poslucháča, na ktorého pozerá a s ktorým - pars pro toto - vedie dialóg. Ďalšou radou je, že rečník má pri prejave pozerieť ponad hlavy poslucháčov alebo von oknom, tak sa vraj lepšie môže koncentrovať na text. Tieto rady ignorujú spätnú väzbu a sú prekážkou pri inovácii obrovských predností antickej rétoriky, ktorou je spätná väzba, teda dialóg v prítomnosti poslucháča. To, čo bolo povedané o pozornosti a spätnej väzbe platí hlavne pre prednášanie vecných prejavov. Trochu iná situácia je pri slávnostných príležitostných prejavoch, kde by sa nemali tak úporne sledovať reakcie poslucháčov. /⁴³

Sociabilita prednášajúceho. Vychádza z predpokladu, že rečník a poslucháč sú dva potencionálne cudzie systémy (dve osoby). Aby medzi nimi vznikla dôvera, najmä zo strany poslucháča, u rečníka musí byť vysoko vyvinutá sociabilita, t.j. schopnosť zblížiť sa s potencionálne cudzím človekom. Zbližovanie prebieha počas prejavu v najväčšej možnej miere. Prednášateľ už pred vystúpením pred kolektív má urobiť nasledovné kroky:

- zistiť si hlavné údaje o poslucháčoch, aby nevstupoval na celkom cudziu pôdu;
- kolektív poslucháčov už po niekoľkých úvodných myšlienkach prednášajúceho prejaví svoj "profil", preto sú pre prednášateľa prejavu najdôležitejšie a najnáročnejšie prvé minúty jeho prejavu práve preto, že hneď od začiatku môže sledovať a ostro vnímať momenty, o ktoré sa bude opierať pri uplatňovaní svojej sociability; musí čo najkôr poznať postoje, nálady a reakcie natoľko, aby jeho prejav bol potom adresný; predpokladá sa adaptácia rečníka, lebo ináč by ostával v prostredí svojich poslucháčov cudzím človekom, žijúcim v inom svete než oni; musí sa uchádzať o priazeň poslucháča (captatio benevolentiae).

Počas celého prejavu nesmie ostať stálou veličinou tzv. proxemika, čiže vzdialenosť alebo odstup hovoriaceho od adresáta. Nejde tu o odstup priestorový, ale kontaktný. Tento odstup by sa mal skracovať a z verejného, oficiálneho kontaktu dvoch cudzích strán (systémov) by sa mal prekvalifikovať na kontakt blízky si ľuď, ktorí si navzájom rozumejú.

Morálna zodpovednosť prednášateľa voči poslucháčom. Dobrý rečnícky prejav by nemal byť iba poučaním, ale aj príjemným zážitkom pre toho, kto rečníkovi odovzdal svoju dôveru. Z toho vyplýva morálna zodpovednosť prednášateľa voči poslucháčovi. Tá je v porovnaní s masovokomunikačnými prostriedkami oveľa väčšia. Zatiaľ čo čitateľ novín, poslucháč rozhlasu alebo televízny divák má možnosť hocikedy noviny odložiť alebo prestať počúvať a pozerieť zdroj informácií, poslucháč prednášky je zviazaný vyčkať koniec prejavu aj vtedy, keď zistil, že prednášateľ jeho dôveru zneužil.

Rečník si musí uvedomiť aj to, že možnosťou prednášať dostal dôveru aj širokej verejnosti, resp. od štátu, keď môže vystupovať pred širokou verejnosťou, ako je to pri slávnostných prejavoch.

⁴³ Tamže, s. 108 - 109

Pri prejave nesmie rečník zabudnúť ani na svoj vonkajšok. Patrí sem odev a celková kultúra výzoru, ale aj spôsob vystúpenia pred verejnosť, harmónia zvukových a pohybových prostriedkov s textom, spôsob správania sa na pódiu i spôsob odchodu. /⁴⁴

b/ Poslucháč

Rečnícky prejav je v podstate dialógom dvoch systémov: prednášateľa a poslucháča. Poslucháč je priamo zúčastnený na tomto dialógu, i keď pri klasickom chápaní dialógu sa tento "nesymetrický dialóg" javí ako monológ. Poslucháč nie je pritom pasívny, ale počúva, čo je tiež aktívna psychická činnosť, a reaguje, teda odpovedá: tleskaním, mlčaním, mimikou, niekedy aj gestikuláciou, dokonca aj neartikulovanými zvukmi alebo slovami.

Hovoriaci človek, hoci s použitím všetkých možných a prístupových výrazových prostriedkov, nie je schopný dať najavo všetko, čo si myslí a čo cíti. Cez filter jeho výrazových prostriedkov prejde len istá časť toho, čo chce komunikovať. Keď chce poslucháč dešifrovať všetky jemu vyslané signály, musí uplatniť a využiť všetky svoje schopnosti na to, aby zo signálov skonštruoval taký text, aký má na mysli alebo cíti hovoriaci. Z toho vyplýva, že rečník musí rešpektovať aj schopnosti, znalosti, vzdelanie, inteligenciu a citové zázemie prijímateľa, poslucháča, ktorý je potenciálne iný než odosielateľ, rečník.

Prednášateľ si musí uvedomiť, že medzi ním a poslucháčom môžu byť nepatrné, ale aj obrovské rozdiely z každej stránky: rozdiely vekové, vzdelanostné, osobno-záujmové a iné. Z toho vyplývajú nasledovné závery:

Čím starší je prednášateľ od poslucháča, tým viac má hovoriť voľnejšie a naopak, pri menšom vekovom rozdieli alebo dokonca keď je rečník mladší než poslucháči, tým viac sa predpokladá, niekedy aj žiada, aby sa prejav čítal. Žiada si to aj spoločenský takt.

Dôležitým činiteľom je tiež počet poslucháčov. Čím ich je viac, tým väčšiu psychickú opozíciu cíti prednášateľ voči sebe. Menší kolektív sa dá ľahšie ovládať. Pred veľkým kolektívom treba začínať prejav dosť oficiálne a vynaložiť viac nájavy, kým sa podarí priblížiť k poslucháčovi. Množstvo poslucháčov sa pociťuje najmä pri prednáške, kde sa predpokladajú pomerne veľké intervaly v intonácii reči, pohyboch, v tempo-rytme. Optimálne množstvo poslucháčov pri prednáške je o veľkosti školskej triedy.

Závažné pre prednášateľa je aj to, do akej miery sa poslucháči navzájom poznajú. Sústredený záujem jedného poslucháča podnecuje a zvyšuje záujem u ďalších. Ťažšia situácia pre prednášajúceho je vtedy, keď sa poslucháči navzájom poznajú. Na svoju stranu musí získať predovšetkým vedúce osobnosti, ak chce, aby ho kolektív "prijal". Ľahšia situácia je, keď kolektív pozostáva z poslucháčov, ktorí sa navzájom nepoznajú. Dôležité je, aby prednášateľ poznal intelektuálnu úroveň poslucháčov. Podľa nej môže voľiť metodický postup prednášky.

⁴⁴ Tamže, s. 109

Charakter poslucháča je určený i jeho sociálnym zaradením, príslušnosťou k pohlaviu, osobným vzťahom k lektorovi a tematike, neraz aj regionálnou príslušnosťou, aj tým, do akej miery je poslucháč oboznámený s obsahom prednášky.

c/ Téma

Téma ako samotný fakt je mimorečovou okolnosťou, ktorá má v prejave svoju vlastnú silu, úzko súvisí s cieľom a funkciou reči. Téma a s ňou súvisiaca situácia (smútočný prejav - prednáška) určujú aj výber výrazových prostriedkov. Rétorika lektora je odlišná od slávnostného rečníka.

Pri určovaní témy prejavu treba brať zreteľ na poslucháča, najmä na jeho vzdelanostnú úroveň. Keď je tematika poslucháčovi čiastočne známa, prednášateľ môže rámcové časti prednášky skrátiť a položiť váhu na jadro. Keď je tematika poslucháčovi úplne nová, prednášateľ musí začať zoširoka a uviesť poslucháčov do situácie na základe čo najširších kontextov. Tu treba poznamenať, že poslucháč si rád vypočuje tú istú tému aj viackrát, ak ju prednesie vždy iný lektor.

Často sa stáva, že lektor prednáša tú istú tému viackrát, čo ho môže zväzdať k tomu, že ide o "reprízu". Repríza býva obyčajne ľahšia. Pre každého predášateľa je každá, i opakovaná prednáška premiérou, a to už aj preto, že má pred sebou celkom nového prijímateľa.

Bezvýznamný nie je ani názov prejavu, najmä keď ide o prednášku alebo referát. Aj keď v tituloch, názvoch prednášok reba rešpektovať zásadu úspornosti, predsa má mať taký názov, aby záujemca mal dobrú predstavu o téme a mohol sa na ňu pripraviť. Pri komunikácii hrá závažnú úlohu aktuálnosť problematiky, čo by sa malo odzrkadliť aj v názve prednášky. Nadčasové témy sú menej príťažlivé, ako aktuálne, teda tie, ktoré sa týkajú dneška a poslucháča priamo. Aktuálna alebo aktualizovaná téma, čo by sa malo odraziť už v titule, zvyšuje záujem poslucháčov o účasť na nej.

Príťažlivosť témy je niekedy suplovaná príťažlivosťou osobnosti prednášateľa, najmä povestou jeho vynikajúcej osobnosti. Pri prednášaní menej aktuálnych, nadčasových tém prednášateľ musí siahať k atraktívnejším výrazovým prostriedkom a príťažlivosť suplovať rekvizitami (nákresmi, grafmi, filmami, magnetofónom a pod.)

d/ Aranžmán

Pod pojmom aranžmán pri rečníckom prejave chápeme pripravené, čiže aranžované prostredie, priestor a čas, v ktorom bude prebiehať prednáška alebo prejav. Je to vonkajšia forma, ktorá môže ovplyvniť kvalitu programu. Každá reč, prejav, prednáška, referát je spoločenský program, a preto predpokladom jeho úspešnosti je primeraná scéna. Na sledovaní prejavu sa zúčastňuje nielen sluch, ale prednes sa ostro sleduje aj zrakom, preto prednášateľ, ktoré sa zúčastňujú na prejavu a sú schopné ho aj ovplyvniť, patrí aj miesto aj čas.

Jeden a ten istý prejav prednesený na viacerých miestach alebo aranžovaný rozlične a v rozličných termínoch má striedavý úspech. Prostredie a situácia popri rečníkovi nikdy "nemlčia".⁴⁵ Štylistika dosť presne rozlišuje nižší, čiže súkromný a vyšší - verejný štýl. Podobne by sa dalo hovoriť o štýle aj v rétorike. K nižšiemu (to neznamenaá menej dôležitému štýlu patrí prednáška v uzavretom homogénom krúžku, k vyššiemu, teda vzletnejšiemu slávnostný prejav. Charakteristiky "nižší" a "vyšší" sú v priamej súvislosti s formou pódia a rečníckeho pultu rečníka. Prednáška, výklad, inštruktáž, vyklad neharmonizujú s vysokým pódium, tribúnou, nápadným rečníckym pultom, javiskom s mikrofónom, lebo sú to zariadenia pre vyšší rečnícky štýl.

Pri rečníckom prejave treba vziať do úvahy aj skutočnosť, či pôjde o prejav na voľnom priestranstve, alebo o prejav v uzavretej miestnosti. Na voľnom priestranstve sa očakáva patetické ladenie, čo určuje sám priestor. Treba počítať s rozličnými poveternostnými podmienkami (dážď, sneh, vietor). Text nech je napísaný písaným strojom. Tempo prednesu je tu pomalšie, tón patetickejší. V uzavretej miestnosti je najdôležitejšia akustika. Pokiaľ je to len možné, nemal by sa používať mikrofón, lebo ten je rečníkovi ako zvieracia kazajka, obmedzuje voľné pohybové prvky.

Psychologickým činiteľom, ktorý ovplyvňuje aj prednášateľa aj poslucháča je obsadenie miestnosti. Čím je miestnosť plnšia, tým viac stimuluje rečníka a naopak. Výkon prednášateľa nepriamo ovplyvňuje fluktuácia poslucháčov počas prejavu, ich neskoré prichádzanie a predčasné odchádzanie.

K aranžmán miestnosti patrí tiež osvetlenie. Má silný sugestívny vplyv na percepciu prednášaného textu, lebo zrak je najcitlivejší a informačne najzaujímavejší zmysel človeka. Z praktických dôvodov rozlišujeme tri stupne osvetlenia: intímne, pracovné a slávnostné. Intímne osvetlenie je šero, to jest zámerne tlmené, decentné osvetlenie sa hodí na intímne rodinné príležitosti alebo na umelecké slovesné alebo hudobné programy. Normálne osvetlenie je vhodné a potrebné na vecné prejavy. Slávnostné osvetlenie vytvára vhodnú atmosféru pre epideiktické prejavy.

Celkové vyznenie prednášky v menšej miere ovplyvňuje aj denná doba alebo deň v týždni. Na slávnostný prejav nie je vhodná pracovná doba, tak ako na prednášku nie je vhodný trebárs piatkový večer.

e/ Príprava na vystúpenie

Z hľadiska prípravy na prejav rozlišujeme reč:

- nepripravenú, improvizovanú
- poloimprovizovanú, pripravenú heslovite, v náčrte, v konspekte, krátko pred rečníckym vystúpením
- pripravenú starostlivo, v dlhšom časovom predstihu, s textom písomne zoštylizovaným, čiastočne osvojená pamäťou a pripravená i zo stránky prednesu.

⁴⁵ Mistrík, J.: c.d.

Improvizovaná reč je najčastejšia tam, kde treba zaujať rýchle stanovisko s prípadným rizikom povrchnosti, nedomyslenosti, nevedomenia si konzekvencií. Takéto prejavy sú obyčajne chudobné na taktiku a stratégiu, na psychologické zhodnotenie situácie, na pochopenie partnera. Nebývajú na výške ani zo štylistickej a kompozičnej stránky. Takýmito bývajú obyčajne diskusné príspevky, ktorými sa rýchlo reaguje na niektoré časti prednášky, referátu a pod.

Narýchlo pripravené reči sú obsahovo a kompozične bohatšie, aj ich prednes je lepší a presvedčivejší (pripomienky, doplnky, ale aj obsažnejšie diskusné príspevky).

Starostlivo pripravené reči sú tak pripravené, že sa v nich môže naplno rozvinúť rétorická teória a prax.

V príprave rečníckeho textu už staroveká rétorika rozlišovala niekoľko fáz:

invencia (inventio) - prípravná fáza, ktorá pozostáva z hľadania a objavovania vhodnej témy v prípade, že nie je daná. Tu získava rečník inšpiráciu, nachádza motív, pochopí problém, zistí vzťahy, fixuje ciele, zbiera poklady, materiál a informácie;

dispozícia (dispositio) je druhá fáza, v ktorej si rečník utrieduje nazbieraný materiál, myšlienky, argumenty, určuje si rozsah, šírku i kompozíciu; táto fáza predpokladá už viacej - menej presnú predstavu o texte a definitívne sa stanoví cieľ reči;

elokúcia (elocutio), tretia fáza, zahŕňa práce na štylizácii písomnej podoby textu; rečníkovi je už jasné, o aký žáner ide; v čistopise alebo v koncepte si vypracuje hlavné jadro reči naraz s úvodom a záverom; reči dá definitívny titul a urobí si z nej výťah, konspekt alebo osnovu;

v osvojovaní si reči, čo je štvrtou fázou, študuje text reči, osvojuje si jej znenie, a to tak, že si ju nahlas prečíta, usiluje sa nájsť vhodnú intonačnú štruktúru, vhodné ladenie, gestá a podania. /⁴⁶

Podstatou tejto prípravy je vlastne psychologická príprava, čiže adaptácia na konkrétnu situáciu.

Do prípravy zahrňujeme kontrolu prostredia, zistenie údajov o poslucháčoch, revíziu textu a kontrolu vonkajšieho ustrojenia prednášateľa, kontrolu rekvizít, informáciu o programe (poradie vystupujúcich), časový plán.

⁴⁶ Rybár, L.: c.d., s. 157 - 161

10. Rétorika v praxi manažéra

Vznik manažérskej profesie a funkcie manažéra. Slovo manažér je anglického pôvodu a znamená vo všeobecnosti príslušníka tej pracovnej hierarchie, ktorá sa zaoberá riadením. Moderná spoločnosť sa označuje ako spoločnosť organizácií priemyselno-výrobných, obchodných, vedeckých, školských, kultúrnych, zdravotných a ďalších. Riadenie organizácií zabezpečujú tímy pracovníkov, ktorí sa v jednotlivých organizáciách nazývajú rozdielne, sú to riaditelia, majstri, vedúci, rektori, primári a pod. Spoločným menom ich označujeme manažéri a ich riadiacu činnosť manažérstvo.

Základné prvky manažérstva sa zrodili už pri vzniku manufaktúr, na Slovensku teda v druhej polovici 18. stor. a ďalej rozvíjali v priemyselných, poľnohospodárskych, obchodných a iných podnikoch, ale aj v organizáciách, ktoré dnes zaraďujeme do sféry služieb.

Teoretické základy manažérstva položili Američan F. W. Taylor (r. 1912), ktorý sám seba označil za "otca vedeckého riadenia" a Francúz Henri Fayol (1916). Pojmy manažér, manažérstvo a manažment sa v slovenskej terminológii začali aktivizovať až po r. 1989, po vzniku trhového hospodárstva.

Z teoretických prác uvedených ekonómov sa abstrahovalo a súčasnou riadiacou praxou potvrdilo 5 základných funkcií manažérstva ako profesie:

Určovanie cieľov, čo predpokladá rozvíjanie analytických schopností manažéra, zvládnutie "computer science", štúdium stratégie riadenia, pochopenie filozofie podnikania, tvorbu koncepcií.

Organizovanie, ktoré zahrňuje rozhodovanie o využívaní zdrojov pracovných síl a ich rozdelenia, výber správnych, schopných ľudí na správne miesta, vedeckú koordináciu ich činnosti.

Komunikovanie s ľuďmi a motivovanie pracovníkov, čo predpokladá znalosti zo psychológie a sociológie, schopnosť poznať ľudí, organizovať tímovú prácu, podnecovať iniciatívu a tvorivé myslenie, vedieť si vybrať spolupracovníkov a priebežne ich hodnotiť.

Hodnotenie a meranie výkonu organizácie, čo si vyžaduje sústavné sledovanie stavu firmy, jej dynamiky, ihneď sa chytiť príležitosti (marketing), vedieť riešiť krízu firmy (organizácie) pružnou reorientáciou výroby, zmeny trhu. Vyžaduje si to predvídavosť, rýchle reagovanie a nebojnosť riskovať.

Starat' sa o rozvoj pracovníkov, vrátane samého seba. Moderný manažér musí pomáhať ľuďom rásť i čo do veľkosti ich osobnosti i čo do veľkosti ich hmotného bohatstva. / ⁴⁷

⁴⁷ Kohout, J. Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi. Praha, 1995, s. 75

Medzi funkciami manažéra zaujíma dôležité miesto komunikatívna zložka a schopnosť motivovať pracovníkov. Komunikatívna schopnosť umožňuje (popri iných schopnostiach) manažérovi vedieť spolupracovať s pracovníkmi, presvedčať ich a mobilizovať ku kvalitnejšej a zodpovednejšej práci.

Osobnosť manažéra

Komunikatívna schopnosť manažéra je podmienená predovšetkým jeho osobnosťou. "Osobnosť sa chápe ako istá organizácia vo vnútri každého ľudského jedinca, ktorá je súčasťou determinácie jeho psychických funkcií." /⁴⁸ Táto organizácia je na jednej strane systémom dispozícií, ktoré determinujú jeho psychické reakcie na situácie, do ktorých človek vstupuje, na druhej strane je to fungujúci systém, ktorý tvorí funkčnú jednotu s organizmom. Táto organizácia nie je daná, ale sa získava na určitej úrovni psychického vývoja človeka.

V priebehu skúmania osobnosti vznikli rozličné teórie, ktoré možno zatriediť do dvoch skupín:

- introgénne teórie osobnosti,
- exogénne teórie.

Introgénne teórie vysvetľujú podstatu osobnosti ako navrstvenie rozličných vlastností okolo pôvodne danej, bližšie neurčenej psychickej sily. **Exogénne teórie** (napr. behavioristická) popierajú existenciu tejto sily a vznik osobnosti vysvetľujú úlohou interakcie učenia s vonkajším, hlavne sociálnym prostredím. Podľa behaviorizmu je osobnosť súhrnom reakcií na vonkajšie podnety podľa schémy $O = f / S-R$, čiže O-osobnosť je f - funkciou S - stimulov (podnetov) a R-reakcií na tieto podnety.

Vlastnosti osobnosti možno klasifikovať na:

- schopnosti
- záujmy
- charakter
- temperament.

Schopnosti sú všeobecné vlastnosti, ktoré determinujú úroveň výkonnosti. Sú to individuálne vlastnosti osobnosti, ktoré sú podmienkou pre úspešné vykonávanie jednej činnosti alebo viacerých činností (schopnosti psychomotorické, atletické, hudobné a umelecké). Ak sú schopnosti kvalitatívne a svojrázne tak spojené, že umožňujú v činnosti dosahovať výrazné úspechy, hovoríme o nadaní. Nadpriemerné **nadanie** označujeme slovom **talent**. V schopnostiach, nadaní a talente možno rozlíšiť dve zložky: predpokladovú a aktivačnú. Predpokladovú zložku tvoria vlohy. Základom predpokladovej zložky, teda toho, čo by človek na základe svojich schopností mohol dosiahnuť

⁴⁸ Pardel, T. - Boroš, J.: Základy všeobecnej psychológie. Bratislava, SPN 1979, s. 502

sú vlohy, t. j. anatomicko-fyziologické osobitosti nervového systému, najmä mozgu, ale nie sú určené iba endogénne.

Charakter (z gréckeho slova - črta, príznak) je nedeliteľná jednota vlastností, čôt alebo kvalít osobnosti, ktorá určuje akýkoľvek skutok človeka a vtláča mu svojskú pečať. **Vlastnosti charakteru** sú určované štyrmi druhmi vzťahov osobnosti:

- k iným ľuďom (dobrosrdečnosť, náročnosť, nafúkanosť a i.),
- k práci,
- veciam a predmetom,
- k sebe samému (čestnosť, hrdosť, skromnosť, ctižiadostivosť, namyslenosť, samolúbosť a i.).

Temperament a typológie osobnosti

Typ osobnosti je istá sústava vlastností, ktoré sa spolu vyskytujú a umožňujú ľudí zatriediť do skupín, tzv. typov. Dôležité miesto medzi týmito vlastnosťami má **temperament** (z lat. tempere-miešať), čiže dynamická stránka osobnosti, ktorá sa prejavuje v impulzívnosti a v určitom tempe psychickej činnosti.

Starogrécky lekár **Hippokrates** (5. stor. pr. n. l.) sa nazdával, že stav organizmu závisí od pomeru, v akom sú zmiešané telesné "šťavy" krv (sanguis), hlien (cholé) a žlč (melan cholé). Zmiešanie označil slovom "krasis", neskôr sa pod týmto slovom rozumel temperament. Ak prevláda v človeku sanguis, ide o typ sangvinika, ak cholé ide o cholerika, ak flegma o flegmatika, ak žlč, ide o melancholika.

Druhú typológiu nastolil nemecký psychiater E. **Kretschmer**, ktorý podľa telesnej konštrukcie rozdelil ľudí na typ:

- *astenický typ* (leptozónny) - je to vyťahnutý, chudý jedinec s dlhými končatinami, úzkym hrudníkom a slabým svalstvom;
- *pyknický typ* - stredne vysoká postava s veľkou lebkou, krátkym hrudníkom a bruchom, slabými končatinami a krkom;
- *atletický typ* - silná kostra a plastické svalstvo, široké ramená a hrudník, ktorý sa zužuje smerom k drieku, končatiny sú primerane silné a dlhé.

V zhode s týmito typmi určil dva povahové typy: **cyklotýmny** - preň sú charakteristické otvorenosť, zameranosť na prítomnosť, spoločnosť, priateľskosť, družnosť, v správaní ho charakterizuje prirodzenosť, nenútenosť, srdečnosť. Cyklotýmny typ sa vyskytuje najmä v radoch pyknikov. Druhý povahový typ - **schizotýmny** - introvertný (obrátený do seba), uzavretý voči vonkajšiemu svetu, v styku s ľuďmi zachováva istý odstup, ťažko nadväzuje kontakty, je rojčivý, romantický, má bohatý citový i myšlienkový život, má sklon k organizovanosti, systematickosti, je disciplinovaný, presný, pedantný až asketický.

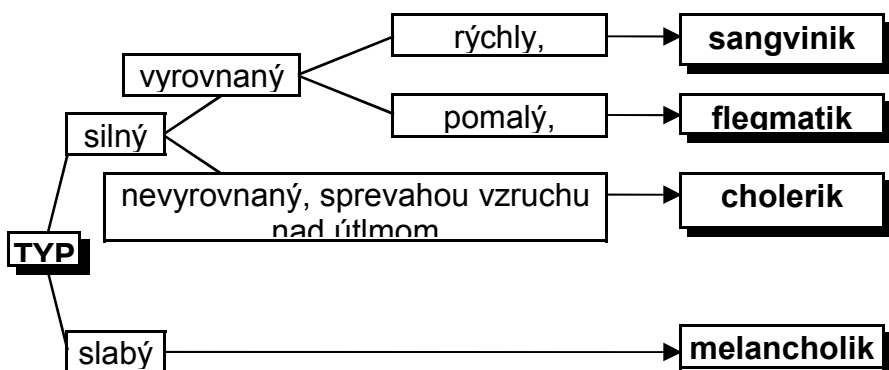
Tretiu známu typológiu vytvoril švajčiarsky psychiater **C. G. Jung** a nazval ju **Replein typológiou funkcií a postojov**. Rozlišuje dva osobnostné typy:

- extravertovaný (obrátený na vonok)
- introvertovaný (obrátený dovnútra).

Extravertovaný typ je zameraný na vonkajší svet, na vonkajšiu činnosť, vonkajšie objekty. Je to človek spoločenský, zábavný, otvorený, dôverčivý, ľahko nadväzuje kontakty s ľuďmi, má zmysel pre konjunktúru.

Introvertovaný typ (introvert) sa zameriava na seba, na svoj vnútorný svet, na svoje zážitky a duševné stavy. Zle sa prispôsobuje, pred neznámymi situáciami radšej ustupuje, v konaní je neistý, opatrný, veľmi nepraktický, nič neriskuje. Podľa Junga však nejednotlivý čistý extravert a introvert.

Známa je aj typológia **I. P. Pavlova**, ktorú vytvoril na základe dvoch hlavných nervových procesov: vzruchu a útlmu, a to sily týchto dvoch procesov, vyrovnanosti a pohyblivosti. Podľa sily vzruchu a útlmu určil typ silný a slabý, podľa vyrovnanosti: typ vyrovnaný a nevyrovnaný a podľa pohyblivosti: pohyblivý a typ nepohyblivý. Ich kombináciou vytvoril:



Na základe vzťahu prvej a druhej signálnej sústavy rozlíšil tri špeciálne ľudské typy:

- **umelecký** (zmyslový) s prevahou prvej signálnej sústavy,
- **mysliteľský** (rozumový) s prevahou druhej signálnej sústavy,
- **vyrovnaný** (stredný), harmonický s vyváženým pomerom I. a II. signálnej sústavy.

Riadiaci štýl manažéra

Pod pojmom **štýl riadenia** rozumieme systém využívania prostriedkov (subjektívnych i objektívnych), ktoré má manažér na riadenie k dispozícii.

Z hľadiska prístupu k pracovníkom možno hovoriť o štýle paternalistickom a veliteľskom. **Paternalistický** (z lat. pater = otec) **štýl** je charakteristický familiárnym prístupom vedúceho k zamestnancom. S pracovníkmi komunikuje familiárne, oslovuje ich krstnými menami, správa sa k nim vľúdne, dobrosrdečne (žoviálne), často ich potliapkava po pleci. Dôsledkom takéhoto štýlu sú po určitom čase záporné reakcie pracovníkov, vznik nedôvery a úpadok autority vedúceho.

Protipólom je **štýl veliteľský**. Vedúci je k pracovníkom odmeraný, prísny, rozkazuje a s nikým sa "nebaví". Aj takýto štýl spôsobuje problémy, vedúci sa dostáva do izolácie, nemá dôveru ani autoritu.

Podľa toho, či vedúci núti pracovať zamestnancov tak, ako to on sám chce, či ich argumentami presviedča, alebo nechá pracovať ako sami chcú, rozlišujeme štýl: autokratický, demokratický a liberálny.

Pri uplatňovaní **autokratického** (samovládneho - z gr.) **štýlu** riadiaci pracovník je ústrednou postavou. Má všetko dopredu premyslené, úlohy rozdeľuje, kontroluje ich plnenie a od pracovníkov očakáva aby do procesu práce vstupovali len svojím kvalitným výkonom. Chybou je, že pri uplatňovaní tohto štýlu vedúci nevie zúžitkovať skúsenosti celého tímu. Aj keď je riadenie operatívnejšie a pri správnom vedení zabezpečuje dobré plnenie úloh, vyznačuje sa častými konfliktovými situáciami a neraz i odchodom pracovníkov zo zamestnania.

Demokratický štýl je charakteristický tým, že riadiaci pracovník je v nepretržitom kontakte s pracovníkmi. Vždy si nájde toľko času, aby pracovníkom vopred vysvetlil, čo od nich chce. Pritom ochotne vypočuje ich námety i námietky a ochotný je prijať od nich všetko rozumné. Ak niečo odmietne, vysvetlí, prečo tak urobil. V priebehu pracovného procesu si všíma ľudí, ako pracujú, ak treba, poradí a pomôže im. Klady a nedostatky v práci otvorene a konkrétne hodnotí. Po skončení pracovného procesu vždy posúdi výsledok, za ktorý sa cítia byť zodpovednými všetci. Nedostatkom tohto štýlu je istá zdĺhavosť a rozvláčnosť riadenia. Na druhej strane tento štýl upevňuje vzťah pracovníkov k práci i podniku, umožňuje im pracovný odborný i osobný rast, vedúcemu vytvára prirodzenú autoritu.

Liberalistický štýl riadenia je opakom autokratického. Je to tzv. neriadiaci štýl, pri ktorom vedúci aj keď vysvetlí úlohu, ale potom všetko nechá voľne bežať. Niekedy sa takýto spôsob práce ani nepokladá za štýl, ale skôr za absenciu štýlu v riadení. Na jednej strane poskytuje veľký priestor pre uplatnenie sa niekoľkých ambiciózných jednotlivcov, na druhej strane nevytvára prirodzenú autoritu vedúceho. / ⁴⁹

⁴⁹ Kohout, J.: c.d., s. 76-77

Správanie sa riadiaceho pracovníka na verejných podujatiach

Ak je riadiaci pracovník v pozícii predsedajúceho na schôdzi:

Pri otvorení schôdze má vstať, aby účastníkov upozornil na seba, videl im do tváre a skoncentroval ich pozornosť. Prv než vstane, skontroluje si letmo svoje ustrojenie (kravatu, gombičky na obleku, účes a i.). Potom ako vstane, chvíľočku počká, aby sa poslucháči sústredili na neho a len tak začne hovoriť. Hovorí stručne a zrozumiteľne. Aj tu platí Murphyho zákon: *Keby ľudia viacej počúvali to, čo hovoria, hovorili by menej.*

Poslucháčov na podujatí najlepšie presvedčí vtedy:

- keď sám verí tomu, čo hovorí,
- keď je seriózny,
- keď hovorí stručne a vecne,
- keď mu záleží na tom, aby si ho poslucháči nielen vážili, ale ho mali aj radi,
- keď má stály kontakt s poslucháčmi vizuálne. / ⁵⁰

Riadiaci pracovník v pozícii predsedajúceho na schôdzi má mať:

- trepezlivosť,
- má byť pokojným,
- na schôdzu má prísť dobre pripravený, a to na každú časť (referát, diskusiu a pod.),
- má vedieť rýchlo reagovať (byť chytrákom).

Pri diskusii platí tiež Murphyho zákon: *S hlupákom sa nikdy neškriep, niekto by si nemusel všimnúť, že je medzi vami rozdiel.* / ⁵¹

Schôdzku treba viesť inteligentne. Ak nastane momentálne neriešiteľná situácia alebo na diskusný príspevok nevie ihneď kvalifikovane odpovedať, z viacerých možností má uplatniť tú najvhodnejšiu: schôdzku môže prerušiť a rokovanie preložiť, alebo navrhnúť vytvorenie komisie, ktorá sa prípadom bude zaoberať.

Ďalší Murphyho zákon:

Ak sa spor vlečie príliš dlho, skončí sa "chytaním za slová".

I ten najjednoduchší problém sa stane neriešiteľným, keď sa pretriasa na značnom počte zasadaní.

Dĺžka správy o rozvoji podniku je nepriamo úmerná veľkosti rozvoja. Kto sa vzdialí z miestnosti, bude zvolený.

⁵⁰ Tamže, s. 78-79

⁵¹ Bloch, A.: Murphyho zákon. Praha, Svoboda 1993

Riadiaci pracovník - manažér na obchodných rokovaniach

Z viacerých podmienok, ktoré moderná firma musí vytvoriť pre obchodné rokovania, zaujíma dôležité miesto i rétorika, kde patrí samotná osobnosť manažéra, image firmy, jazyk reklamy, propagačných materiálov ai.

Imidž (image, z angl. predstava o niečom, a to prebraté z lat. imago-obraz), znamená dobrú povest' firmy alebo osoby, čo samo o sebe láka zákazníkov. V súčasnosti sa každá solídna firma usiluje získať čo najlepšie imidž, o čo sa starajú špecialisti z oddelenia public relations, ktorí cieľavedome využívajú a skúmajú verejnú mienku. K dobrému imidž sa využívajú mnohé prostriedky, ako starostlivo zvolené meno firmy, značky, nové výrobky, vydávanie časopisu firmy. Manažéri firmy mávajú často i prednášky, firma sponzoruje mnohé dobročinné, kultúrne, športové a iné podujatia, sponzorstvo sa uvádza v tlačných bulletinoch a pod.

Reklama z hľadiska rétoriky. Reč reklamy môže mať podobu zvukovú, písanú alebo vizuálnu podľa toho, na aké zmyslové orgány má pôsobiť. Reklama má tiež svoje dejiny. **Počiatky reklamy** siahajú do obdobia vzniku konkurencie a hlavne veľkých firiem.

Drobní výrobcovia a zároveň i predávači v jednej osobe ponúkali svoje výrobky a svoj tovar sloganom, napr. *Turecký med papá sa hned'*; lacní Jožkovia (bosniacki kupci) na jarmokoch a trhoch vykrikovali: *Všetko mám, lacno dám*. Na niektorých drogistických výrobkoch boli texty: *Alpa - sila; Kiwi - robí divy*. Odevná firma Rolný mala reklamný text: *Odev vzorný šije Rolný*. Na konkurenčnú firmu Nehera vymyslela text: *Nehera šije šaty z papiera*. So sloganom bolo možné stretnúť sa i v dedinských domácnostiach, kde v kuchyni, obyčajne na stene za lavičkou, na ktorej stáli vedrá s vodou, visela vyšívaná kuchárka s rozličným textom. Tento spôsob využíva moderná televízna reklama: *Po karpatsky kde sa varí, tam sa všetko dobre darí*.

Rečový štýl reklám determinujú **predovšetkým dve základné funkcie reklamy**: informačná a ovplyvňovacia, druh reklamy a jej rečová podoba. Najčastejšími druhmi reklamy sú: firemné označenie (meno firmy), ktoré už na prvý pohľad má nejakú upútať, inzeráty v masmédiách (tlač, rozhlas, televízia), letáky, prospekty, katalógy, návody na používanie výrobku a i.

Charakteristickými znakmi reklamy, jej jazyka sú: stručnosť, ale pritom obsažnosť, zaujímavosť, nápaditosť, pričom teba brať zreteľ i na adresáta, a to z hľadiska generačného (mládež, dospelí, starí ľudia), profesijného, keďže niektoré výrobky sú určené len príslušníkom určitej profesie i národnostné, pretože každý národ má svoje etnické a rečové špecifiká.

Špecifická reč reklám sa označuje obyčajne pojmom **slogan**. V slogane sa môžu použiť i špecifické rečnické prostriedky, najmä metafory, rozličné rýmy, perzonifikácie, expresívne usporiadanie slov a i. Metafora a usporiadanie slov sa dá demonštrovať na príklade:

Korneto - má sladké srdce
- sladké srdce má
- srdce sladké má
- srdce má sladké.

Pred obdobím trhového hospodárstva u nás si texty zhotovovali samotní výrobcovia, súčasné firmy majú na to osobitných textárov. Účinnosť reklamy vie najlepšie posúdiť zákazník, preto svetové firmy dávajú text reklamy svojich výrobkov posúdiť psychológovi a aj vybratej skupine 10-12 potenciálnych zákazníkov (focus group) Účinnosť reklám sa zvyšuje, keď sa jej obsah vníma viacerými zmyslovými orgánmi, preto sa písomná, resp. vizuálna reklama spája so zvukovou a doprevádza aj hudbou. Z nevhodnej reklamy, ktorá nevychádza zo zákonitostí jazyka a rétoriky a nerešpektuje ich, môže sa stať antireklama.

Priame obchodné rokovanie so zreteľom na rétorickú zložku.

Najjednoduchšou formou obchodnej činnosti je výmena tovaru za tovar, od vzniku platidiel výmena tovaru za platidlo (peniaze), čiže predaj a kúpa. Ich rečovo-komunikatívna zložka je veľmi stručná a jednoduchá. Zložitejším obchodným podujatím je transakcia. Najdôležitejšou fázou tohto komerčného procesu je obchodné rokovanie. Základom obchodného rokovania je dialóg medzi dvoma stránkami. V procese obchodného rokovania možno rozlíšiť tri fázy: kontaktnú fázu, vlastné obchodné rokovanie a záver.

1. Kontaktná fáza (preapproach z ang.)

Jedným z predpokladov úspešnosti je, aby rokujúci mal čo najviac **informácií o zákazníkovi**, ktoré sa týkajú rodiny, veku, vzdelania, skúseností, motívov, ktoré ho vedú ku kúpe, či je zákazník solventný. Súčasťou tejto fázy je i dohovor o termíne a mieste schôdzky. Prostriedkom dohovoru môže byť zdvorilostný list, telefonický dohovor alebo dohovor prostredníctvom tretej osoby. Pri konkretizovaní termínu rokovania treba vychádzať z podmienok, ktoré najlepšie vyhovujú zákazníkovi. Miesto rokovania treba vybrať tak, aby jeho prostredie bolo z estetického hľadiska vkusné, aby zaručovalo pokojné, nerušené rokovanie, možnosť telefonického styku a drobného občerstvenia. Pri dôležitých rokovaniach je vhodné, ak sa písomné materiály pošlú zákazníkovi vopred.

2. Vlastné obchodné rokovanie (approach)

Počas rokovania je výhodné sledovať zákazníka a snažiť sa na základe gestikulácie, mimiky a tempa reči poznať typ jeho osobnosti a vlastnosti typu využiť v prospech rokovania / zvráťovanie obočia, pery, bradu a hlavne oči / . Podstatou rokovania je:

- poskytnúť zákazníkovi dostatok informácií o predmete rokovania, ak boli materiály poslané vopred, doplniť údaje o výrobku;

- zistiť si vhodnosť času rokovania, resp. overiť si, či zákazníkovi "nevbehli" do schôdzky nepredvídateľné okolnosti, ktoré by mohli nepriaznivo ovplyvniť rokovanie;
- vlastný dialóg, ktorého podstatou je presvedčanie s cieľom zmeniť správanie alebo postoje alebo dosiahnuť výhodnejšiu pozíciu. V tejto fázy procesu obchodného rokovania majú nezastupiteľné miesto vedomosti a zručnosti z rétoriky. Zásadou je, nehovoriť k zákazníkovi, ale hovoriť so zákazníkom. Tu je dôležité vedieť počúvať zákazníka, neskákať mu do reči, byť trpezlivým. Počas dialógu treba stále sledovať oči zákazníka a snažiť sa z nich vyčítať priebeh psychických procesov, ktoré v ňom prebiehajú. Pri rokovaní nemať preto tmavé okuliare.

3. Záver (conclusion)

Záver znamená vyvrcholenie obchodného rokovania, ktoré je sprevádzané i na jednej i na druhej strane istým a opodstatneným vzrušením. Záver môže byť pozitívny, keď sa kúpa a predaj realizuje, neistý, keď sa predaj odročí a záporné, keď zákazník od kúpy (obchodu) odstúpi. Každá z týchto troch možností kladie na predávajúcu stranu istú psychickú záťaž. Reakcie predávajúceho na každú z možností majú byť korektné. Pri kladnom výsledku treba ostať pokojným, neukazovať príliš svoju radosť, pri negatívnom výsledku neprejavovať zlosť, poháďanie alebo ľahostajnosť. Korektnosť majú vyjadrovať i mimorečové prostriedky / sčerveňanie v tvári, úškrnky a pod.⁵²

⁵² Tamže, s. 84-90

Krátky významový slovník rétorických a s nimi úzko spätých pojmov z textu

a

- adynatón - básnická figúra vyjadrujúca nemožnosť
akcelerácia - zrýchľovanie tempa (reči)
agogika - zmena tempa
alúzia, narážka - nepriamo vyjadrené vlastnosti osoby alebo veci protikladom
anatomázia - prezývka podľa význačnej historickej osoby
anekdota - krátky vtipný príbeh
antikadencia - stúpanie melódie
antitéza - porovnanie protikladom
apoftegma - krátky poučný výrok, sentencia
apológia - obrana náboženských ideí
apozio péza - syntaktický jav, keď vo vete chýba obyčajne hlavné slovo
aranžmán - úprava prostredia pri prejave
archaizmy - zastaralé slová
artikulácia - tvorenie hlások
asimilácia - prispôbovanie, spodobovanie hlások
astenik /leptozóm/- typ osobnosti s vlastnosťami: vyťahnutý, chudý, s dlhými končatinami, úzkym hrudníkom a slabým svalstvom
atletik - silná kostra, svalstvo, široké ramená, silné a dlhé končatiny
autokratický - samovládny
autosémantické gesto - gesto, ktoré si človek uvedomuje a je schopný nahradiť ním reč

b

- bájka - alegorické rozprávanie, v ktorej vystupujú personifikované zvieratá alebo veci
barok - umelecký smer v 17. a 18. storočí
beseda - priateľský rozhovor
biblizmy - slová z Biblie
burza nápadov - diskusia v malej skupine s cieľom / brainstorming / vyprodukovať čo najviac nápadov

c

- captatio benevolentiae - uchádzať sa o priazeň poslucháča
cezúra - prerývka uprostred stopy vo verši
cyklotóm - typ osobnosti s vlastnosťami: otvorenosť, spoločnosť, priateľskosť, srdečnosť, nenútenosť

d

- debata - vážnejší rozhovor, výmena názorov
deiktické slová - t-ové slová (ten, tá, to a iné)
deklamácia - prednášanie, recitovanie
demokratický štýl riadenia - štýl riadiaceho pracovníka, ktorý v riadení

	dozdržiava demokratické zásady
dialektizmy	- nárečové slová, výrazy
dialóg	- rozhovor dvoch alebo viacerých osôb
dialogizmus	- rečník si položí otázku a sám na ňu odpovie
diaplazma	- zdvojenie niektorej hlásky v slove
diskusia	- rozhovor, ktorý súvisí s prednáškou
dispozícia	- druhá fáza prípravy rečového prejavu (utriedenie myšlienok a materiálu)
dišputa	- diskusia na stredovekých univerzitách

e

ektáza	- predĺženie krátkej slabiky v hneve
elipsa, výpustka	- vynechanie najmenej dôležitého slova z vety
elokúcia	- tretia fáza rečového prejavu, štylizácia textu
enumerické oslovenie	- oslovenie každého zvlášť, najmä význačné osobnosti
epideiktický prejav	- slávnostný, parádny prejav
epitaf	- náhrobný nápis
exkurz	- odbočka vysvetľujúca vec alebo jav, ktorý súvisí s témou základného textu
exordium	- začiatok príhovoru
expresívny	- výrazový, citovo zafarbený
extravertovaný typ	- obrátený na vonok
eufónia	- 'ľúbozvučnosť', opak kakofónie

f

familiárny	- rodinný, dôverný
flegmatik	- silný, vyrovnaný, pomalý, inertný typ
filipika	- ostrá polemika

g

gestikulácia	- pohyby rúk a tela pri reči
gnómičský čas	- nevymedzený, neobmedzený čas

h

haplológia	- vynechanie akejkoľvek hlásky v slove
hiát	- stretnutie dvoch samohlások na hranici slova alebo viet
homílie	- výklady biblických textov aplikované na život
humanizmus	- ideové hnutie v 14.-16. stor., usilujúce sa o obnovu antickej vzdelanosti
hyperbola, nadsádzka	- nadmernosť vo vyjadrovaní
hyperocha	- skrátaná výpoveď
hyperonymia	- nadradené pomenovanie
hyponymia	- podradené pomenovanie

ch

choleric	- silný, nevyrovnaný typ s prevahou vzruchu nad útlmom
----------	--

i

- ikonografické (gesto) - gesto, ktoré zobrazuje, imituje vec alebo jej vlastnosti
- imidž - obraz, povest' o osobe, organizácii, firme a pod.
- intonácia - výškový pohyb, znižovanie alebo zvyšovanie hlasu, hlasové vlnenie
- improvizovaná reč - ústny prejav bez prípravy
- intonéma - intonačná jednotka, súbor prvkov intonácie schopných vyjadriť istý obsah
- introvertný (typ) - typ obrátený do vnútra, do seba
- invencia - nápad, príprava rečového prejavu

k

- kadencia - klesanie hlasu, záver
- kakofónia - dve ťažko vysloviteľné alebo príbuzné spoluhlásky vedľa seba
- kapuciniáda - druh strašidelných homílií
- kina - každý pohyb alebo stav jedinej časti organizmu alebo tela
- kinéma - pohybová jednotka, ktorá sa ďalej už nedá členiť
- kinomorfa - najjednoduchšia pohybová póza zložená z kín
- kinetika - veda o pohybe
- kohéznosť / textu / - silnejšie alebo voľnejšie spojenie viet alebo odsekov
- kolokvium - vedecký rozhovor s menším počtom bádateľov
- komerčná rétorika - komunikácia v obchodnej sfére
- konferencia - poradná schôdza s väčším počtom ľudí so spoločnými záujmami
- konferencier - uvádzač jednotlivých čísel programu
- kompozícia - skladba
- kondenzované - zhustené vetné väzby (syntaktické konštrukcie)
- kongres - hromadné stretnutie ľudí spoločného povolania alebo zamestnania, často na medzinárodnej úrovni
- kontaminácia - falošné kríženie dvoch väzieb vo vete
- kontaktové gesto - gesto, ktorým rečník člení, zdôrazňuje alebo dynamizuje svoj prejav
- konzultácie - odborná porada, na ktorej odborník poskytuje odborné rady, pokyny; súčasť vyučovacieho procesu na vysokej škole
- kraza - vynechanie slabík, a tým zdeformovanie slova

l

- laudatio funebris - kázeň, oslavná reč za zosnulým
- liberalistický (štýl riadenia)- tzv. neriadiaci štýl, riadiaci pracovník nechá všetko voľne bežať

m

- manifestácia - oslavné verejné zhromaždenie, najčastejšie pri významných historických a štátnych príležitostiach
- melancholik - slabý temperamentálny typ
- melioratívum - slovo so zlepšujúcim významom
- melódia - nápev, zvuková línia reči
- metafora - obrazné, nepriame, prenesené pomenovanie v textoch, najmä umeleckých
- metalepsia, zámena - na pomenovanie nejakej činnosti sa použije nástroj tejto činnosti
- metóda - postup, cesta, prostriedok vo vedeckom bádaní
- metóda Phillips 66 - metóda, pri ktorej sa vytvorí 6-členné diskusné skupiny a majú po 6 minút času na prípravu diskusného príspevku

metonymia	- pomenovanie vlastníka pojmu pojmom asociovaným alebo príbuzným na základe miestnej, časovej, vecnej a inej súvislosti
moderátor	- usmerňovateľ v diskusných žánroch
mimika	- pohyby tváre
mítting	- stretnutie veľkého počtu ľudí s cieľom vyjadriť verejnú mienku, solidaritu, postoj
monológ	- samovrava, rozhovor jedného

n

nekrológ	- článok o význačnej osobe napísaný po jej smrti
nocionálny	- pojmový, neexpresívny

o

opozícia	- zdvojenie výrazu pomocou protikladu
ortoépiá	- náuka o správnej výslovnosti

p

panegyrický prejav	- chválorečný prejav
parabola	- podobenstvo, širšie prirovnanie
par excellence	- z franc. - par excelans (výborný, vynikajúci, typický, skutočný, ozajstný)
paradigma, príklad	- základný jazykový prostriedok názornosti
paralela	- podobnosť, obdoba
parentéza, vsuvka	- výpoveď alebo komentár k myšlienke, ale z iného hľadiska
paternalistický štýl	- otcovský, familiárny štýl riadenia
pejoratívum	- slovo so zhoršujúcim významom
perorácia	- archaický názov pre koniec prejavu hlavného rečníka
poetizmus	- básnický výraz
polemika	- expresívny rozhovor s prvkami emfázy
polokadencia	- polozáver, menšie klesanie hlasu
postilla	- zbierka kázní
proklitiky	- slová, ktoré sa intonačne "predkláňajú" patria k slovám, ktoré idú po nich
proxemika	- využívanie priestoru a času pri prejave

r

rečnicke figúry	- špecifické rečnicke jazykové prostriedky
rektifikácia, oprava	- text, ktorým sa rečník vracia dozadu a koriguje to, čo vyslovil skôr
rekvizity	- predmety, pomôcky pri rečovom prejave
renesancia, obnova	- umelecký smer v 14.-16. stor., usilujúci sa o obnovu antického umenia
retardácia	- spomaľovanie tempa reči
rétor	- rečník
rétorik	- teoretik rétoriky
rétorika	- veda o rečníctve
rokoko	- umelecký smer, na Slovensku vrcholil v období rokov 1670-1740
rytmus	- pravidelné striedanie určitých jazykových prvkov

s-š

sangvinik	- silný, vyrovnaný, rýchly a pohyblivý typ, temperament
seminár	- forma praktického vyučovania na vysokej škole alebo

	forma odbornej prednášky spojená s diskusiou
semiotika	- veda o znakoch (z gr. sémion-znak)
schizotýmny typ	- typ osobnosti s vlastnosťami: uzavretý do seba, odmeraný, rojčivý, disciplinovaný, prísny, pedantný
signál	- znamenie, nosič informácií
slogan	- reč reklamy
symbol	- znak, obrazné vyjadrenie niekoho alebo niečoho
symbolické gesto	- vyjadruje sa ním istý obsah, často nepodobný gestu
sympóziu	- vedecká rozprava s väčším počtom účastníkov
synkríza	- vášnivý, bojový a ostrý rozhovor so zvadou a vzájomným hanením
syntaktické gesto	- mimovoľné, zautomatizované gesto
situačnosť	- znamená, že každý rečový prejav sa / pri rečníckom prejave / realizuje v konkrétnom prostredí a čase
synekdocha	- prenášanie pomenovania z celku na časť alebo opačne
synkopa	- vynechanie polohlásky, neprízvučnej hlásky alebo slabiky v slove
štýl, sloh	- súhrn charakteristických čôt rečníka

V

valedikcia	- pohrebné rozlúčkové verše (archaicky)
veliteľský štýl riadenia	- prísny, odmeraný, požadovačný spôsob riadenia
vigilancia	- dlhodobá sústredená pozornosť
virtuálny dialóg	- rečník sám odpovedá na predpokladané skryté otázky poslucháčov

t

temperament	- súhrn duševných vlastností, dynamická stránka osobnosti, ktorá sa prejavuje v impulzivnosti a určitom tempe psychickej činnosti
tempo	- rýchlosť reči
timbre	- zvukové zafarbenie hlasu
tiráda	- dlhá, rozťahnutá veta

Z

zasadanie	- oficiálne stretnutie predstaviteľov organizácie alebo inštitúcie, je zväčša slávnostného rázu
zeugma	- násilná elipsa, výpustka z vety
zjazd	- stretnutie delegátov spoločenských a politických organizácií, najvyšší orgán organizácie, hnutia, strany

Texty zo svetovej rétoriky

Text č. 1

Demosténova tretia filipika / ⁵³

Ale načo hovoriť o ostatných? My sami a Lakedaimončania, hoci sme spočiatku nemohli nič uviesť, v čom sme si navzájom ubližovali, predsa sme pokladali za nevyhnutné bojovať proti sebe pre to, že - ako sme videli, - sa ubližovalo iným. A predsa je to, čím sa prehrešili Lakedaimončania v oných tridsiatych rokoch a naši predkovia v tých sedemdesiatych, nepatrnejšie než to, Aténčania, čím ublížil Filip Grékom za necelých trinásť rokov, počas ktorých vynikal mocou - ba, nie je to ani desiatá časť toho!

Nechávam bokom Olyntos, Metónu, Apolóniu a tridsaťdve miest na tráckom pobreží, ktoré on všetky tak surovo zničil, že by očitému svedkovi neľahko bolo povedať, či tu boli kedysi miesta osídlené: a mlčím i o zničenom fóckom kmeni, kedysi tak početnom. Ale ako sa darí Tesálii? Či tiež nezrušil tamojšie obce so slobodným zriadením a nezaviedol tetrarchiu (štvorvládu - pozn. aut.), aby otročili nielen po obciach, ale i po celých kmeňoch? A čo obce na Euboji, tie nie sú už ovládané tyranmi, a to na ostrove ležiacom v blízkosti Téb a Etén? Nepíše on doslovne vo svojich listoch: "Ja žijem v mieri s tými, kto ma chce počúvať?" A nielen to píše, hoci to skutkami nedokazuje: odobral sa k Delespontu, predtým pritiahol na Ambrákiu, má v moci Élis, takú významnú obec na Peloponéze, Megarčanom nedávno nastojil úklady - ani Grécko, ani barbarské krajiny nestačia už hrabivosti tohto človeka!

A my všetci Fréci to vieme a počujeme, a my k sebe navzájom nevysielame poslov o týchto veciach a nerozhorčujeme sa nad tým, nie: naše zmýšľanie je také nepekné a tak sme po obciach akoby priekopami od seba oddelení, že až do dnešného dňa nie sme schopní, aby sme urobili niečo prospešné a potrebné, ani aby sme sa zlúčili alebo vytvorili si pomocné a priateľské spolky, ale prehladame, že ten človek stále mohutnie, alebo každý z nás je, aspoň sa mi tak zdá, presvedčený, že získa pre seba ten čas, počas ktorého iný upadá do záhuby a nehľadá na to, ani nepracuje v prospech toho, aby bolo zachované celé Grécko - a predsa každý dobre vie, že Filip napadá ako periodický návrat alebo záchvat zimnice alebo inej nákazlivej choroby i toho, kto si myslí, že je teraz od neho veľmi ďaleko.

Ale vy predsa viete i to, že ak trpeli Gréci od Lakedaimončanov alebo od nás, ubližovali im predsa len riadni a praví synovia Grécka a hocikto by to mohol chápať práve tak, ako keby urodzený pravý syn z bohatej gréckej rodiny s niečím nedobre a nesprávne hospodáril: za tú samotnú vec by si zaslúžil hanu a výčitku, ale nebolo by možné tvrdiť, že to robil nie ako príslušník alebo dedič

⁵³ Kohout, J.: Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi. Praha 1995, s. 107-109

toho majetku. Keby však otrok alebo nejaký odkundes hanebným spôsobom utrúcal to, čo mu nepatrí, o čo by to bolo horšie a hodnejšie hnevu! Tak by všetci povedali. Ale o Filipovi a o tom, čo on teraz vystrája, tak nezmýšľajú, hoci nielenže nie je Grékom alebo s Grékmi nejako príbuzný, ale ani barbarom z takého kraja, ktorý by bolo čestné pomenovať - nie, je to darebák z Macedónie, odkiaľ predtým nebolo možné kúpiť ani poriadneho otroka.!

A predsa: čo ešte chýba k zaväšeniu jeho spupnosti? A potom - nehľadiac na zničenie obcí - neusporiada pýtijské hry, spoločný to závod všetkých Grékov, a ak nie je sám prítomný, či neposiela svojich otrokov, aby tieto hry usporadúvali? Nepredpisuje Tesalončanom, ako sa majú správať? Neposiela svojich žoldnierov - jednych do Portmu, aby vyhnali eritrejský ľud, druhých do Órea, aby dosadili tyrana Filistida? Ale Gréci, hoci to vidia, predsa to znášajú, a ako sa mi zdá, pozerajú sa na to ako na krúpobitie: modlí sa každý, aby to neprišlo na neho, ale nikto sa nepokúša proti tomu brániť.

Ale nielenže sa nikto nestavia proti tomu, ako on spupne znásilňuje celé Grécko: platí to i o krivdách, ktoré každý sám od neho zakúsil. Či nepritiahol na Ambrakiu a Leukadu, korintské to dažavy? Neprísahal, že vydá Aitólčanom Naupaktos, ktoré patria Achájcom? Neodňal Tébanom Echínos? A netiahne teraz proti Byzantíncom, ktorí sú jeho spojencami? Nemá azda v moci našu - ponechávam bokom - Kardiou, najväčšie mesto na Chersóne? Teda, hoci takého veci každý zakúsil, predsa otáľame, vyprávame si a pozeráme na svojich susedov a k sebe navzájom živíme nedôveru, ale k tomu, kto nám všetkým ubližuje, len k tomu nie. Ale ak niekto zachádza so všetkými tak spupne, čo myslíte, čo bude robiť, ak sa stane postupne pánom jedného každého z nás?

Kde je vina? Lebo bez dôvodu a riadnej príčiny neboli Gréci vtedy tak horlivo zaujatí za svoju slobodu, ako sú teraz za otroctvo. Bývalo vtedy, bývalo, Aténčania, čosi v srdciach ľudí, čo v nich dnes nie je, čo zvíťazilo i nad perzským bohatstvom, na slobode držalo Grécko a nepodľahlo v nijakej bitke, ani na mori, ani na suchu, čo však je teraz stratené, a tá strata všetko pokazila a naskrze prevrátila všetky verejné pomery. Čo to teda bolo? To, že všetci stíhali nenávisťou ľudí, ktorí od mužov túžiacich po vláde alebo po skaze Grécka brali peniaze, že bolo najväčšou pohromou, ak bol niekto usvedčený z úplatkárstva a že trestali takého človeka najprisnejším trestom. Nebolo si teda možné kúpiť ani od rečníkov, ani od vojvodcov vhodnú príležitosť k akémukoľvek rokovaní, ktorú šťastena často prichystá dokonca i nedbanlivým namiesto starostlivým, ani vzájomnú svornosť, ani nedôveru voči tyranom, ani čokoľvek iné tohto druhu. Ale teraz je to všetko rozpredané ako na trhu a namiesto toho sú sem dovážané neresti, ktorými Grécko smrteľne chorľavie. Ktoré sú to? Závist', ak niekto niečo dostal; smiech, ak sa priznáva k tomu; prepáčenie tým, ktorí sú usvedčovaní; nenávisť, ak niekto vyčíta branie peňazí; a všetky ostatné neresti súvisiace s úplatkárstvom. Lebo vojnových ľudí a brániaceho ľudu je hojnosť a peňazí i vojnového materiálu nadbytok, a všetkého ostatného, podľa čoho možno obce pokladať za silné, je dnes omnoho viac, než to mávali niekdajší Gréci. Ale to všetko sa stáva neužitočným a neprospešným vinou tých, ktorí s tým kupčia.

Že je to tak, to predsa teraz vidíte a nepotrebuje ešte aj moje svedectvo; ale že to za minulých dôb bývalo naopak, to dokážem nie svojimi

slovami, ale zápisom vašich predkov, ktorý oni dali vyryť do bronzového stĺpa a vystavili na akropoli. "Artmios", hovorí ten nápis, "syn Pytónaktov zo Zeleie, je nečestný a nepriateľ aténskeho ľudu i spojencov, on sám i jeho rod." Potom je zapísaná príčina, prečo sa to stalo: "pretože dopravil zlato na Peloponéz z Perzie." Tak znie ten nápis. Povážte, pri bohoch, aké asi bolo zmýšľanie Aténčanov, ktorí vtedy takto konali a aké ich mravné zásady! Oni akéhosi človeka zo Zeleie, otroka perzského kráľa (lebo Zeleia leží v Malej Azii), za to, že v službách svojho pána dopravil peniaze na Peloponéz, a nie do Atén, verejne prehlásili - jeho samotného i s celým rodom - za svojho nepriateľa i svojich spojencov a za človeka bez cti. A to nie je obyčajná nečestnosť! Lebo čo záležalo takému Zeleianovi na tom, že nesmie mať aténske občianske práva? Ale v hrdelných záznamoch sa nachádza zmienka o tých prípadoch, keď zákon neprípúšťa stíhať niekoho za vraždu a hovorí sa tam: " Taký človek nech zomrie bez cti." To teda znamená, že je bez viny ten, kto niektorého z takých ľudí usmrtil.

Oni totiž pokladali si za povinnosť starať sa o blaho všetkých Grékov; lebo keby sa tak neboli nazdávali, nebolo by im záležalo na tom, či niekto kupuje a podpláca na Peloponéze nejakých ľudí. A o kom sa dozvedeli, že tak robí, tým potom trestali a tak stíhali, že ich dokonca zapisovali i na stĺp hanby. Je potom len prirodzené, že grécka moc bola postrachom pre barbara, a nie barbar postrachom pre Grékov. Ale dnes je to už nie tak, lebo vy sa tak neprávate ani v takýchto, ani v iných prípadoch. Ako teda? Chcete, aby som to povedal a nebudete sa hnevať?

Poznámka. Demosténes predniesol spolu 61 preslávených prejavov. Toto je ukážka z tretej reči Demosténa proti kráľovi Filipovi Macedónskemu. Tento kráľ dobre poznal nedostatok jednotnosti gréckych obcí a majstrovsky s ňou narábal v snahe ovládnuť ich. Demosténes naproti tomu bojoval za jednotu gréckych obcí. Jeho prvá reč venovaná svornosti, druhá reč má získať hlavne Spartu a docieľiť, aby sa zmierila s Meséniou, v tretej reči, ako si môžete všimnúť, Demosténes dáva už otvorene najavo svoju mrzutosť nad nečinnosťou svojich spoluobčanov.

Text č. 2

Marcus Tullius Cicero: Prvá reč proti Catilinovi / ⁵⁴

Ako dlho ešte chceš zneužívať našu trpezlivosť, Catilína? Ako dlho si s nami budeš ešte zahrávať v tomto svojom zmyslovom pominutí? Kam ťa až doženie tvoja opovážlivosť neznajúca zábran? Ani trochu neotriasla tvojím pokojom posádka, ktorá v noci obsadila Paltium, ani hliadky po meste, ani znepokojenie národa, ani zhluk všetkých riadnych občanov, ani to, že pre zasadanie senátu bolo vybrané toto miesto, najbezpečnejšie na svete, ani pohľady a výraz tváre tu prítomných senátorov? Nechápeš, že tvoje úmysly sú odhalené, nevidíš, že tvoje spiknutie je sputané už tým, že títo všetci o ňom vedia? O kom z nás si myslíš, že nevie, čo si robil v noci na dnešok a čo v noci na včerajšok, kde si bol, ktorých ľudí si zvolal, aký plán si zosnoval?

Aká je to doba, aké mravy! Senát o tom vie, konzul to vidí, a predsa ten človek žije, a nielen že žije, ale dokonca ešte prichádza do senátu, zúčastňuje sa na rokovaníach o veciach, ktoré sa týkajú štátu, označuje a pohľadom určuje medzi nami tých, ktorých dá zavraždiť. Nám statočným mužom sa však zdá, že robíme dosť pre republiku, ak sa vyhýbame zúrivosti a vražedným zbraniam tohto individua.

Už si mal byť dávno rozkazom konzula vedený na smrť, Catilina, teba mali postihnúť rany, ktoré už tak dlho pripravuješ na nás.

Jeden z najvýznačnejších mužov, Publius Scipio, pontifex maximus, dal ako súkromná osoba zabiť Tiberia Graccha, ktorý podkopával základy štátu v miere nie príliš nebezpečnej, a my konzuli budeme ďalej znášať Catilina, ktorý túži spustošiť celý svet vraždením a požiarimi? a to nechávam bokom tie príliš staré udalosti, trebárs ako Gaius Servilius Ahala zabil vlastnou rukou Spuria Maelia, ktorý sa usiloval o prevrat. V našej republike kedysi platilo - naozaj to tak bolo - , aby statoční muži stíhali ostrejšími trestami zhubného občana než najkrutejšieho nepriateľa.

Máme, Catilina, uznesenie senátu proti tebe, prísne a závažné dôvody, republike nechýba moc a rozvaha tohto zhromaždenia; kto ju nemá, to sme my konzuli, hovorím to otvorene.

Senát sa kedysi uzniesol, aby konzul Lucius Opimius dozeral na to, aby štát neutrpel nejakú škodu. Neuplynula ani noc a len pre podozrenie zo vzbury bol zabitý Gracchus, ktorého otec, starý otec a ďalší predkovia patrili k najslávnejším. Rovnako poslali na smrť bývalého konzula Marcusa Fulviusa i so svojimi synmi. Podobným uznesením senátu bola republika zverená konzulom Gaiovi Mariovi a Luciovi Valeriovi. Nechala azda na seba čakať jediný deň smrť tribúna ľudu Lucia Saturnina a praetora Gaia Servilia, trest, ktorý uložil štát?

⁵⁴ Tamže, s. 110-112

Naproti tomu my už dvadsiaty deň trpíme, aby svoje ostrie strácala plná moc, ktorú nám dalo tu prítomné zhromaždenie. Aj my máme také uznesenie senátu, pravda, skryté v archíve ako meč v pošve, a podľa tohto uznesenia senátu bolo by namieste, aby si bol okamžite pozbavený života, Catilina. Ty však žiješ, a žiješ nie preto, aby si odložil svoju opovážlivosť, ale aby si ju ešte posilnil.

Otcovia a prísediaci, mojou snahou je byť miernym, ale mojou snahou je tiež, aby som sa v takom veľkom nebezpečenstve štátu neukázal ľahostajným; musím, pravda, sám seba obviňovať z nečinnosti a ľahostajnosti.

V samotnom Taliansku je tábor, ktorého cieľom je boj proti rímskemu národu, je umiestnený v strategicky najdôležitejšom mieste Etrurie, zo dňa na deň rastie počet nepriateľov, ale nepriateľského vodcu, vrchného veliteľa tohto tábora, vidíme vo vnútri hradieb Ríma, dokonca v samotnom senáte, ako sa neprestajne usiluje o rozklad republiky zvnútra. Ak ťa dám, Catilina, okamžite zatknúť a popraviť, myslím, že sa budem musieť báť skôr toho, aby my všetci dobrí nepovedali, že som to urobil príliš neskoro, než aby mi niekto vyčítal, že som postupoval príliš kruto. Ja sa však ešte stále z istého dôvodu nedokážem prinútiť, aby urobil to, čo sa malo urobiť už dávno. Budeš popravený jedine vtedy, keď už bude isté, že sa nenájde nikto taký nešťachetný, taký skazený, podobný tebe, ktorý by nepriznal, že sa to stalo oprávnene.

Dokiaľ sa ťa jediný človek odváži hájiť, budeš žiť, ale budeš žiť tak, ako žiješ teraz, zovretý zo všetkých strán mojimi početnými a silnými strážami, aby si nemohol urobiť jediný krok proti bezpečnosti republiky. Budem ťa tiež pozorovať a striehnuť očami a ušami mnohých ľudí, bez toho aby si mal o tom čo len tušenie, tak, ako to robili až doposiaľ.

Načo vlastne ešte čakáš, Catilina, keď noc nemôže tmami zahaliť zločinné schôdzky a súkromný dom udržať medzi svojimi stenami hlasy spiklencov, keď je všetko osvetlené, keď všetko vychádza najavo? Počúvni ma, zameň už tieto svoje plány a zabudni na vraždenie a požiare. Zvieraný si zo všetkých strán; tvoje zábery sú nám všetky jasnejšie nad slnko a môžeš ich teraz so mnou prezrieť.

Spomínaš si? Dvadsiateho prvého októbra som v senáte oznámil, že Gaius Manlius, spoločník a vykonávateľ tvojich drzých plánov, určitého dňa vystúpi vojensky, a tým dňom bude 27. október. Mal som pravdu, Catilina, alebo nie? A to nielen pokiaľ ide o čin takého ďalekosiahleho dosahu, taký hrozný, taký neuveriteľný, ale pokiaľ ide i o samotný dátum, že si stanovil vraždenie optimátov na 28. októbra, na deň, kedy mnoho popredných občanov utieklo z Ríma ani nie tak preto, aby zachránili svoj život, ako preto, aby znemožnili uskutočnenie tvojich zámerov. Môžeš poprieť, že si práve v ten deň, zovretý zo všetkých strán mojimi strážami a mojou ostražitosťou nemohol si sa vo svojej protištátnej činnosti ani hnúť, hoci si vyriekol, že sa po odchode ostatných uspokojíš povražením nás, ktorí sme v meste ostali?

A čo toto? Keď si sa spoliehal na to, že sa práve 1. novembra nočným útokom zmocníš Praeneste, nemusel si vziať na vedomie, že táto kolónia bola na môj rozkaz zabezpečená mojimi posádkami, mojimi strážcami, mojimi

hliadkami? Nič z toho, čo robíš, o čo sa usiluješ, o čom uvažuješ, nemôžeš predo mnou utajiť tak, aby som sa o tom nielen nedozvedel, ale aby som to nevidel a neprišiel tomu na koreň.

Prejdi nakoniec so mnou tú predposlednú noc; hneď spoznáš, že ja bdiem omnoho pozornejšie, aby som republiku zachránil, než ty, aby si ju zničil. Tvrdím, že si v noci na včerajšok prišiel do Srpárskej ulice - budem hovoriť úplne otvorene - do domu Marca Laeku a že sa tam zišlo väčšie množstvo ďalších zločincov rovnako šialených. Odvážiš sa to poprieť? Prečo mlčíš? Ja ti to dokážem, ak budeš zapierať. Veď vidím priamo tu v senáte niektorých z tých, ktorí tam boli s tebou.

Nesmriteľní bohovia! V akom svete sme to? Akú vládu to máme? V ktorom meste to žijeme? Tu, priamo medzi nami, otcovia a prísediaci, v tomto najposvätnejšom a najvážnejšom poradnom zbore na svete sú ľudia, ktorí uvažujú o záhube nás všetkých, o skaze tohoto mesta, dokonca celého sveta. Ja konzul sa na nich pozerám a pýtam sa na ich názor ohľadne správy štátu a ešte ani hlasom nezraňujem tých, ktorých som mal dať odstrániť oceľou.

Ty si teda bol tej noci u Laeku, Catilin, rozdeľoval si Taliansko na časti, určoval si kto kde má ísť, vybral si, kto má zostať v Ríme a koho vezmeš so sebou, označoval si jednotlivé štvrte mesta, kde majú byť založené požiare, uisťoval si, že i ty sám si už pripravený na odchod a tvrdil si, že, pravda, chvíľu ešte musíš počkať, pretože ja sám som ešte nažive. Našli sa dvaja rímski jazdci ochotní zbaviť ťa tejto starosti a sľúbili, že ma ešte tejto noci krátko pred svitaním na mojej posteli zabijú.

Toto všetko som sa dozvedel hneď po rozpustení vašej schôdzky; zaistil a zabezpečil som svoj dom početnejšími strážami, nepovolil som vstup tým, ktorých si ku mne poslal, aby mi zložili ranný pozdrav - prišli práve tí, o nich som už vopred povedal radu významných mužov, že ku mne v tú dobu prídu.

Tak to teda je, Catilina, a preto pokračuj v započatej ceste, výjdi už raz z mesta, brány sú otvorené, daj sa na pochod. Už príliš dlho po tebe ako po svojom vrchnom veliteľovi túži ten tvoj tábor, ktorému velí Manlius. Vyveď so sebou i všetkých svojich prívržencov, a ak nie všetkých, aspoň čo najväčší počet; očisti mesto. Zbavíš ma veľkého strachu, len keď medzi mnou a tebou budú hradby. S nami už ďalej žiť nemôžeš, neznesiem to, nestrpím, nedovolím.

Musíme byť veľmi vďační nesmriteľným bohom a obzvlášť práve tomuto lovovi Zastaviteľovi, najstaršiemu strážcovi nášho mesta, za to, že už toľkokrát sme šťastne vyviazli z pazúrov tohto netvora, takého odporného, takého hrozného, takého nepriateľského nášmu štátu. Blaho našej republiky nesmie byť viac vystavené nebezpečenstvu kvôli jedinému človeku. Dokiaľ si, Catilin, chystal nástrahy len proti mne, dezignovanému konzulovi, nechránil som sa verejnou mocou, ale svojou osobnou ostaritosťou. Keď si na posledných konzulských voľbách chcel na Martovom poli zabiť mňa a tých, ktorí sa spolu s tebou uchádzali o konzulát, zmaril som tvoje bezbožné pokusy a zásahom ozbrojenej pomoci svojich priateľov a nevolal som kvôli tomu občanov do zbrane; skrátka kedykoľvek si namieril na mňa, odrážal som tvoje výpady sám, hoci som videl, že by moja smrť bola spojená s veľkou pohromou celého štátu.

Teraz už však otvorene útočíš na celú republiku, chceš privolať skazu a spustošenie chrámov nesmrteľných bohov, domov Ríma, životov všetkých občanov, celého Talianska. A tak, pretože sa ešte neodvažujem urobiť to, čo ponúka predovšetkým a čo by bolo v súlade s plnou mocou, ktorou som vybavený a s prísnyimi zvyklosťami predkov, urobím to, čo je miernejšie, ak prihliadame k prísnosti, ale užitočnejšie, ak prihliadame k verejnému prospechu. Ved' keď ťa dám popraviť, v našom štáte bude naďalej usadená tá banda ostatných spiklencov, ale keď urobíš to, k čomu ťa už dávno nabádam a odídeš, odíde spolu s tebou aj tvoj sprievod a tým ako by bola z nášho mesta odčerpaná silná vrstva usadeného kalu, ktorý zamoruje štát.

Tak čo, Catilina? Váhaš azda urobiť na môj rozkaz to, čo si mal v úmysle urobiť sám od seba? Nepriateľ má odísť z mesta, to je rozkaz konzulov. Pýtaš sa, či do vyhnanstva? Poručiť ti to nemôžem, ale ak sa pýtaš na môj názor, odporúčam ti to.

Poznámka. Marcus Tullius Cicero (106-43 pr. n. Kr.), rétoriku študoval i v Aténach a na ostrove Rodos. Rétorike venoval 3 knihy: De oratore, Brutus a Orator. Vrcholom jeho politickej kariéry bolo zvolenie za konzula (63 pr. Kr.). Predniesol štyri reči o Catilinovi.

Text č. 3

Reč učiteľa Libania k žiakom rétorskej školy / 55

Vám, ktorí túžite po slávnej životnej dráhe, by sotva- kto mohol vyčítať že ma žiadate o obvyklú prednášku. Ja sa však nazdávam, že moje odmlčanie má svoj dôvod. Keď ho vypočujete, iste ma pochopíte a zaiste sami zavoláte na pomoc proti tým, ktorí ma k takémuto konaniu donútili, tými bohmi, ktorým skladanie a prednášanie prednášok spôsobuje najväčšie potešenie.

Som, pravda, prekvapený, že ste sami nepremýšľali o tom, čo zmenilo obvyklý beh udalostí. Možno že ste o tom i premýšľali, ale sami ste na to nepišli. Ak ste však na to prišli, ako ste si mohli dovoliť pripomenúť mi moju prednášku, namiesto toho, aby ste čušali alebo vystúpili proti tým, ktorí to zapríčinili? Ak ste o tom, pravda, nepremýšľali, potom ste ani na nič nemohli prísť a nemohli ste si všimnúť správanie sa tých, ktorí sa voči mne previnili. V tom prípade ani vy nemôžete uniknúť výčitke, že ste sa voči mne správali zle. Spíte totiž v dobe, kedy by ste mali byť ostražití a neviete o mne nič, hoci by ste mali vedieť všetko. Pritom ste stále na rovnakom mieste, trávite denne všetok čas spoločne a hovoríte spolu a mali by ste teda poznať svojich spolužiakov rovnako dobre ako samých seba. Také správanie by som už neoznačoval za lenivosť, ale za obyčajnú ľahostajnosť voči mne. Budem k vám teda hovoriť, ako by ste si neboli nič všimli, čo, pravda, sotva kto uverí.

Keby ma niekto usvedčil, že neprednášam z lenivosti alebo ľahkomyselnosti, hanbil by som sa za to. Pokladám totiž takéto správanie za nerest' nejakého ničomného otroka, pre ktorého je najväčším sviatkom keď sa môže povalovať a nepohybovať sa buď vôbec, alebo aspoň čo najmenej. Každý o mne dobre vie, že priatelia mi vyčítajú, že pri svojom pokročilom veku ešte toľko pracujem. Ved' pre mňa je pôžitkom sladším než med venovať sa neustále tvorivej práci a písať prednášky a na mojom reumatizme je najhoršie práve to, že mi sťažuje písanie. Hoci som teda mal poruke dosť prednášok, aby nimi vyhovel predpisom, prečo som nechcel tak urobiť? Prednášky sú pripravené, ale je neprednášam.

Možno že si teraz niekto myslí, že budem hovoriť o zlom plate. Taká vec by, pravda, človeka dokázala rozčúliť, a prinútiť ho, aby sa odmlčal - mladý muž dostane od otca peniaze, aby ich dal profesorovi, ale on časť z nich premrhá v pijatikách, časť v hre na kostky a časť v ničomných pohlavných rozkošiach. Potom sa ešte priženie a sťažuje sa na moju drzosť voči nemu, kričí, vyhráža sa, tlčie okolo seba a pokladá všetkých okolo seba nečistú penu a nazdáva sa, že on sám by si zasluhoval odmenu za to, že ku mne vôbec prichádza.

Chudobný študent si zasluhuje prepáčenie, ale i pokarhanie. To prvé za to, že neplatí, pretože nemôže, ale prečo by sme mali trpieť, že sa spája s ostatnými a vystrája spolu s nimi?

⁵⁵ Tamže, s. 113-117

Niektorí však vyvádzajú obzvlášť divoko, aby tak zakryli, že nič nezaplatili, potom sa stanú závislými od svojich druhov, vynakladajú všetok čas na prázdne pochlebovačstvo a pri svojom odchode buď vôbec svojho profesora nepoznajú, alebo mu robia to najhoršie, čo vedia.

Iný človek by si isto i takúto vec vzal ako zámienku, prestal by jednoducho prednášať a neváhal by hlasito prehlasovať, že sa proti uvedeným ľuďom bráni tým, že im neposkytuje všetko, čo by mohol. Pre mňa je to však stará história, som zvyknutý nič nedostávať, azda na škodu pre obidve strany, i pre tú, ktorá nedáva - i pre tú, ktorá neberie - ale s tým som sa už zmieril. Finančné otázky nie sú teda príčinou toho, že prúd mojej reči nezaplavuje toto zhromaždenie.

A čo je to teda? Nevidím, že by všetci mladí muži túžili po mojich prednáškach a že by si uvedomovali, čo vo mne majú. To ukázali veľmi jasne na jar i v zime pri prednáškach v týchto obdobiach.

Dávajte teraz pozor: dám príkaz, aby študenti boli pozvaní na prednášku. Môj otrok pobeží a oznámi im to. Oni isteže jeho beh nenapodobňujú - hoci by ho mali svojím behom ešte predstihnúť - ale zostávajú ďalej pri svojich pesničkách, ktoré všetci vedia, ďalej tárajú a smejú sa. Keď ale niekto, kto to vidí, ich pokárá za ich pomalosť a oni sa už rozhodnú vojsť, cupkajú ako neviestky, alebo lepšie povedané ako povrazolezci, a to nielen pred vchodom, ale i v posluchárni, na veľké pohoršenie tých, ktorí už sedia a musia čakať na takýchto lenivých mládencov. To sa odohráva pred prednáškou. Počas prednášky sa neprestajne navzájom dorozumievajú posunkami o pohoničoch, hercoch, koňoch a tanečníciach, alebo o zápase, ktorý sa už konal alebo sa chystá.

Niektorí stoja ako skamenelí s rukami skríženými, iní oboma rukami trápia svoj nos, alebo sedia, hoci je tu toľko podnetov, ktoré by mali vzbudiť ich nadšený záujem. Iný zasa toho, ktorý od nadšenia nevydržal sedieť, násilím usadzujú, alebo sa radšej zabávajú o všetkom, čo ich bez rozmýšľania napadne, namiesto toho, aby pozorne sledovali prednášajúceho. Ešte väčšou drzosťou je, keď svojím predstieraným nadšeným potleskom prehlušujú skutočné nadšenie a bránia, aby bolo počuť pochvalné výkriky, alebo keď sa prechádzajú po posluchárni a odvádzajú pozornosť od prednášky u koho len môžu, buď tým, že si vymyslia nejaký odkaz, alebo že ich pozývajú pred obedom do kúpeľa. I to si totiž niektorí môžu dovoliť. Nemáte teda (z prednášky) nijaký zisk ani vy, nehodníci (práve tak dobre by ste tu nemuseli vôbec byť), ale ani prednášajúci, pokiaľ by to záviselo od vás, pretože nedostáva to, čo vlastne býva jedinou odmenou za jeho prednášky.

A nikto nemôže povedať, že ohováram a že teraz prednášam nepravdivé obvinenia, keď som mohol svojím hnevom zasiahnúť hneď pri čine a skrotiť vinníkov. Viete totiž, že som to často urobil a že som neraz hlasito rozkázal, aby niekto chytil za golier takého lajdáka a vyhodil ho. Ak sa tak nestalo, potom to bolo len preto, že sa iní za neho prihovorili.

Terajšími svojimi slovami som teda dokázal, že sa voči mne dopúšťate chýb. Ale keď niekto pokladal za nevyhnutné dávať pozor počas prednášky, malo to za následok, že si z mojej prednášky v pamäti nič neodniesol. U vašich predchodcov to bolo naopak. Jeden si podržal v pamäti to, druhý ono, potom sa spolu zišli a pokúšali sa zrekonštruovať celú moju prednášku. A aj keď im z pamäti veľa nevypadlo, predsa i to málo ich vždy trápilo. A po tri až štyri dni sa zaoberali len vypočítanou prednáškou doma so svojimi otcami a ešte viac tu. Vy chcete byť len zasa len tam, pri svojich pesničkách, ktoré si veľmi dobre pamätáte a svojho Demosténa od začiatku až do konca nechávate úplne do zabudnutia. A keď sa vás niekto opýta, či som prednášal a o čom, počuje síce, že som prednášal, ale o čom som prednášal, to sa už nedozvie.

Pri samotnom Diovi, som azda teda už menej výkonný a moje terajšie výkony sa nevyrovňajú tomu, čo bolo prv. Ale takýto názor nemajú ani ľudia stredného veku, ani starší páni. Z nich tí prví pôsobia ešte pri súdoch a druhí si tam vyslúžili svoje úrady. Tí nevydržia sedieť ani pri jedinom slove môjho prejavu a možno počuť ich výkriky, že som prekonal seba samého. I keď vraj aj moje predošlé prejavy boli vynikajúce, tie terajšie majú v sebe čosi navyše a moja staroba nie je žiadnou pekážkou. Nemôžte sa teda uchýliť k nejakej takej výhoveorke. Chvála týchto ľudí dosvedčuje moju kvalitu a znemožňuje vám kritizovať moje prednášky. Nechcete predsa tvrdiť, že ste schpnejší než oni posúdiť prednášku. Nakoniec svojou ľahostajnosťou, ktorú prejavujete, zatiaľ čo oni nezakrývajú svoje nadšenie, zjavne urážate i ich. Ak nemáte sami zmysel pre rečnícke umenie, mali by ste sa riadiť podľa nich a zúčastniť sa na ich prejavoch nadšenia.

Ale vy sa vôbec nesprávate ako mladí ľudia, ktorí vedia, čo znamená ich profesor. Takým sa pripočítava k dobru, aj keď sa nesprávajú úplne rozumne v záležitostiach, ktoré sa týkajú ich učiteľa. A ten, kto povedal, že takí žiaci sú blázni, nie je ich nepriateľom, ale priateľom a jeho slová sú pre nich významným, a nie urážkou. Ja i iní sme hocikde na mnohých miestach videli takých žiakov, ktorí boli ochotní urobiť pre svojho učiteľa to isté, čo pre svojich rodičov a niekedy i viac. Ich otcovia to dobre videli a mali z ich počíňania radosť, i keď videli na telách svojich synov stopy, ktoré tam ostali po bojoch za svojho učiteľa, jazvy na hlave, jazvy na obličaji, jazvy na rukách, skrátka všade. A tento veľký a citový vzťah sprevádzal tých, ktorých zachvátil, až do samotnej staroby. Kto z vás by mohol uviesť to, že by kedy bol kvôli mne dokázal taký skutok? Nejakú bitku? Nejaké nebezpečenie? Nejakú ranu? Alebo aspoň nejaké slovo? Nejaký hlas? Nejakú hrozbu " Nejaký pohľad?

Odvrátili ste svoju priazeň od svojho profesora a čiastočne ste sa pripojili k iným katedrám a titulom. Tam ste zaplatili, čo dlhujete mne. Mne robíte krivdu, zatiaľ čo ich sa zastávate a ste ochotní hovoriť hocičo, hocičo urobiť, akokoľvek sa im zavďačiť. Nútite sa k tomu, aby ste dali prednosť druhoradému a veľmi si zakladáte na tom, aby ste odo mňa odvracali i iných mladých mužov a škodami, ktoré spôsobujete druhým, chcete posilniť toho, ku ktorému ste sa pridali.

Naproti tomu ste tak ďaleko od toho, aby ste kvôli mne podstúpili nejakú námahu, že pre mňa nemáte ani dobré slovo? Ale ani to nestačí, ešte ma aj klamete.

Ako som došiel k tejto mienke? Podľa dvoch najvýznamnejších príznakov - že sa trápíte pre moje úspechy a radujete z mojich ťažkostí. Alebo sa tak nesprávate, keď získam nových študentov alebo keď zasa druhí odplávajú inde? A za to vám mám teraz prednášať?

Niekoľko by mohol namietnuť: "Všetci sú teda zlí, ani jeden študent nie je poriadny a slušný?" Zaiste že je. Ale tých možno ľahko spočítať, zatiaľ čo toho zla je hodne. A ak je to tak, je správnejšie, aby kvôli týmto zlým neprednášal, než aby prednášal kvôli tým (niekoľkým dobrým). Keby bolo nejako možné súkromne im vyhovieť, veľmi by som si to cenil. Ale preto, že je to nemožné, musia sa lepší vyrovnávať s tým, že im nemôžem preukázať tú priazeň, ktorú by som im rád preukázal. Ach, Zeus, zas by som dal tým ničomníkom príležitosť k niečomu podobnému, čo mi nedávno spôsobilo také hrozné výčitky kvôli nedodržaniu disciplíny študentmi, že som si musel vypočúť také slová práve od tých, ktorí majú najväčšiu radosť z toho, keď mi môžu niečo vyčítať. Či ma právom obviňujú, o tom ja nemôžem rozhodnúť, teraz by však bolo treba, aby boli všetci úplne disciplinovaní a nevyvolali ani tieň pohoršenia.

Vtedy bolo nevyhnutné, aby som často prednášal, pretože ľudomilnému cisárovi sa muselo dostať odo mňa to, na čo mal nárok a zároveň bolo treba, aby otcovia (mojich žiakov) poznali, že pracujem a že som sa veľkosťou zla nedal umlčať. Teraz však nemám dôvod k tomu, aby som prednášal. A ešte toto: keby som nepozval tých, ktorých som predtým vždy pozýval, urazil by som tých, ktorých by lepšie bolo neuraziť. Keby som ich pozval, dal by som im len možnosť lepšie poznať vašu neporiadnosť a oni by po odchode isto o nej nemlčali. A na čo by to bolo dobré, aby som ešte viac dal na známosť, čo sa tu deje?

"Predsa však zároveň s tými slušnejšími" - mohol by niekto povedať - "si žiadali prednášku i niektorí z tých druhých." Zaiste, žiadali si, ale žiadali len jazykom, ich myseľ to však nechcela. A ja nie som taký pochabý, aby som prikladal väčší význam tomuto ich žartu pred ich dlhodobým konaním.

"Aký postoj zaujímeš k tejto skupine, ak ti niektorý z bohov dopraje dožiť sa ďalšieho roka?" Ak sa polepší - a Osud je veľmi mocný -, budem sa riadiť podľa toho. Ak však to bude pokračovať ako teraz, použijem rovnaké prostriedky a budem uvažovať o tom, ako by tí disciplinovaní mohli nejakým iným spôsobom dospieť k svojmu prospechu.

Niekoľko sa azda začuduje, že dávam prednosť tomu, aby som žil v takom trápení a v takých nepriaznivých pomeroch, hoci by som sa mohol týchto študentov zbaviť. Ale čo mám robiť? týchto vyžením a nechám si okolo seba len hãstku? Z čoho by mal Priamos a jeho rod väčšiu radosť? Tí tu číhajú a chcú práve to, aby som stál na čele nepatrnej skupiny a moja moc sa zmenšila. Už som videl veliteľa, ktorý viedol zlých vojakov, ale bol presvedčený, že sa s tým musí zmieriť, pretože chcel predísť tomu, aby neprešli k nepriateľovi.

A vplyv na to má i povaha, ktorá nemá sklon k odвете a zvykla si skôr znášať než trestať. A to najdôležitejšie - moje priateľstvo k ich rodičom. Bojím sa, aby v prípade, že budú počuť o ich vylúčení, nad nimi nelamentovali ako

nad mätvymi alebo ešte horšie, pokladajúc tú hanbu za horšiu než smrť. Ved' vedia, že takáto hanba je horšia než hanba po súdnom výroku.

Ten možno zrušiť, ale ona zostane večne a sprevádza človeka od mlada do smrti a v každom veku ho zbavuje slobody slova: nehanebník so psiou tvárou, či si nebol vyhnaný z chrámu vzdelania pretože si poškvŕňoval posvätný okrskok Múz?

Šetrím teda ich rodičov, otca, matku i rodnú obec a budúce dietky, na ktoré by hanba prešla a nesiahol som k vylúčeniu. Rozhodol som sa neprednášať a som presvedčený, že som tak rozhodol oprávnene.

Teraz je vo vašich rukách, aby sa to už neopakovalo. Ak sa polepšíte, a to je ľahké, ak budete mať na to dobrú vôľu, uvidíte, že i ja splním všetky svoje povinnosti a skôr budem na také prednášky pozývať ja vás, než aby ste k tomu vyzvali vy mňa.

Poznámka. Libanius, slávny rímsky rétor, učiteľ Jána Zlatoústeho (Chrisostomos, 317-405), rektor latinskej školy vtedy, keď rétorické školy v Ríme boli už na úpadku. Reč je obrazom pomerov na jednej z rétorických škôl v Ríme pred vyše poldruha tisícročím a dokladom vzťahov medzi študentmi a profesorom. Je ďalším príkladom na filipiku.

Text č. 4

W. Pitt: Prejav v anglickom parlamente (časť) / 56

Sire, odporný zločin, z ktorého ma najctihodnejší gentleman s takým duchom a tak spôsobne obvinil - hoci mladý - nechcem ani popierať, ani sa ospravedlňovať. Uspokojím sa aj s prianím, aby z tých, ktorých pochabosti prestávajú s ich mladosťou a nechcem byť z tých, ktorí napriek svojim skúsenostiam nestali sa bystrejšími... Chudák, vidiac následky tisícov spáchaných chýb a predsa v nich pokačuje, už nie je rokmi bystrejší, ale tvrdohlavejší. Ten bedár je zaiste predmetom opovrhnutia a nezaslúži si, aby ho šedivý vlas chránil pred posmechom. Ešte väčšie opovrhnutie, sire, zasluhuje si človek, ktorý dosiahol starobu a pritom odbočuje z cesty cnosti. Ten, kto sa dá peniazmi kúpiť, ale nemôže ich použiť a zvyšok svojich rokov obracia k zničeniu svojej vlasti.

Lenže, sire, bol som obvinený, že sa správam teatrálne - mladosť teda nie je mojím jediným zločinom. Pod termínom divadelné správanie rozumieme buď isté vonkajšie pohyby, alebo napodobňovanie cudzích mienok a myšlienok, ako by boli našimi vlastnými.

Sire, v prvom zmysle je obvinenie také malicherné, že ho netreba vyvracať. Druhý spôsob musí každý zaiste zavrhnúť. Mám na výber ako ktokoľvek iný hovoriť svojím vlastným spôsobom.

Azda by som nebol ľahostajný k pochvale toho gentlemana. Ale aby som si udržal túto pochvalu, nikdy by som nerobil sám sebe násilne úzkostlivo napodobňovať jeho reč a jeho gestá, hoci by som bol starším, vyzrelejším a skúsenosťami stále dokonalejším... Túto dôležitú prednosť prináša staroba, že ostáva nepotrestaná pýcha, s akou sa pozerá na mladších. Moja prudkosť, ktorá ho podráždila, bola prudkosťou presvedčenia, horlivosť v službe vlasti: Nech je nebezpečie, aké chce, použijem všetky svoje sily, aby som útočníkov zahnal a zlodejov pohnal pred súd, nech sú ochráncami a spoločníkmi jeho lúpeže ktokoľvek. (Tu bol jeho prejav prerušený).

Poznámka. V Anglicku jestvuje parlament od r. 1215. Môžeme si predstaviť, koľko príležitostí vyskúšať a potvrdiť si svoje rétorické schopnosti a kvalifikáciu, britský parlament od tej doby poskytol a stále poskytuje. Medzi najslávnejších poslancov, dobrých rétorov, patril aj William Pitt (1708-1778). V ukážke z jeho prejavu si môžeme všimnúť hlavne vynikajúce schopnosti brániť mladých a so všetkou zdvorilosťou veľmi ostro vracat' rany dôstojnému protivníkovi, ktorý ho obvinil z teatrálnosti a mladosti vôbec. (Citované podľa HOLMAN, J.: Moderní rétorika. Praha, SPN 1983, s. 140).

⁵⁶ Tamže, s. 117-118

Text č. 5

Jeden z prejavov v rečníckych kurzoch Dalea Carnegieho /

57

Pán predseda a priatelia

Pred 144 rokmi sa náš veľký národ, Spojené štáty americké, zrodil v mojom meste Filadelfii a je teda pochopiteľné, že mesto takého historického významu má nesporne toho mohutného amerického ducha, ktorý nielenže ho urobil najväčším priemyslovým strediskom v tejto krajine, ale aj jedným z najväčších a najkrajších miest na celom svete.

Filadelfia má takmer dva milióny obyvateľov a rozlohu ako Milwaukee a Boston, Paríž a Berlín dohromady a zo 130 štvorcových míľ nášho mestského územia sme venovali asi 8 000 jutár našej najlepšej pôdy na krásne parky, námestia a ulice, aby naše obyvateľstvo malo vhodné miesta na rekreáciu a zábavu, a tým aj vhodné prostredia, ako sa patrí na každého slušného Američana.

Filadelfia, priatelia, je nielen veľké, čisté a krásne mesto, ale aj všade známe ako veľká svetová továreň a je ňou preto, že je tam veľká armáda vyše 400 000 ľudí zamestnaných v 9 200 priemyslových závodoch, v ktorých sa vyrába každých 10 minút pracovného dňa užitočných výrobkov v hodnote státisíce dolárov, a podľa dobre známeho štatistika niet v tejto krajine iné mesto, ktoré by sa Filadelfii vyrovnalo výrobou vlneného, koženého a pleteného tovaru, textilu plstených klobúkov, železiarskeho tovaru, nástrojov, akumulátorov, ocelových lodí a množstvom iných vecí. Postavíme každé dve hodiny vo dne i v noci jednu železničnú lokomotívu a viac než polovica ľudí v našej krajine cestuje električkami vyrobenými vo Filadelfii. Vyrábame každú minútu tisíc cigár a vlni v našich 115 továrňach na ponožky sme vyrobili dva páry ponožiek pre každého muža, ženu a dieťa v tejto krajine. Zhotovujeme viac kobercov a rohoží než Veľká Británia a Írsko spolu a naša celková obchodná a priemyselná činnosť je taká úžasná, že z obratu, ktorý mali v minulom roku filadelfské banky, totiž tridsaťsedem miliónov dolárov, by sa zaplatili všetky dlhopisy pôžičky slobody v celej Únii.

Lenže, priatelia, hoci sme hrdí na náš úžasný priemyslový rozmach a takí veľmi hrdí na to, že sme jedným z najväčších lekárskejších, umeleckých a vzdelávacích stredísk v tejto krajine, predseda sme ešte viac hrdí na to, že máme vo Filadelfii viac rodinných domkov, než koľko je ich v ktoromkoľvek inom meste na celom svete. Vo Filadelfii je 397 000 rodinných domov a keby boli umiestnené na parcelách o veľkosti 25 stôp, jeden popri druhom v jednom rade, siahal by tento rad z Filadelfie až sem, k tejto sieni, kde schôdzkujeme, v Kansas City a ešte ďalej do Denveru na vzdialenosť 1 881 míľ.

⁵⁷ Tamže, s. 118-119

Obzvlášť rád by som vás upozornil, že desaťtisíce tých rodinných domkov sú majetkom a obydľím pracujúcich obyvateľov nášho mesta.

Naše domovy, naše vzdelávacie inštitúcie a náš gigantický priemysel vytvoril spomínaný americký duch, ktorý sa zrodil v našom meste a je dedičstvom po našich praotcoch. Filadelfia je materské mesto tejto veľkej krajiny, opravdivou studnicou americkej slobody. V tomto meste bola zhotovená prvá americká vlajka, v tomto meste sa zišiel prvý kongres Spojených štátov, v tomto meste bolo podpísané Prehlásenie nezávislosti, v tomto meste najmilovanejšia pamiatka Ameriky, Zvon slobody, nadchol desaťtisíce mužov, žien a detí, a preto veríme, že máme posvätné poslanie, nie klaňať sa zlatému teľaťu, ale rozširovať amerického ducha a udržiavať neustále oheň slobody a tak, ak dá Boh, vláda vo Washingtone, Lincoln a Rooswelt budú môcť byť inšpiráciou celému ľudstvu.

Poznámka. V povestných rečníckych kurzoch Dalea Carnegieho (USA) odznelo tisícky prejavov. Carnegie ich analyzoval a jeden z nich, ktorý pokladal za najlepší, je práve uvedený prejav. Na prejave je pozoruhodná skvelá schopnosť priblížiť poslucháčom číselné údaje, vhodné využitie metafor a prirovnaní, vecnosť a pritom zaujímavosť podania.

Texty zo slovenskej rétoriky

Text č. 6

Zo Života Metoda / ⁵⁸

I stalo sa v tieto dni, keď Rastislav, knieža slovienske, so Svätoplukom poslali z Moravy k cisárovi Michalovi a hovorili takto: Z milosrdenstva božieho sme zdraví. A prišli k nám kresťanskí učitelia mnohí z Vlách i Grécka a z Nemiec a učia nás rozličné, ale my Slovieni sme prostý ľud a nemáme, kto by nás naučil pravdu a vysvetlil nám zmysel. A tak dobrý vladáru, pošli nám takého muža, ktorý by nás upravil k všetkej spravodlivosti.

Vtedy cisár Michal hovoril k Filozofovi Konštantínovi: Či počuješ, Filozof, tú reč? Okrem teba toto iný nemôže vykonať. Tu, hľa, máš dary mnohé, pojmy brata svojho, opáta Metoda, a choď. Lebo vy ste Solúňania a Solúňania všetci čisto sloviensky rozprávajú.

Text č. 7

Zo Života Konštantína-Cyrila

Keď bol v Benátkach, zišli sa proti nemu biskupi a kňazi i mnísi ako havrany na sokola a pozdvihli trojjazyčný blud a hovorili: Človeče, povedz nám, prečo si utvoril teraz Slovienom písmeň a učíš ich, čo nikto iný predtým nevynašiel, ani apoštoli, ani rímsky pápež, ani Gregor Bohoslovec, ani Hieronym, ani Augustín: My však poznáme len tri jazyky, ktorými sa patrí v knihách sláviť boha: hebrejský, grécky a latinský.

Odpovedal im Filozof: Či neprichádza dážd' od boha na všetkých rovnako? Či nedýchame na vzduchu rovnako všetci? Či slnko nesvieti takisto na všetkých? Tak ako sa vy nehanbíte len tri jazyky spomínať a nariadiť, aby ostatné národy a kmene boli slepé a hluché? Povedzte mi, či boha robíte bezmocným, že to nemôže umožniť, alebo závistlivým, že to nechce? /7

Poznámka. Text č. 1 a č. 2. sú úryvky z dvoch veľkomoravských legiend, č. 1 z legendy Život Metoda, prvého arcibiskupa a slávneho učiteľa slovienskeho národa, č. 2 z legendy Život Konštantína-Cyrila. Obsahom prvého úryvku je príhovor Rastislavovho posolstva k byzantskému cisárovi Michalovi. V druhom úryvku Konštantín obhajuje sloviensky liturgický jazyk. Z hľadiska rétoriky je pozoruhodný najmä text č. 2, v ktorom sú pôsobivé metafory a prirovnania.

⁵⁸ Ratkoš, P.: Veľkomoravské legendy a povesti. Bratislava, Tatran 1977, s. 75

Text č. 8

Reč nápravná / ⁵⁹

Vavrinec Benedikti z Nedožier (1555-1615)

Nech je šťastím, požehnaním a na úžitok vede, keď uvádzame týchto 13 mladých kandidátov vedy, vyskúšaných pri nedávnej skúške, ktorým navrhla slávna filozofická fakulta udeliť čestný titul vo filozofii. Ale viacerí sú prekvapení, mnohí iní budú azda nielen prekvapení, ale i pohoršení, že prišlo akademickému senátu na myseľ robiť prístupným nielen veľký počet skúšok a promócií a pokúsiť sa na rozdiel od obvyklej obyčaje aj o niektoré novoty. A týmto by som chcel odpovedať, že akademický senát chce nájsť lieky a pomôcť i dvíhajúcej sa a akoby z duševného úpadku vstávajúcej Akadémii, že chce zahnať jej zastaralé choroby nie tak exotickými, ale domácimi liekmi starých štatútov. Ale budem hovoriť trochu obširnejšie z tohto miesta za akademický senát, ktorými chorobami je najviac naša Akadémia napadnutá a poukážem na to, aké lieky sa jej s prospechom môžu poskytnúť. Ale od vás, mužovia veľmi slávni a učení, i ostatní najzácnejší poslucháči, žiadam trochu viac, aby ste ma, hovoriaceho o takej neľahkej a potrebnej téme, ochotne a láskavo vypočuli. Vy zatiaľ, dôstojní a učení kandidáti, vystúpte na túto katedru a, kým skončím, vyčkajte na sľúbený čestný titul.

Je zaznačené v starodávnych pamiatkach, že starí ľudia, prv než sa medicína stala vedou, obyčajne vynášali svojich chorých von a pýtali sa všetkých okoloidúcich, či nevideli niekoho podobnou chorobou postihnutého a aký liek užíval. Ak sa má choroba našej Akadémie stať verejne známou a ak treba žiadať liek od niektorej akadémie, ktorá prešla podobnou chorobou, zdá sa mi, že sa najskôr treba poradiť P. Rama, človeka otvoreného a nebojazlivého. Bol totiž preslávnený na tej akadémii, ktorá bola tou istou chorobou postihnutá, iba že naša, pre dlhotrvajúcu chorobu, dostala už viac ťažších príznakov než tamtá. A pretože bude vedieť, že naša Akadémia je dcérou parížskej akadémie, ľahko sa zľutuje a jeho rada, ktorú dal pre materskú akadémiu, bude stačiť aj pre našu; ale bude odrádzať skrývať chorobu. Poznanie choroby je totiž začiatkom ozdravenia...

Prvou chorobou na filozofickej fakulte bolo, že sa akademické prednášky preniesli do súkromných škôl. Čo tu teda radí Ramus? Aby sa akademické prednášky znova zaviedli do verejných posluchární. To isté nariaďujú naše štatúty a chcú, aby prednášky, týkajúce sa prvej hodnosti vo filozofii, počúvali žiaci verejne. P. Ramus necháva len gramatiku na súkromných školách; no my nechávame aj rétoriku a logiku, ale len na tých školách, kde môže byť väčší počet kolegov. Druhá choroba našej Akadémie je prázdnota. Čo tu Ramus? Navrhuje pozvať žiakov zo súkromných škôl počúvať verejné prednášky. Ani naše štatúty ich nevylučujú, pretože totiž chcú, aby sa vo verejných posluchárňach učilo nielen vyšším náukám, ale aj gramatike, rétorike a logike: , zreteľne pozývajú žiakov zo súkromných škôl (gymnazií) do

⁵⁹ Čečetka, J.: Výber zo slovenských pedagógov. Bratislava, ŠN 1947, s. 45-56

verejných posluchárni. P. Ramus žela si z tisíc študentov, ktorí prichádzali zo súkromných škôl počúvať kráľovských profesorov, dvesto, ktorí by boli vzdelaní v štúdiách gramatických, rétorických a logických; my, ak by sme si želali sto takých, žiadali by sme primnoho; bodaj by sme mali päťdesiatich, čo by si brali štúdiá vážne k srdcu. Ale márne si želáme i tento počet, natoľko sa tuposť a nečinnosť zmocnila mládeže. Už dva razy sa podnikol tento spôsob, aby žiaci prišli na verejné prednášky. Ale viacerí užívajú tento čas, keď by mali počúvať prednášky, na prechádzky, viacerí usilovní sami sa ich zdržujú pre nenávisť, ktorej sa boja od obmedzencov;...

Druhou prekážkou je spôsob počítania času, nedostatočne prispôbený verejným štúdiám. Pretože je u nás obyčajou celý denný čas podľa slnka určovať, a začiatok dňa sa neberie od poludňajšieho kruhu, ale od západu slnka, pre pribúdanie a ubúdanie hodín pri slnečnom meraní celého času sa stáva, že ani poludnie nepadne na niektorú určitú hodinu a ani v našich verejných podujatiach nemôže sa pokračovať v tú istú hodinu. Preto v našich štatútoch sú pre prednášky v lete určené iné hodiny, iné zasa v zime. Ale ak by sa vychádzalo od poludňajšieho času, začiatok dňa by bol od poludňajška, každému bude vždy presne známe poludnie a prednášky budú môcť byť veľmi pohodlne v tých istých hodinách predpoludňajších, v tých istých hodinách popoludňajších. Ak by boli dve ranné verejné hodiny, čo chcú naše štatúty od 8. - 10., budú po celý rok obsadené prednáškami; toľko by bolo aj popoludňajších, a to od prvej do tretej, ktoré sa budú trvalo zachovávať. Ale ľud si skôr nechá oči vylúpiť, než vziať si tento spôsob zadelenia hodín...

Treťou chorobou bol zmätok, pretože tí istí žiaci počúvali všetkých profesorov, a tak počúvali niektorú časť z hocktorej verejnej prednášky bez akéhokoľvek opakovania a teda bez úžitku. Tomuto už by sa dalo konečne spomôcť, ak len by bolo možné žiakov presvedčiť, aby po poriadku postupovali stupňovite jednotlivými náukami. Lebo niektorí skokom postupujú k vyšším náukám, zanedbávajúc umenie rétorické, logické, aritmetické, geometrické, aby som nehovoril aj o gramatickom, hoci bez ich znalostí budú omývať steny v ostatných vedách. Ostatnými chorobami, vlastnými našej Akadémii zdajú sa tieto: prvou je, že čas pobytu v kolégiách u študentov-chovancov je semester i proti štatútom a vôli zakladateľov, z čoho vyplýva, že sa študenti ako by na základe práva dožadujú školských funkcií. Keďže som si na túto vec sťažoval inde, iste by som tu o tom pomlčal, keby mnou nelomcovalo akési rozhorčenie, že niektorí si vykladali správne uvážení a premyslený dôvod podľa súkromného pohodlia svojej nečinnosti. Keď uvažovala filozofická fakulta, že sa nerobí správne, že sa prístup k verejným prednáškam a ku školským funkciám umožňuje len tým, ktorí žijú v niektorom kolégiu, že však ostatní chudobní sa zanedbávajú a vylučujú z toho, hoci v náukách urobili chválitebný pokrok, a ktorí pre nedostatok nemôžu dostať izbu, alebo nemôžu niektorému z profesorov prisluhovať, že sa tak počet študujúcich nemôže zväčšiť, myslela, že treba nájsť iný spôsob. Ale pretože poznala, že pre časté zmeny v školách nemôže sa ľahko zmeniť semestrálny pobyt v kolégiách, poskytla slobodnú možnosť prichádzať na verejné prednášky, odkiaľkoľvek a kdekkoľvek žijú, či v pedagogických (prípravky na univerzitné štúdium - pozn. aut.), či v súkromných školách, aby sa potom nie tí pripúšťali k vedeniu a ku školským funkciám, čo strávili pol roka v kolégiách, ale tí, čo úplne vypočuli nauky, patriace hodnosti bakalárskej, a podrobili sa skúške....

Medzi zvláštne choroby počítali sme rozličné zamestnania profesorov, ktorými zaneprázdnení menej sa môžu uvoľniť pre svoje prednášky. Ale konečne už i tejto chorobe sa spomáha za veľmi zdravého súhlasu profesorov....

Často sme sa o mnoho pokúsili, a to nielen my, ale i naši predkovia, akým spôsobom by sa mohlo pomôcť Akadémii, tiesnenej ako by mdlobou, ale vždy prekážala táto neústupná choroba. Tu treba nejakého univerzálneho lieku. Ale rastlinnými liekmi sa toto zlo nezdolá. Málo tu pomôže Galenov spôsob liečenia. Vidím, že sa treba uchýliť k liekom Hermovým, treba pribrať zo žriedla minerálov, najskôr z najčistejších kovov, striebra a zlata. Ten istý spôsob sleduje aj P. Ramus pri liečení parížskej akadémie. Žiada totiž od francúzskeho kráľa, aby ustanovil určité platy profesorom. U nás netreba ustanoviť len platy profesorom, ale aj zriadiť kolégiá pre chovancov, treba opraviť toľko zruinovaných kolégií. Ale odkiaľ vziať tie zlaté alebo strieborné pramene? Mýlia sa tí, čo myslia, že akademické poplatky stačia na túto vec. P. Ramus sa nazdáva, že parížska akadémia musí žiadať pomoc od kláštorov a od kolégií kanonických. Pomery našej Akadémie sú inakšie; bude treba hľadať aj iný spôsob pre ich získanie. Ale Platón mi káže tu zastať. Starosť o pripravenie takých drahocenných liekov nechávam slávnym stavom kráľovstva. Nakoniec sa vám odvažujem sľúbiť, poslucháči, že sa nemôže nájsť, ani vymyslieť, ani z rastlín, ani z minerálov, nijaký zrejmejší a účinnejší liek nad tieto pramene na liečenie tejto choroby. Skončil som.

Poznámka. Reč vyšla tlačou r. 1612 pod titulom *Oratio therapeutica, continens modum curandae pragensis academiae, habita in solenni promotione tredecim juvenom, quibus primus in philosophia gradus conferebatur die 27. Mar. anno 1612* = Reč nápravná (liečebná), obsahujúca spôsob ozdravenia pražskej akadémie, povedaná pri slávnostnej promócií trinástich mladíkov, ktorým sa udelil prvý stupeň vo filozofii roku 1612. Tu je uvedená Benediktiho reč bez vstupnej časti a bez časti záverečnej, ktoré sa vzťahujú na organizačnú zložku promočného aktu. Reč sa vyznačuje špecifickými jazykovými rétorickými prostriedkami, najmä metaforami a prirovnaniami.

Text č. 9

Ľudovít Štúr: Reč na uhorskom sneme 17. novembra 1847

/ 60

My chceme slobodu; to je náš cieľ a svätá naša túžba. Keď ale slobodu chceme, dajme slobodu tomu, kto ju vždy zastával, usaďme slobodu tam, kde bolo jej miesto a prítulok, keď ju v krajine utisli a zo všetkých kútov vyhnali. Pozrimeže len do stredného veku: kde sa tam rozvíjala a kde sa zachovávala sloboda, keď nie v mestách? Ak teda ju chceme napomôcť, dajme mestám politické práva tým viac, že ich ony mali a len po nepravde o ne prišli. Ale sa hovorí, že u nás slobody dost', na to ale odpovedám, že áno, bolo jej dost' a až mnoho zemianskej, ale opavdivej ľudskej veľmi málo. Všetko naše usporiadanie o tom svedčí. Keby mestá boli väčšie slobody a politické práva ubezpečené mali, nikdy by sa ani ľud nebol tak utláčal, nikdy by do takéhoto rabského jarma nebo upadol; zemianstvo si ale všetko privlastnilo a pritiahlo a nebolo nikoho, kto by prevahu, moc a pristupky zemianstva bol obmedzoval a v slušných hraniciach držal. Politické práva miest ja i z tej pohnútky ďalej zastávam, že s politickými právami sú i meštianske práva a prisluhovania spravodlivosti v tuhom spojení. Kto tamtie má, má i znamenitejšie meštianske práva a inakšie sa mu ako druhému spravodlivosť prisluhuje. Dokazuje to celý beh nášho pravodavstva a prisluhovania spravodlivosti. I z tohoto teda ohľadu žiadam, aby sa politické práva rozšírili a tým, ktorí ich už mali, navrátili.

⁶⁰ Štúr, Ľ.: Slovania, bratia! II. Bratislava 1956, zv. 5

Text č. 10

L'udovít Štúr: Neopúšťajme sa! /⁶¹

Nieto väčšej a svätejšej pravdy pre život jednotlivých ľudí i národov celých nad tú: Kto sa sám neopúšťa, nebýva opustený. Keď sa na daktorý národ pravda táto vzťahnuť môže, môže sa ona vzťahnuť na nás; keď dakedy bola pravda táto na čase, je ona na čase teraz pre národ náš!

Ktože sa opúšťa a kto sa neopúšťa? Opúšťa sa, kto o seba nedbá, kto na sebe nepracuje, kto sa slepému osudu zverí, kto pri každej nemilej, nešťastnej príhode hneď ruky zalamuje a radiť si nevie, kto sa na iných spolieha, iným poddáva a podvrhuje; neopúšťa sa, kto sa o seba stará, o svoje šťastie sa domáha, pri nemilých príhodách, v nešťastí, v nebezpečenstve hlavu neovesuje, ale všetku silu, aby to zlé, čo sa naňho valí, odstránil, premohol, prevládal, pozbiera a spotrebuje, kto sám na seba stavia, na druhých sa mnoho nespolieha, ale sám vždy koná a pracuje. Tento sa neopúšťa a veru ani nebýva opustený.

Vlast' naša má viacero národov; jeden z hlavných národov sme my, na tejto zemi od nepamäti sveta prebývajúci a široko po nej rozložený. Od základu a sporiadania terajšej vlasti našej prežívame my tu, a nielen prežívame, lež môžeme smelo vyznať, prežili sme všetky tie časy pre vlast' našu čestne, vydobudli sme si mnohé o ňu zásluhy a hodnými sme sa stali tých dobrodení, ktoré vlast' naša nám dáva, dáva a ako pevne veríme i naďalej dávať bude. Nie je to vec ľahkovážna, je to vec do pováženia: národ slovenský v Uhorsku! Pozri, kto chceš, do histórie vlasti tejto: či nezapísali sme na každom jej liste naše skutky, naše činy a s nimi tam naše mená? Len rozostri a rozlož tie listy a uvidíš tam všade znaky života nášho, našu usilovnosť, našu pilnosť, našu pracovnosť, uvidíš tam všade mená našich mužov, uvidíš tam všade pomníky života nášho. Či nehovoril duch kresťanský k národom, čo sa na zem túto priniesli a tuň usadili, ústami slovenskými? Či nebol to muž z nášho rodu, čo prijal do cirkvi Kristovej prvého kráľa tejto krajiny? Či nezvátal sa meč slovenský a neskrotil pobúrené pohanstvo oproti cirkvi Kristovej? Či duch skrotil túlavých a sem i tam rabujúcich surovcov? Či duch ich priviedol na pevné sedaliská a čiara ruka naučila surových týchto bojovníkov miesto lúpeže žiť z orby v pokoji? Čiara ruka viedla pluh po zemi tejto zarastlej a pripravila rodinám bytoviská a národom krajiny tejto postat' pevnejšiu? Všetko toto sú stĺpy života slovenského v krajine nad kráľovským Dunajom, stĺpy, na ktorých ako na pyramídach hieroglyfami, tak na nich písmom živým zaznačený je život a vybitý duch náš. A či junáctvo z nášho rodu necedilo krv, kedykoľvek surma vojenská sa schytila, za krajinu našu a nevykúpilo ju rodu svojmu? Tam pod Belehradom mohly by si nasypal velikánske nad kost'ami našich junákov, pod Belehradom, ktorý dostriekala krv padajúcich i víťazných junákov našich: "Belehrad, Belehrad, v tureckom pomedzí, Nejednej mamičky synáček tam leží, Ktorý dostrieľaný, Ktorý dorúbaný, Ktorý, nebožiatko, koňmi došliapaný" ozýva sa i teraz pieseň naša národná pod Tatrou, v ktorej žijú skutky národa. Z ktorého rodu povstalo toľko hláv múdrych, umných, učených, ktoré vodievali predok vo veciach cirkevných i občianskych a pokryli zásluhami pamiatku svoju v krajine našej - či sú nie naši Lodomerovci, Dudičovci, Thurzovci, Belovci, Prayovci, Rybínovci a iní bez počtu? Čiara vernosť a oddanosť prevýšila našu ku vlasti tejto?...

⁶¹ Štúr, L.: Slovania, bratia! II. Bratislava 1956, zv. 5

Text č. 11

Reč, ktorú pri slávnostnom otvorení Slovensko- evanjelického a. v. nižšieho gymnázia vo Veľkej Revúcej dňa 16. sept. 1862 predniesol A. H. Škultéty, učbár a v tom čase správca tohože gymnázia / 62

V mene Boha Otca, Syna, Ducha Svätého. Amen.

Slávne a vznešené zhromaždenie!

Zástupcovia a dobrodincovia vysokocení!

Keď záhradník opatrný do zeme dobre pripravenej posadil zdravý štep, tu popredku vidí už v duchu svojom široko rozkonárený strom, ktorý dakedy príjemný chládok stlať, utešene prevkitať a sladké ovocie vydávať má, - keď i nie jemu, lebo vtedy hádam už na hrobe jeho trávička bude rásť, - tak aspoň šťastným potomkom.

Láskaví rodičia na rukách majúť utešeného, dávno vyžiadaného jedináčka: akými nádejami koja svoje uradované srdce! Ako im bude rásť nielen telom, ale i duchom; ako im bude slúžiť i doma k radosti a poteche i pred svetom k poctivosti a pochvale:

Dnes, slávnostné a vznešené zhromaždenie, počína sa zeleňať v záhrade slovensko-evanjelickej vypestovaný nový, krásny štep! Dnes v cirkvi tejto, z ducha národného počaté, dávno vyžiadané dieťa do života vstupuje!

Ten štep nový, to dieťa vyžiadané, je toto slovensko-evanjelické gymnázium, ktoré sa v tejto vznešenej cirkvi ev.a.v. veľko-revúckej založilo a ktorého slávnosť otvorenia nielen my tu prítomní s nevýslovným potešením svätíme, ale i tisíce a tisíce vzdialených bratov s uradovaným srdcom pozdravujú.

Ó, koľké túžby, koľké nádeje tu koja a obživujú i duše naše! Že pekný štep tento vyrastie v mocný strom a nielen utešeným kvetom osvetly a umenia zakvitne, ale i hojné ovocie opravdovej vzdelanosti poniesie! Že toto vyžiadané dieťa dospejúc k veku, rodičom svojim, cirkvi i národu k ozdobe a chľúbe, k pomoci a podpore, k radosti a úteche poslúži!

Ale, slávne a vznešené zhromaždenie, či neslyšíte dákysi nemilý, odporný hlas? - Zdá sa mi, že sa to ozýva z jednej strany úzkostlivá pochyba, z druhej strany neprajná zlovoľnosť, - a obe chceli by nám čistú radosť našu zakaliť.

"Len sa popredku tešte, len roztáčajte krídla marných nádejí! Nie z každého štepa bude strom. Príde mráz, príde sucho, príde víchrica a je po štepe! Nie z každého dieťaťa dospeje muž! Príde nemoc, príde úraz, príde

⁶² Škultéty, A.H.: Pamäti S Lov. ev. a. v. gymnasia a s nim spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci. Ružomberok 1889, s. 38-46

druhé nešťastie a už je po ňom!" "Či to nebude tak i s týmto vaším miláčikom?", spytuje sa úzkostlivá pochyba. "Áno, áno, tak to bude s ním!", prisvedča s utajenou radosťou neprajná zlovoľnosť.

Do budúca nikto nemôže nazrieť! Ale my známe: v koho sme uverili! Známe dobre: "že nie ten, kto štepí, je niečo, ani ten, kto zalieva, ale Boh, ktorý vzrást dáva". No i o tom ako kresťania silne presvedčení sme, že čokoľvek sa nie z osobných, podlých a hriešnych ohľadov, ale z čistého úmyslu počína, čo k rozšíreniu slávy božej na zemi a k napomoženiu dobrého pre ľudstvo smeruje a slúžiť má: to je súcce na svet, a to i pod zvláštnym riadením božím a pod zvláštnou ochranou jeho stojí. Nezahynul Jozef v cisterni, ani v žalári! Neutonul Mojžiš v rieke! Daniel medzi levmi ostal živý! Herodes nemohol zamordovať Krista! Židovstvo i pohanstvo darmo sa búrilo proti kresťanstvu! I cirkev naša evanjelická vo vlasti tejto medzi storakými protivenstvami nevyhynula, lebo i nad ňou vznášala sa ruka všemohúceho!

A čože my, bratia drahí?! Či keď vznikla v nás myšlienka a túžba založiť slovensko-evanjelickú školu, šlo nám pritom o naše osôbky? Sľubovali sme si z toho zlato a striebro? Mámila nás azda márna sveta sláva? Ó, nešlo nám a nejde o slávu našu, ale o slávu božiu; nehľadali sme a nehľadáme "svojich vecí, ale toho, čo je bližných!" Naša túžba, naša snažnosť je: aby, kráľovstvo pravdy, lásky, cnosti a blaženosti i k nám, v cirkvi a národe našom vždy bližšie prichádzalo. Čistý, svätý je úmysel náš; úprimná snaha naša! Tak veríme: Že naše slovensko-evanjelické gymnázium je na svet súcce. I kojíme sa pevnou nádejou, že Otec nebeský, ktorý nám dielo toto započat' pomohol, pomôže nám ho k sláve mena svojho i šťastlivo dokonat'!

Aby ale vec tým jasnejšie pred očami stála, na dosvedčenie: Že je naše slovensko-evanjelické gymnázium na svet súcce, dovol'te mi rozlúštiť tri otázky:

Prečo ho bolo treba založiť?
Či ho budeme v stave zvelebiť?
A v akom duchu má ono pôsobiť?

Prosím ale o láskavé strpenie, keď nebudete mať pred sebou skvelého a blýskavého rečníka. "V sľubných ľudskej moudrosti rečech" hovoriť neznám; hovoriť som zvyknul, ako mi duch v úprimnej prostote srdca rozprávať dáva.

Na dosvedčenie toho, že je naše slovensko-evanjelické gymnázium na svet súcce, najsamprv rozlúštíme otázku: Prečo ho bolo treba založiť?

Na otázku túto náš nedosiachnutelný Kollár, ktorý celý národ v srdci nosil, ešte pred tridsiatimi rokmi dal odpoveď, keď v 258 znelke svojej Slávy dcery zaspieval: "VšECKO máme, viete, moji drazí, svornosť jen a osvita nám schází!" Áno, áno osveta nám chýba! Národ náš nie je ešte natoľko poučený, osvietený, vzdelaný, umravený humanizovaný, nakoľko by mal a mohol byť! Ale i preto hynie ľud náš všakovak na duši i tele; preto je v mnohom ohľade tak biedne zúbožený, poľutovania hodný! A darmo vzdycháme nad biedami našimi; darmo túžime: "Ó, bychom vidili dobré věci!" skôr nám nenastane krásnejšia, veselšia jar života, kým národ náš neohreje nebeské slnko osvetly.

Osveta sa prelieva do národov zvlášť dobre usporiadanými školami. Menovite vyššie školy vychovávať majú opravdových vzdelancov, ktorí by zasa, keď do verejného života vstúpia, okolo seba čím najďalej osvetu a vzdelanosť rozširovali, nielen slovom, ale i perom a dobrým príkladom svojím. - Lebo podľa povedomia evanjelickej cirkvi osvetu a vzdelanosť nemá sa považovať len za vlasť a majetnosť istých stavov, ale ako potreba a najväčšie dobrodenie celého ľudstva; ona preniknúť a oblažiť má nielen vysoké a nádherné paláce, ale i nízke a chudobné chalúčky.

Hneď po Lutherovej reformácii predkovia naši vo vlasti tejto kde len mohli, zakladali i vyššie školy. Na týchto školách sa vychovávalo mnoho vysokoučených a slávnych mužov, ale medzi nimi málo takých, ktorí by boli vedeli a chceli pôsobiť na pospolitejšie rozšírenie osvetu a vzdelanosti v cirkvi a národe. V tom čase najviac len prostredníctvom latinskej reči prichádzalo sa k učenosti. Ale čože si mal počať taký učený so svojou učenosťou, keď ju prostredníctvom materinskej reči v sebe neprevaril tak, aby ju bol mohol zdeliť i tým, ktorí nevedeli po latinsky? Tak učení stáli osamotení, viacej len na seba obmedzení. Medzi sebou sa zhovárali po latinsky; keď písali knihy, bolo najviac len latinsky. Veľmi zriedka, len ako z divu, vyšla dakedy slovenská kniha, i to temer len náboženského obsahu. V minulých storočiach sotva sa pod päťdesiatimi rokmi zjavil jeden trochu znamenitejší spisovateľ slovenský. A aj títo spisovatelia skromného počtu bývali pripravovaní a povzbudzovaní druhými cestami, ako vtedajšími latinskými školami. - Tým činom, hoci nechýbali školy, nechýbali učení, predsa chýbala národná osvetu a vzdelanosť.

V novších, už za našej pamäti časoch, namiesto latinskej reči uvedená bola do vyšších škôl napospol reč maďarská ako vyučovacia. A tým iste znamenite sa poslúžilo jednej čiastke obyvateľstva vlasti uhorskej, spolukrajanom našim Maďarom, - ktorí od tej doby pod krátkym časom napodiv zdvihli svoj národný život, lebo skrz národnú reč dostali sa na najkratšiu a najistejšiu cestu k osvetu.

Nie tak dobre poslúžila táto premena reči na vyšších školách našej evanjelickej cirkvi a. v. a nášmu slovenskému národu; ba hľadiac na skúsenosť, smelo povedať môžeme, že nám veľkú a v nejednom ohľade nenahraditeľnú škodu spôsobila. Lebo väčšia čiastka mladých rodených Slovákov, ktorí sa na týchto školách vychovávali, - nielenže sa nepripravovala za budúcich opravdivých, úprimných vzdelávateľov cirkvi a národa, ale sa naučila hanbiť sa za svoju materinskú reč a za svojich slovenských rodičov: odcudzila, odštiepila sa od národa a ne jeden stal sa zjavným potupníkom, posmievačom a úhlavným nepriateľom všetkého, čo len meno slovenské nosí. Tak sa musela miera bied našich doplniť ešte tým, že tí, ktorých národ slovenský splodil, a ktorí jedli chlieb jeho: vlastní synovia pozdvihli proti nemu päť a silou mocou na záhube a vyničení slovenského národa pracovali.

Či by to aj naďalej tak malo byť? Či by len Slovákov aj naďalej zamedzený mal byť prístup do svätiny osvetu a vzdelanosti, a to v tomto devätnástom, ako sa obyčajne menuje, osvietenom storočí? To by bol hriech proti Bohu, národu, cirkvi i vlasti! - Hriech proti Bohu, ktorý národ slovenský tak povolal k osvetu ako ostatné národy. Hriech proti slovenskému národu, v ktorom sú uložené znamenité schopnosti a len vyvinutia potrebujú, aby sa do

radu druhých národov s poctivosťou mohol postaviť. - hriech proti cirkvi evanjelickej, ktorá hlása a požaduje všestrannú vzdelanosť. Ale hriech i proti drahej vlasti, ktorú považujeme ako jedno dedičné pole, na ktorom ale viacej bratov, každý na svojom mieste, v prospech seba i ostatných bratov má verne pracovať. Neslúžilo by to ku cti a úžitku celej vlasti, keby ktorákoľvek jej strana ostávala neobrobená, nevzdelaná.

Preto, hľa, bolo treba založiť toto slovensko-evanjelické gymnázium; aby sa mládež prostriedkom reči slovenskej vzdelávala a pripravovala k životu tak, žeby v cirkvi evanjelickej a v slovenskom národe bola v stave rozširovať osvetu a vzdelanosť, ktorá nám doteraz chýbala a chýba. - A že tejto veľkej potrebe vyhovieť má gymnázium naše: tým sa práve dosvedčuje, že je súce na svet.

Ale prichodí nám teraz rozlíšiť otázku druhú: Či ho budeme v stave zveľbiť? Ten istý protivný hlas, ktorý by chcel čistú radosť našu zakaliť, znova sa ozývať počujem. "Už ste teda začali? Nože no! len či ďaleko zájdete? Nazdáte sa, že vám tak ľahko pôjde? Ešte nemáte ani vlastné budovisko školské. Doteraz ste ledva dôchodok dvoch profesorov vedeli poistiť. Akože budete platiť druhých? Ba keby ste i toľko profesorov nabrali? A z čohože budú učiť, veď ani školských kníh (učebníc pozn. aut.) nemáte? No! a kdeže vám je alumneum (školská stravovňa - pozn. aut.), kde bibliotéka školská, kde prírodovedecké zbierky a stroje? Potom, nazdáte sa, že sa vám žiaci len tak budú hrnúť? Nevie, kto by si k vám synov dal, iba ak tí dajední prepíati slovenskí kňazi a učitelia. - A pritom všetkom je otázka: či dosiahnete kráľovské povolenie?" Takto sa ozýva zasa z jednej strany úzkostlivá pochyba, z druhej strany neprajná zlovoľnosť. -!

A my sami dobre vieme, že k náležitému vystrojeniu jednej vyššej školy sa mnoho vyhľadáva a že najmä i nám premnoho ťažkostí, predsudkov, odporov a prekážok bude treba zdolať i mnoho obetí priniesť, pokiaľ dôjdeme nášho cieľa. Ale, chvála Bohu! nestojíme sami a spojenými silami budeme v stave školu našu zveľbiť! Pravda, že ani vlastnú školskú budovu nemáme. Ale či by tá horlivosť evanjelická, ktorá vo vlasti našej na stá a na stá chrámov, škôl a fár vedela postaviť, či by reku tá horlivosť nevedela tu v týchto vrchoch a horách potrebné skálie, drevo, železo a remeselné ruky opatriť, aby sa ešte jedno, pre osvetu cirkevno-národnú nadovšetko potrebné budovisko vystavilo? Doteraz len dvom učiteľom je poistený plat. - A ktože tento poistil? Táto vznešená veľkorevúcka cirkev sama vzala na seba platenie jedného učbára (učiteľa, profesora - pozn. aut.); druhého zaopatřili štyri cirkvi, dve mestá, jedna obec a asi dvanásť šľachetných dobrodinco. A či by tieto štyri cirkvi, medzi 500 evanjelickými cirkvami, či by tieto dve mestá a obce medzi toľkými slovenskými obcami a mestami, a títo asi dvanásť dobrodincovia medzi stotísicami nenašli toľko nasledovníkov, aby i pre ostatných potrebných učbárov bol poistený plat?

Kde vezmeme toľko profesorov? Pravda, že len práve na slovenské profesorstvo doteraz nemal sa kto chystať, lebo o slovenskej škole nebolo ani chýru ani slychu! Ale známe i to, že na gymnáziách najchýrečnejšími profesormi bývali rodení Slováci a i teraz nejedni sú. I nájde sa ešte medzi staršími i mladšími nadšencami dosť spôsobilých mužov, ktorí sa tomuto úradu posvätia s celou dušou; ktorí deň i noc oddajúc sa pilnosťou, osvoja si to, čo výtečníci vychovávateľskí druhých národov vytvorili; vezmú si tiež radu, počnúc od otca

európskej výchovy Amosa Komenského, pobratimských slovanských vychovávateľov, a k tomu siahnuc i do hĺbokosti vlastného slovenského ducha, ako uvedomelí učitelia budú znať vynášať staré i nové veci k obohateniu chovancov svojich potrebnými vedomosťami. - Tí istí postarajú sa aj o zhotovenie potrebných školských kníh, ktoré majú mládeži slúžiť pri vyučovaní ako rukovod.

Alumneum pre zaopatrenie chudobnejších žiakov treba nám je nevyhnutne. V ohľade tomto spoliehame sa na milosrdenstvo a dobročinnosť bratov a sestier našich evanjelických, ktorí tisíce a tisíce chudobných už opatrili, že sa mohli stať z nich znamenite prospešní muži pre vlasť a cirkev; toto bratské a sesterské milosrdenstvo neodvráti sa iste i od nášho chudobného žiactva!

Na vlastné súkromné knižnice jednotlivci hotoví sme boli vynaložiť stá a tisíce: hanba by bola nám, keby sme neznali i tú potrebnú zásobu dobrých kníh a vybraných zhromaždiť! A keď na domáci riad, na nádhery a ozdoby, neraz i zbytočné, toľko sa obetuje: hádam sa nám len ešte i na zaopatrenie prírodovedeckých zbierok a strojov - čo bude treba - dostane!

Ach! pravda, pravda: mnoho je v národe našom i v cirkvi našej do seba uzavretých, neprajných, lakomých duší, ktoré - hoci by mali spôsobiť, - ale že stoja len tu o svoje panstvo, tu o svoje hodnosti, tu o svoje kupectvo a mešec, tu o svoje remeslo a hospodárstvo, k všeobecnému dobrému, najmä pre Slovákov, nechcú nič obetovať! Pre takých by mohli spustnúť všetky i školy i chrámy a žiadna nová by sa nepostavila, nezvelebila! Na tieto duše my, kým sa Otec nebeský nad nami nezmiluje a duchom svätým ich na lepšiu cestu neobrátí, - nedržíme počet' (? pozn. aut.). - Ale s dôverou obraciame zrak náš k tým šľachetným dušiam, ktoré sa posvätili celkom národu a cirkvi; ktoré k čerstvej činnosti vzbudzujú a vedú cirkevno-národný život: tieto šľachetné duše isto prispievajú nám pomocou svojou zo všetkých strán, i od druhých láskavé a štedré obete sprostredkujú. Keď by nám to všetko ešte málo bolo: máme i za hranicami dobrých bratov evanjelických, ktorí štedrotou svojou i tu vo vlasti našej nejeden už ústav od úpadku ochránili a nejednému k novému rozkvetu dopomohli. Prosiť budeme i tam a veríme, že nenadarmo budeme prosiť! Nado všetko Boh, otec náš nebeský, ktorý vzbudil pri pohanskom stotníkovi tohto ducha, že židom školu vystavil: či nemôže vzbudiť i nám, ako už i vzbudil dobrodincov tam, kde sme sami neočakávali?

Strašia nás - ako sme počuli - i tým, že do našej školy nemáme žiakov, - ale to sú márne strachy. Možno síce, že ich ihneď nebude veľa. Veď i okolo toho nebeského Učiteľa, Krista, spočiatku nestálo len dvanásť učeníkov. Ale my presvedčení sme, a čo ďalej vždy väčšími presvedčia sa o tom i druhí, že sa pri vychovávaní cestou materinskej reči najľahšie a najbezpečnejšie pokračuje! prestanú teda synov svojich po kľukatých, zamotaných chodníkoch dať vodiť a pustia ich radšej po bezpečnejšej, kratšej a najrovnejšej ceste kráčať. -

Napokon, ešte smie dakto pochybovať o otcovskom srdci Jeho Veličenstva k nám, že či pre vyššie gymnázium povolenie dosiahneme? Ale my ani v najmenšom nepochybujeme, že Jeho cis. kr. ap. (cisársko-kráľovské apoštolské - pozn. aut.) Veličenstvo, podľa toho, ako sa sám blahosklonne

národom svojim osvedčiť ráčil, že bude jeho snažnou starostou, aby rozličné národy rakúske pri svojich národných vlastnostiach zachované boli a pri pestovaní ich jazyka, aby náležitý ohľad na ne braný bol: a ako v najnovšom čase pre katolíckych Slovákov isté gymnázium ráčil dať vyznačiť, tak, keď sa i my o povolenie vyššieho gymnázia k Jeho spravедlivému trónu utiekať budeme, - prosbu verných svojich poddaných ráči najmilostivejšie vypočuť.

Nech teda čokoľvek hovorí proti nám, či úzkostlivá pochybnosť, či neprajná zlovoľnosť, my za to máme, že tento nový cirkevno-národný ústav náš môže sa zvelebiť a tak je súci na svet i z tohto ohľadu.

Ostáva nám ešte: odpovedať na tretiu, a to najvážnejšiu otázku: V akom duchu má škola naša pôsobiť? - Najvážnejšou menujeme túto otázku, lebo i tu naisto platí slovo Spasiteľovo: "Duch je, ktorý obživuje". - Nech má škola budovu, čo sa nádhernému palácu rovná; nech učí tam trebárs koľko profesorov; nech sa tam nahrnie žiactva nie na stá, ale na tisíce; nech má tie najväčšie sklady kníh ligotajúcich sa v striebre a zlate; to samo neurobí ju ešte dobrou školou. Keďby pritom panoval duch prevrátený; keďby sa hlava mládeže krivými pochopami mútila; srdce jedom nevery a bohaprázdnosti otravovalo; mravy pred bujnoscťou a roztopašnosťou na úzde nedržali, taká škola by bola na záhubu nielen pre mládež, ale i pre cirkev, národ a vlast' nebezpečná a škodlivá.

V tejto našej svätyni osvety a vzdelanosti má sa vychovávať mládež v duchu čisto ľudskom. Čokoľvek duchovia veľkí od pamäti sveta zvláštneho, vznešeného, všeužitočného vymysleli a utvorili a tým ľudstvu na ceste k predloženému cieľu dokonalosti ďalej a ďalej pomkynali: to všetko si mládež naša osvojiť má tak, aby čo je pravda, krása, dobro, ako jasné slnko osvietilo a rozohralo jej myseľ, srdce i vôľu. - K tomu, či sú to reči človeku vzdelanému potrebné; či sú to vedomosti a umenia pre život pekné a užitočné, ku ktorým v takýchto školách a v takomto veku žiak vedený byť má: v tom všetkom i táto škola zverencov svojich pilne a svedomite cvičiť bude.

Ale pri takomto všeobecnom vzdelaní škola naša vychovávať má i v duchu národnom.

Ľudstvo rozčlánkované je na rozličné národy. Každý národ má svoju zvláštnu povahu, svoju reč, svoje mravy a zvyky, svoju minulosť i prítomnosť, i svoju úlohu, ktorú má vykonať v budúcnosti. Na všetko toto treba ohľad vziať, ak sa mládež pre svoj národ a národ pre ľudstvo náležite vychovávať má. Doteraz, bohužiaľ, mládež naša skôr sa trebárs čomu inšiemu učila ako tomu, svoj vlastný národ znať. Preto niediv, že žiaden na svete národ nespočítaval toľko odrodilých synov ako náš slovenský národ! Škola naša inakších synov chce vychovávať národu. Tu sa jasneživo predostrieť má mládeži; ako náš holubičí národ od vystúpenia svojho na divadle sveta dejstvoval, aby videla, že sa za slávnych predkov svojich a za reč po nich zdedenú nemá čo hanbiť. oboznámiť sa má i s prednosťami a dobrými vlastnosťami i chybami a nedostatkami našimi, aby keď do života vstúpi, vedela: kde čo ďalej zušľachtovať, a kde čo treba napravnovať, odstraňovať, vykoreňovať. A nielen aby to vedela a vedela, ale aby to aj chcela: musí sa v duši mládeže rozohrievať cit lásky k národu, aby si to za najsladšiu radosť a cieľ života pokladala, postaviť sa biednemu,

opustenému, potupenému národu, neľutujúc k tomu obetovať svoj čas, sily, majetok i pohodlia. - Oj, nech sa len pošťastí vypraviť na národa roľu dedičnú takýchto za blaho jeho celou dušou zaujatých delníkov: hneď to živšie, krásnejšie počne vyzerat' na milom Slovensku a Tatry naše zakvitnú novým, utešeným, dosiaľ nevidaným kvetom!

Medzitým, keď takto za reč a národ náš horlíme, keď mu takýchto verných, úprimných, oddaných, obetavých synov vysielat' chceme: dobre i to na pamäti máme, že sme i synovia drahej vlasti, a tak že mládež vychovávat' máme i v duchu vlasteneckom. Vlast' naša uhorská je domovinou čo de rečí rozličných národov, ktoré cez mnohé stáročia milé i odporné príhody spoločne okusujúc v jednote žili a v jednote tejto i naďalej nielen žit', ale i vždy viac upevňovat' sa majú tak, aby každý syn vlasti, nech je podľa reči Maďar, Slovák, Rusín, Srb, Nemec, Rumun, tu naozaj ako doma, dobre cítiť sa mohol. A to sa tak stane, keď sa medzi sebou ako rovnoprávni bratia v každom ohľade považovat' a ctiť, v šľachetnom počíňaní jeden druhého podporovat' a čo k spoločnému dobrému smerovat' má, na tom spojenými silami pacovat' budú. Takéhoto ducha chce škola naša vštepovat' do sàdc mládeže, a pritom ju k tomu povedie, aby - ako sa na verných a statočných občanov patrí - k poriadkom a zákonom ustanoveným povinnú úctu a poslušnosť zachovávat' vedela.

Napokon ale a nadovšetko previevat' a posväcovat' má školu našu duch evanjelicko-kresťanský. Počiatkom i koncom musí nám byť Kristus. Nesmie ducha mládeže našej "umení nadýmat'", ako bohužiaľ, doteraz u mnohých bývalo, že múdrosťou svetskou opojení i nad Syna božieho povýšiť sa chceli a potom z náboženstva, cirkvi, chrámu mravnosti len žarty a posmechy strojili. - Mládež naša vedená bude ku Kristu spasiteľovi tak, aby pokročiac k vyvýšenej známosti Syna božieho, ducha, srdce i koleno svoje v najhlbšej úcte a pokore klonila pred ním: "Kterýž učinin jest nám moudrost' od Boha, i spravedlnost', i posvícení i vykoupení." Tak rozkošnými povrázkami viery živej a lásky srdečnej s vodcom nebeským spojená má sa hneď učiť i do šľapají jeho vstupovat' a k ušľachtilej pravidelnosti kresťanského života privykať. Preto zhnusiť sa jej musí zavčasu každá podlosť, sebeckto, výstupnosť, prostopaš a hriešna rozkoš, ale "které vici jsou pravé, poctivé, spravedlivé, čisté, milé, dobropovistné, jestli která cnost' a která chvála, - o tich vícech aby pøemyšlovala a tými se ozdobovala." Slovom: jej snažnosť k tomu má byť obrátená: "aby život Kristus i na jej tile zjeven byl" - a podľa príkladu Kristovho za najsladší pokrm ducha považovala, plniac vôľu nebeského otca. Takýchto členov sľubuje škola naša vychovávat' cirkvi, ktorí nech potom vstúpia do ktoréhokolvek stavu, svetlom slova a príkladom života okolo seba osvetu a kresťanskú vzdelanosť naďaleko budú rozširovat' a dokážu sa ako soľ zeme i hnílobu na tele cirkvi nakoľko sa ešte dá, hojaca a - aby sa porušenie ďalej nerozjedalo - zamedzujúca.

Akože by teda tento nový ústav náš nemal byť na svet súci, keď v takomto duchu i vzdelaných ľudí a horlivých národovcov i verných vlastencov a pobožných kresťanov vychovávat' chce?

Tak už buďte otvorené brány tejto od dávna túžobne vyžiadanej cirkevno-národnej svätyně! Pod' sem, vedychtivá, bystroumná, nádejepná mlad' slovenská! Tu, pod správou láskavých a verných vodcov, kochaj ducha svojho

po zdravých a rozkošných pastvách vedy a umenia! Tu z čistého prameňa ľudskosti, rodolúbstva, vlastenectva a z neprebranej studnice vody živej náboženstva napájaj srdce svoje krásnymi šľachetnými zbožnými citmi! - Tak vystrojená silou ducha, pôjdeš tvoriť život vyšší, ľudskejší, kresťanskejší, blaženejší!

Slávne a vznešené zhromaždenie! Tu by mal byť koniec tohoto, už hádam i pridlhého hovorenia, ale citom vďačnosti pohnuté srdce viaže ma ešte k slovu.

Áno, nemôžem nevysloviť tebe, vznešená evanjelická cirkev veľkorevúcka, cit najúprimnejšej vďačnosti slovensko-evanjelického obecenstva, že si dávnu, horúcu túžbu jeho k srdcu pripustila a umkám slovenským, ktoré doteraz darmo tu i tam prítulok hľadali, dobrosrdečné miestečko popriala, kde si pokojne skloniť a tichý stánok svoj budú môcť rozložiť. Nie si ty síce najväčšia medzi sesterskými cirkvami slovensko-evanjelickými, ale od toho času budeš nám "mesto postavené na hore!" Lebo, že sa v lone tvojom prvá slovenská vyššia škola založila; tým si i pre seba založila pomník najkrásnejší, najvzácnejší!

Nemôžem nevysloviť vďačnú uznanosť i vám, zástupcovia a dobrodinovia šľachetní, ktorí ste neunávnou horlivosťou a štedrou obetavosťou tomuto cirkevno-národnému ústavu do života vstúpiť pomohli. Ó, nech šľachetný príklad váš vzbudí mu a nakloní mnoho podobných vám zástupcov a dobrodinov, aby k poteche všetkých nás čím skôr plným kvetom zakvitnúť mohol.

Nadovšetko ale tebe, trojjediný bože, buď česť a chvála za radosť dnešného dňa! Ó, drž všemohúcou rukou stráž nad touto svätynou našou! Chráň ju pred neprajnosťou a útokmi zlého sveta! Chráň pred studenosťou a ľahostajnosťou svojich: Zavaruj i pred vlastným poblúdením! Ó, ty, ktorý si započal v nás toto dielo dobré, pomáhaj ho i dokonat' k sláve mena tvojho najsvätejšieho.

Poznámka. Inauguračný prejav A. H. Škultétyho je v prvom rade dôležitý dokument slovenskej historiografie školstva na Slovensku v matičnom období. Pre majstrovské využitie špecifických jazykových prostriedkov predstavuje zároveň skvost dejín slovenskej rétoriky. Transkripcia prejavu do súčasnej podoby slovenského spisovného jazyka kvôli zachovaniu dobovej patiny, estetickej pôsobivosti a rétorickej individuality autora ponecháva v pôvodnom znení viaceré archaizmy a vetné konštrukcie, najmä vetné periódy, umiestnenie prísudku na konci vety, postpozitívnu pozíciu prívlastku a iné. Reč bola po prvýkrát vydaná tlačou r. 1862 ako separátne výtlačok a po druhýkrát ako súčasť Škultétyho Pamätí vydaných r. 1889. Predlohou transkripcie bolo vydanie z r. 1889.

Text č. 12

Reč ktorou druhé valné zhromaždenie Matice slovenskej v T. Sv. Martine d. 3. augusta 1864. vydržiavané otvoril Jeho excelencia, osvietený a najdôstojnejší pán pán Štefan Moyses, z božej a apoštolskej stolice milosti biskup b. bystrický, J. s. a kráľovsko-apoštolského veličenstva akut. tajný radca, sl. umení a filozofie doktor a spolu predseda Matice slovenskej / ⁶³

Slávne zhromaždenie Matice slovenskej!

Po uplynutí jedného roka začíname druhé valné zhromaždenie spolku nášho Matice slovenskej. Začíname ju v mene všemohúceho Boha, pod spravodlivou a neprekonateľnou záštitou najdobrotivejšieho zemepána, nežného otca všetkých národov, prozreteľnosťou božou jeho správe zverených; začíname ju v zákonnej prítomnosti zemepánskeho povereníka, v blahorodej osobe jeho veľkomožnosti p. kr. radcu a l. podžupana tejto župy turčianskej Šimona Nemessa, muža to, ktorého nemenej statočnosti a naproti národu nášmu priaznivost', ako i ctihodná osoba nám dobre známe sú; začíname ju nakoniec v lone rodolúbeho tohto mesta Sv. Martina, ktoré národ náš už pred tromi rokmi k srdcu svojmu privinulo, pred jedným rokom prvé valné zhromaždenie už uzákonenej Matice našej nevidaným, len odrodilému Slovanovi vlastným pohostinstvom do lona svojho prijalo a ktorého rodolubná obetavost' u vďačného potomstva vo tri vrchy slávne hlásať sa bude, dokiaľ ostatný slovenský jazyk neonemie.

Do odboru spolku nášho podľa stanov jeho nepatria síce ani občianske ani náboženské záležitosti; napriek tomu je spolok náš opravdive pravý a pevný základ a nevyhnutný prostriedok úspešného účinkovania vo všetkých vrstvách života nášho národného.

Lebo ako belmom zatiahnuté oko ani v hospodárstve ani v umení zreteľne vidieť nevie, tak i nevedomosťami a predsudkami zatemnený um ani v občianskych ani v náboženských záležitostiach pravdive a bezpečne usudzovať nevládze. - Nevedomec, slepému stroju podobný súc, ani dobrý kresťan, ani rozumný hospodár, ani užitočný občan, ani verný poddaný, ani obetavý národovec doopravdy byť nemôže; a ak sa takým byť vidí, je to len slepá náhoda, pretože totiž priaznivé sily naň účinkujú, lež zvrtné sa ako trstina,

⁶³ Reč, ktorou druhé valné zhromaždenie Matice slovenskej v T. Sv. Martine, d. 3. augusta 1864 vydržiavané otvoril Jeho excellencia, osvietený a najdôstojnejší pán pán Štefan Moyses, z božej a apoštolskej stolice milosti biskup b. bystrický, J.c. a kráľovsko-apoštolského Veličenstva skut. tajný radca, sl. umení a filozofie doktor a spolu predseda Matice slovenskej. Viedeň 1864

akonáhle protivný vietor duť počne; lebo vo svojej duševnej slepote nemá človeku prístupnej samostatnosti.

Slepotu ale duševnú rozjasňovať, nevedomosť zaháňať, predsudky súdiť je bezprostredný cieľ Matice našej slovenskej. Odtiaľ vidno, že otázka o Matici slovenskej je totožná s otázkou o hodnosti ľudskej a všestrannom blahobyte všetkého národa slovenského.

Ktokoľvek teda v priebehu prozreteľnosťou božou ustanovených udalostí členom je slovenského národa; ktokoľvek ako taký ctihodný prach otcov a dedov svojich hyzdiť za ohavný hriech považuje; ktokoľvek bohumrzkým odrodilstvom poškrvniť sa nechce; ktokoľvek k slovenskému ľudu v pomeroch buďto spoločenských, buďto občianskych, buďto nakoniec úradných ako človek svedomitý stáť chce, slovom: ktokoľvek s národom slovenským poctivo zmýšľa: tomu na udržaní, upevnení a rozkvetení Matice slovenskej záležať musí. Obzvlášť ale horliť za Maticu slovenskú majú: vedci a vzdelanci slovenskí, potom takí národovci, ktorým buďto zámožnosť, buďto úradné postavenie výdatnejší vplyv poskytujú; nakoniec všetko občianstvo národa slovenského.

Text č. 13

Reč ktorou tretie valné zhromaždenie Matice slovenskej v T. Sv. Martine d. 9. augusta r. 1865 vydržiavané otvoril Jeho exelencia, osvietený a najdôstojnejší pán pán Štefan Moyses, z božej a apoštolskej stolice milosti biskup b. bystrický, J. c. a kráľovstvo-apoštolského veličenstva skut. tajný radca, sl. umení a filozofie doktor a spolu predseda Matice slovenskej /⁶⁴

Slávne zhromaždenie Matice slovenskej!

Posvätné číslo trojky značiť bude nám i potomstvu prítomnú schôdzku, valné totiž dnešné zhromaždenie Matice slovenskej. Pod štítom uzákonenia zemepánskeho po tretikrát hrnuli sa zo všetkých strán čarokrásneho Tatranska milovníci národa a života slovenského do pohostinného mesta tohoto, aby spojenými silami ducha radili sa a uzavreli, čo by sa im k vytýčenému veľavážnemu a šľachetnému smeru zhodné a užitočné videlo.

Poobzerajúc sa na minulosť Matice slovenskej, na prekonanú takrečeno čiastku duševno-národnej púte našej, nie bez príčiny cítime radostným citom dmúť sa hrude naše; bo-buď večná chvála všemohúcemu Bohu, ktorý nás posilňoval, večné vďaky dedičnému kráľovi, ktorý nás zaštituje, úprimná a trvanlivá uznanosť prítomnosti i budúcnosti našim milým národovcom, obetovavším čas a sily svoje na žertveníku / na oltári-pozn. aut. / národnej osvety - pokročili sme znamenite!

Navzdory príslovečnej chudobe národa nášeho nazhromaždili sme si v krátkom priebehu dvoch rokov a dakoľko mesiacov majetok povšimnutiahodný a rozmnožujeme ho s ochotou, napriek ťažkosti časov, opravdivo podivuhodnou. Tak vedela Matica slovenská znášať znamenité položky na uverejnenie plodov našej mladistvej slovesnosti; podporovať jak verejné naše učebné ústavy, tak i jednotlivých nádejných mladíkov, záruku to lepšej budúcnosti rodu nášeho; povzbudzovať výtečníkov našich k prácam, národu na česť a úžitok slúžiť majúcim; nakoniec napomáhať potrebou a núdzou sklúčených poctivých súkmeňovcov poskytovaním peňazí na zákonné úroky.

Okrem peňažného majetku nazbieralo sa znamenité množstvo všakovakých pomôcok vzdelávacích, spočívajúcich v knihách, listinách, minciach a umeleckých výtvoroch; z ktorých predmetov mnohé sú nemalej ceny a významu s ohľadom na dejiny národa nášeho.

⁶⁴ Reč, ktorou tretie valné shromaždenie Matice slovenskej v T. Sv. Martine, d. 9. augusta 1865 vydržiavané otvoril... Viedeň 1865

No hoci stav tento radostný je, predsa ďaleko od toho, aby nás bezpečnou spoľahlivosťou naplňal!

Opakujem, čo som pred rokom vyriekol: " Núdzba úbohého národa nášho je nevýslovná, potreby jeho sú nespočítateľné."

Ďaleko teda odstup od nás podlá zmalátnenosť, ochablosť a neplodné ľúbostkárstvo; doteraz dosiahnuté výsledky účinkovania nášho nech nám nebudú podnetom k ospanlivosti, ale radšej mocným ostňom príčinnosti, dúfajúcim už nie bezzákladne v hojnú ovocie mužného usilovania nášho a pevným presvedčením: že spasenie drahého národa nášho z tmy nevedomosti a z poroby nerestí, vyplývajúcich nevyhnutelne z tejto duševnej tmy, hlavne len od neho samého, to jest: od nás závisí a že spasenie toto bez vlastného nášho všestranného usilovania a vytrvalej pracovitosti naprosto nemožné je.

Len sám všemohúci Boh môže z kameňa tvoriť synov Abrahámových.

Pre silu mnohostranne obmedzeného človeka bársťotý národ ktorý už v hmotnom ohľade je ozrutné bremeno, že ním hocijaká vonkajšia sila hýbať tak ľahko nevie.

Omnoho slabší vplyv má vonkajšia sila na vnútornú, duševnú moci: na rozum a vôľu, na vývin a zdokonaľovanie vlôh týchto.

Ako síce z jednej strany hatiť, prekážať, tak, pravda, i pomáhať, podporovať môže i vonkajší vplyv duševné sily a vlohy: nikdy ale úplne buďto zahatiť, prekaziť, buďto ale zdarne vyvinúť, zdokonaľiť bez vnútorného spoluúčinkovania. - Nikdy a nikde nestal sa jednotlivec, tým menej národ nasilu buďto učným, buďto cnostným. V ohľade tomto duch človeka je natoľko neodvislý, že i milosti božej, na svoju, pravda, škode, sprotiviť sa môže.

Nič teda niet istejšieho než to, že národ bársťotý buďto hlavne prácou vlastnou, vnútorným prebudením, vlniacim sa vždy v priestrannejšie kruhy, všestrannou horlivou usilovnosťou, mužnou a obetavou vytrvanlivosťou - pod štítom pomoci božskej a priazňou spravodlivej občianskej vlády - z poroby duševnej sa dvíha; buďto ale zasa len hlavne vinou svojou, vlastnou driemavou necitlivosťou, podlou jednotlivcov sebeckosťou, slepou oproti blahoprajným radám zaťatosťou - navzdor milosti božskej a mnohokrát i priazni spravodlivej občianskej vlády - v duševnom otroctve hnije.

Tým zreteľne vyvíja sa i naša hlavná úloha, splývajúca so všeobecným určením pokolenia ľudského, ktorej nevšimnutie si s najžalostnejšími výsledkami nikdy sa minúť nemôže.

Božie ustanovenia plní sa nevyhnutne už či na blaho, či na stratu našu: to od nás závisí, lež plní sa istotne.

Podľa vôle božej, napríklad ustanovené je každému človeku raz umrieť. Preto smrti vyhnúť sa nemožno.

Pravdou je síce, že blahoslavení mätvi, ktorí v Hospodinu umierajú, naproti tomu ale, že smrť hriešnikov je najhoršia, ale umrieť je predsa dané i čestnému i hriešnikovi.

Podobne, lebo Boh vyriekol nad prvým človekom, že v potu tvári svojej vyhladávať má chlieb svoj, lebo Boh človeka tak stvoril k práci ako vtáka k lietaniu: určeniu tomuto smrteľník bez vlastnej újmy zneveriť sa nemôže.

Pravda, ani ten nie, ktorému cudzie mozole majetok zaopatřili, lebo ak práca telesné sily vyčerpať, duševné schopnosti zoslabiť môže: záhaľka a lenivosť sily jak telesné, tak i duševné neomyľne nivočí a zabíja.

Práca teda, usilovnosť, pilnosť a namáhanie je podľa vôle božej určením jak jednotlivcov, tak i celých národov. Len prácou, ustavičným vyvíjaním a využívaním jak síl telesných, tak i vlôh duševných zdokonaľiť a zošľachtiť sa vedia jednotlivci i národy, zaopatřiť si môžu opravdivú dôstojnosť obrazu božieho a zaujať čestné miesto v spoločenstve.

Ó, kiež by mi teda dané bolo volať hlasom zemou otriasajúceho hromu - ba hlasom trúby anjelskej, otvárať majúcej hroby v deň posledný:

Rode môj, milý národe slovenský! Spal si duševne stá, ba tisíce liet: precitni už raz a zmužni; precitni k práci človeka hodnej a sebe užitočnej; - ver mi, nevyhneš sa práci, bo práca je určenie tvoje, ako člena ľudstva zákonom, pochodiacim z vôle božej; - pracovať teda bude ti treba vždy; už či len na úžotok iných, či i na svoj: voľ si! - Neukazuj mi tvoje tvrdé mozole, znám ich! Len priam to mi štiepa srdce horkou žalosoťou, že z tak mnoho tvrdých mozol'ov tak málo úžitku pre teba! Nesťažuj si, drahý rode môj na krušnú svoju domovinu; oplýva ona nielen krásami, ale i pokladmi nevyvážiteľnými, ktoré ale len osvetou rozbystrené oko spatríť a zúžitkovať bude môcť. - Neodvolávaj sa národe môj, na skromný počet členov tvojich. Nikdy nebol početnejší národ Grékov, skromné a neplodné bolo územie Atiky a ako hovorí vynikajúci Chateaubriand: mesto aténske, hoci nevyrovnávajúc sa počtom obyvateľstva s jedinkým predmestím terajšieho Paríža, predsa v dejinách ľudstva o slávu závodí so svetovládny Rímom, lebo nie z množstva ľahostajných robotníkov, ale hlavne zo svornosti, horlivosti a rozumnosti pracovníkov plynie zdar činnosti ľudskej!

Nie teda vo vyššie spomenutých okolnostiach väzí príčina tvojich nerestí, drahý rode môj! ale jedine v nedostatku duševnej osvety. Rozptýlený si nie natoľko priestorom ako duševne. Rozptýlený si ako zrnká poľa piesočnatého, ktorým si zahráva každý vietor. Zdvihni sa teda osvetou duševnou, povedomím národným, obecnomyseľnosťou; zocel' sa bezpečnými prostriedkami týmito v skalú tuhú, vzdorujúcu i treskom hromov i besnote víchrov!

Máš, drahý rode môj, vo vzdelancoch tvojich vodcov horlivých, obetavých, rozrastajúcich sa, buďte Bohu vďaky zo dňa na deň: nezármucuj ich ľahostajnosťou svojou; veď snahy ich, mnohokrát s bolestnou ich újmou spojené, len na dobro tvoje smerujú.

Pomysli, národe drahý: odkiaľže bys pomoc očakávať mal , ak nie od svojetí?

Postavže sa na bezpečné plecia prirodzených vodcov svojich, by si sa povýšil; otvor ochotne oči svetlu pravdy a užitočných vedomostí, ktoré ti domáci vzdelanci tvoji v podobe zrozumiteľnej, v prirodzenej tvojej jadrnej reči prednášajú; pracuj pilne na národa roli dedičnej!

Boj sa pritom Boha, buď verný dedičnému kráľovi, ako si bol od pamäti ľudskej; buď poslušný zákonom občianskym a ver mi, národe drahý, že ti bude, ako ti nebolo.

Text č. 14

Novoročný prejav prezidenta ČSSR G. Husáka prednesený v Československej televízii a v Československom rozhlase 1. januára 1983 / ⁶⁵

**Vážení spoluobčania,
súdružky a súdruhovia,
drahí priatelia**

Pri vstupe do nového roku 1983 vás všetkých v mene Ústredného výboru Komunistickej strany Československa a Ústredného výboru Národného frontu, v mene československej vlády i v mene svojom srdečne pozdravujem. Úprimne vám želim, aby ste nastávajúci rok prežili v dobrom zdraví, v pohode a spokojnosti. Želám vám mnoho úspechov v práci, veľa šťastia v osobnom i rodinnom živote. Srdečne pozdravujem aj našich občanov, ktorí plnia pracovné povinnosti v zahraničí. Spoločným želaním nás všetkých je, aby sme aj tento rok prežili v mieri, v plodnej práci pre rozkvet našej socialistickej vlasti.

Drahí priatelia, keď sa dnes zamýšľame nad uplynulým rokom, môžeme popravde povedať, že nebol ľahký ani jednoduchý. Zložitá doba a nepokojný svet kládli aj na nás mimoriadne požiadavky. Naše vnútorné potreby, ale vo veľkej miere i dôsledky hlbokej krízy kapitalistického sveta a zostrené diskriminačné opatrenia imperializmu voči socialistickým krajinám - to všetko vyžadovalo riešiť veľmi zložitú úlohu. V uplynulom roku sme o týchto otázkach neraz otvorene hovorili. Podrobne sa nimi zaoberalo aj novembrové zasadanie Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, ktoré schválilo úlohy plánu na rok 1983.

Dosiahnuté výsledky nás vcelku oprávňujú povedať, že v náročnej skúške minulého roku naše hospodárstvo obstálo. Napriek všetkým ťažkostiam sme zabezpečili jeho plynulý chod, udržali dosiahnutú životnú úroveň a sociálne istoty, ako nám to ukladá XVI. zjazd KSČ. Je to výsledok obetavej a angažovanej práce nášho ľudu, robotníkov, roľníkov, inteligencie, našich žien a mládeže. Chcem dnes v mene vedenia strany a štátu úprimne poďakovať všetkým, ktorí v továrňach a baniach, na stavbách a na poliach, v doprave i službách, v školských, vedeckých, kultúrnych a zdravotníckych zariadeniach či pri ochrane bezpečnosti našej vlasti prispeli k tomu, že sme v uplynulom roku vo všetkých oblastiach života našej spoločnosti pokročili dopredu.

Ak pripomíname dobré výsledky, nijako nestrácame zo zreteľa, že na nejednom úseku mohli a mali byť lepšie. Sú podniky a úseky, ktoré do nového roku vstupujú s dlhmi voči spoločnosti. Preto musíme v nastupujúcom roku pracovať všade lepšie a hospodárnejšie, aby sme dokázali udržať krok so

⁶⁵ Husák, H.: Prejavy a state. Bratislava, Pravda 1983, s. 287-290

svetom a i naďalej dobre plnili náš hlavný cieľ - zabezpečiť šťastný a spokojný mierový život nášho ľudu.

So zložitými podmienkami, ktoré sa vytvorili vo svete a ktorým dnes musí čeliť nielen československé hospodárstvo, treba i naďalej rátať. Práve preto musíme rýchlejšie prispôsobovať naše hospodárstvo súčasným, podstatne vyšším nárokom a meradlám a všade zlepšovať našu prácu. Splnenie týchto požiadaviek je nevyhnutné v záujme rozvoja našej socialistickej spoločnosti. A predovšetkým v záujme hmotne a kultúrne zabezpečeného života ľudu. Politika Komunistickej strany Československa, Národného frontu a nášho socialistickeho štátu je politikou v záujme a pre dobro našich občanov. A závisí predovšetkým od dobrej, svedomitej, zodpovednej práce každého z nás, ako úspešne sa bude uskutočňovať.

Som rád, že môžem s plným oprávnením hovoriť o tom, že úplná väčšina našich ľudí každodenne prejavuje svoje odhodlanie obetavo pracovať pre rozkvet našej vlasti. Máme potrebné predpoklady pre ďalší vzostupný rozvoj. Ideme po správnej marxisticko-leninskej ceste socialistickej výstavby. Preto hľadáme v ústrety novému roku s dôverou a triezvym optimizmom. Urobme všetko, aby to bol pre našu krajinu, pre náš ľud ďalší dobrý rok.

Vážení priatelia! Do nového roku vstupujeme v podmienkach rozporuplného medzinárodného vývoja. Vo svete pokračuje a nadobúda na naliehavosti a závažnosti zápas za odvrátenie hrozby vojny. Mier, ktorý je základnou podmienkou pokojnej práce a života národov, je vážne ohrozený. Reakčné sily imperializmu, predovšetkým Spojených štátov amerických a niektorí ich spojenci v NATO, vystupňovali svoju agresívnu politiku a podkopávajú mierové základy vzťahov medzi štátmi. Ľudia na celom svete si naliehavo uvedomujú, že politika horúčkovitého zbrojenia a konfrontácie, presadzovaná týmito silami, zvyšuje riziko svetovej katastrofy.

S plnou vážnosťou je za tejto situácie potrebné znova zdôrazniť význam, aký má pre naše národy pevné priateľstvo, spojenectvo a všestranná spolupráca so Sovietskym zväzom a ďalšími štátmi socialistickeho spoločenstva. Táto zahraničnopolitická orientácia, overená historickými skúsenosťami československého ľudu a znova potvrdená XVI. zjazdom KSC, je pevnou zárukou našej národnej slobody a nezávislosti, mierového života i ďalšieho socialistickeho rozvoja našej vlasti.

Na prahu nového roka posielame bratskému sovietskemu ľudu, ktorý si pred niekoľkými dňami spolu s celým pokrokovým svetom pripomenul 60. výročie utvorenia Zväzu sovietskych socialistických republík, vrelé súdružské pozdravy a želania nových úspechov.

Novoročné pozdravy a dobré želania posielame aj ľudu bratských socialistickej krajín a všetkým priateľom Československa vo svete.

Sovietsky zväz, Československo i ďalšie štáty socialistickeho spoločenstva dôrazne a s veľkou naliehavosťou upozorňujú na vážnosť súčasného vývoja vo svete a zároveň ukazujú a presadzujú reálne východisko zabezpečenia a upevnenia mieru. V súlade s vôľou a životnými záujmami

československého ľudu podporujeme mierovú politiku Sovietskeho zväzu a aktívne sa podieľame na jej presadzovaní.

Socialistické spoločenstvo sa usiluje o mier preto, že dobre vieme, čo by v súčasných podmienkach znamenala vojna nielen pre národy Európy, ale pre celé ľudstvo. Preto považujeme zápas za zachovanie mieru za najdôležitejšiu, najnaliehavejšiu úlohu súčasnosti. Na jej riešení majú rovnaký záujem stotoční ľudia na celom svete. Je preto potrebné, aby všetky štáty pristupovali k nemu s veľkou politickou uvážlivosťou, trpezlivosťou a vôľou prispieť k zlepšeniu medzinárodnej situácie, k riešeniu otvorených otázok rokováním. K cieľu však môže viesť len také rokovanie, ktoré je vedené na zásadách úplnej rovnoprávnosti pri rešpektovaní oprávnených záujmov na zaručení rovnakej bezpečnosti pre všetkých. Je to v súčasných podmienkach jediná prijateľná cesta. Človek dokázal uvoľniť obrovské prírodné sily a realizovať prevratné objavy, pomocou ktorých by sa mohlo zvládnuť mnoho sociálnych a ekonomických problémov, ktoré stoja pred celým ľudstvom. Je mimoriadne naliehavé sústrediť úsilie na to, aby tieto sily a objavy slúžili v prospech človeka, nie na jeho zničenie.

Pri uskutočňovaní politiky mierového spolužitia Československo udržiava a rozvíja vzájomne výhodnú spoluprácu so všetkými štátmi bez ohľadu na rozdielne spoločenské zriadenie, u ktorých sa stretávame s porozumením a dobrou vôľou. Základom pre rozvoj týchto vzťahov je dôsledné rešpektovanie zásad rovnosti, zvrchovanosti, nezávislosti a nezasahovania do vnútorných vecí. Osobitne si želáme rozvíjať dobré susedské vzťahy so štátmi, s ktorými máme spoločné hranice. Prospešnosť tejto politiky pe vzájomné styky i pre zlepšovanie atmosféry vo vzťahoch medzi štátmi v Európe potvrdili aj výsledky mojej nedávnej návštevy v Rakúsku.

Sme presvedčení, že súčasné zložité obdobie v medzinárodných vzťahoch možno prekonať, lebo proti hrozbe vojnového požiaru aktívne vystupuje široký front mierových síl. Veríme, že v tomto zápase zvíťazí zdravý rozum. Mnoho však bude záležať na tom, ako jednotne, rozhodne a cieľavedome dokážu sily mieru postupovať.

Drahí priatelia! Vstupujeme do roku, v ktorom si pripomenieme 35. výročie Víťazného februára. Za roky socialistickej výstavby došlo vďaka správnej politike Komunistickej strany Československa a obetavému úsiliu našich pracujúcich k prevratným zmenám, k veľkému ekonomickému, sociálnemu a kultúrnemu rozvoju nášho štátu, ako aj celkových životných podmienok ľudu. Som presvedčený, že aj v nastupujúcom roku prispejeme novými, tvorivými činmi, stotočnou prácou k ďalšiemu rozkvetu našej drahej vlasti - Československej socialistickej republiky, k šťastnému mierovému životu nášho ľudu.

Na záver vám ešte raz želim v novom roku 1983 veľa zdravia a úspechov v práci, šťastie a spokojnosť v osobnom živote.

Text č. 15

Z prejavu prezidenta ČSSR Husáka na stretnutí československých žien s predstaviteľmi strany a vlády k Medzinárodnému dňu žien 8. marca 1983/ ⁶⁶

**Vážené a milé súdružky,
vážení hostia!**

Dovoľte mi, aby som privítal delegáciu československých žien a ďalších prítomných hostí a v mene Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, federálnej vlády, Ústredného výboru Národného frontu i v mene svojom úprimne blahoželal všetkým ženám našej vlasti k Medzinárodnému dňu žien.

Sviatok internacionálnej solidarity pokrokových žien celého sveta je pre nás príležitosťou, aby sme miliónom československých žien úprimne poďakovali za ich obetavú, svedomitú prácu, ktorou sa podieľajú na budovaní a rozvoji našej socialistickej vlasti, za ich aktívny, významný podiel na politickom a verejnom živote nášho štátu, za starostlivosť a lásku, s ktorou sa starajú o svoje rodiny i o výchovu novej generácie. Vysoko si vážime prácu našich žien v priemysle, v poľnohospodárstve, v obchode a v službách, v školstve, zdravotníctve, kultúre, vo vede a umení, všade, kde svojím podielom prispievajú k tomu, že sa nám darí plniť dnešné náročné úlohy.

Aktívny, tvorivý prístup žien k rozvoju našej spoločnosti, ich práca pre rozkvet našej krajiny sú presvedčivým výrazom dôvery a podpory politiky Komunistickej strany Československa, Národného frontu a nášho štátu, ktorá vyrastá z poznania, že je to politika plne zodpovedajúca najvlastnejším záujmom žien. Je určovaná vedomím, že až v našom socialistickej zriadení je zabezpečené rovnoprávne postavenie ženy v spoločnosti, v politickom a verejnom živote, vo výrobe, na všetkých úsekoch. Až socializmus vytvára pre ženy dobré podmienky a príležitosť tak v práci, ako aj pri plnení ich nezastupiteľnej úlohy v materstve, v rodine a pri výchove nového pokolenia.

Náš život to každodenne presvedčivo dokazuje. Takmer polovicu všetkých pracujúcich tvoria u nás ženy. Z celkového počtu odborníkov so stredoškolských a vysokoškolským vzdelaním pripadá na ženy polovica. Trvale pribúda žien na zodpovedných, vedúcich miestach národného hospodárstva. Sústavne sa zvyšuje účasť žien pri rozhodovaní o verejných záležitostiach, pri riadení všetkých úsekov nášho spoločenského života. Svedčí o tom i skutočnosť, že takmer tridsať percent všetkých poslancov zastupiteľských zborov, od národných výborov až po najvyššie zákonodarné orgány štátu, sú ženy. Desiatitisíce žien aktívne pracujú v spoločenských organizáciách Národného frontu. Vážime si záslužnú činnosť Československého zväzu žien,

⁶⁶ Tamže, s. 334-337

ktorý patrí k aktívnym organizáciám Národného frontu a umožňuje ženám činnorodú účasť v politickom a spoločenskom živote i v záujmovej činnosti.

Naše socialistické zriadenie vysoko oceňuje nezastupiteľné spoločenské poslanie ženy - materstvo. Starostlivosť o matku a dieťa je jednou z prvoradých úloh nášho štátu. Málokde vo svete sú matky a deti obklopené takou pozornosťou a starostlivosťou ako u nás. Matky majú istotu, že ich deti budú vyrastať v sociálne spravodlivej, mierovej, pokrokovej spoločnosti, ktorá im zaručuje právo na vzdelanie, v ktorej majú možnosť rozvíjať svoje nadanie a ktorá im zabezpečuje aktívne uplatnenie v živote.

Ak pripomíname dobré výsledky, ktoré sme v tomto ohľade dosiahli, poznáme i problémy a slabé miesta, ktoré tu dosiaľ existujú, poznáme i starosti, ktoré na naše ženy doliehajú v každodennom živote, a usilujeme sa o ich prekonávanie. Treba, aby všetky orgány, národné výbory, všetky články riadenia, výroby, obchodu a služieb rozhodne a účinne riešili otázky uľahčujúce prácu a život žien. Vieme, že nie je jednoduché dobre pracovať v zamestnaní, starať sa o domácnosť, o výchovu detí, o rodinu, zúčastňovať sa na verejnej činnosti, politickom živote a ešte si nájsť čas na kultúru, na všestranné rozvíjanie svojej osobnosti. Naša spoločnosť postupne vytvára podmienky na to, aby všetky tieto stránky života ženy tvorili harmonický celok. To je dôležitá súčasť programu ďalšieho rozvoja našej socialistickej spoločnosti.

Medzinárodný deň žien je sviatkom, ktorý má slávnú tradíciu internacionálnej solidarity v boji za práva žien. Cestu k ich uskutočneniu otvoril až socializmus. V mnohých ďalších krajinách zápas za ich presadenie ďalej pokračuje. Verní pokrokovým tradíciám československého ženského hnutia vyjadrujeme tomuto zápasu svoju plnú podporu a solidaritu.

V súčasnosti sa jeho dôležitou súčasťou stal boj za mier. Vysoko oceňujeme, že ženy sú v predných radoch boja za odvrátenie hrozby vojny. Želajú si predovšetkým pre svoje deti radostný, šťastný, mierový zajtrajšok, pretože najlepšie poznajú, čo znamená ľudský život, koľko starostí, koľko trpezlivej práce treba vynaložiť na to, aby sa z dieťaťa stal platný člen ľudskej spoločnosti.

Preto ženy v mnohých krajinách predstavujú veľkú, početnú a aktívnu zložku masového hnutia proti vojne, za mier a odzbrojenie. S oprávneným znepokojením sledujú vývoj v rozličných častiach sveta, a predovšetkým v západnej Európe, vyvolaný nebezpečnou politikou Spojených štátov a Severoatlantického paktu. Sily mieru čoraz naliehavejšie vyzývajú, aby sa tento nebezpečný vývoj zastavil a obrátil smerom, ktorý zodpovedá túžbam národov. Práve o to sa usiluje mierová politika Sovietskeho zväzu, Československa a ďalších štátov socialistického spoločenstva.

Tento rok má v tomto zápase osobitne významné miesto. Môže v mnohom ovplyvniť ďalší vývoj vo svete, prispieť k zníženiu vojnového nebezpečenstva, k odvráteniu nového kola horúčkovitého zbrojenia, k obnoveniu a ďalšiemu prehĺbeniu procesu uvoľňovania napätia. Nehľadiac na vážnosť súčasnej situácie, je to reálny cieľ. Právom sa v Politickej daklarácii, prijatej na januárovom zasadaní Politického poradného výboru členských štátov

Varšavskej zmluvy v Prahe, zdôrazňuje, že nech je situácia vo svete akokoľvek zložitá, existuje možnosť prekonať súčasnú nebezpečnú etapu v medzinárodných vzťahoch.

Preto sa i Československo s ešte väčšou intenzitou zapája do spoločného úsilia štátov socialistického spoločenstva, všetkých pokrokových, demokratických mierových síl o to, aby zvíťazila mierová alternatíva ďalšieho vývoja, aby zvíťazil zdravý rozum. Preto sme uvítali, že v júni tohto roku sa v Československu bude konať svetové zhromaždenie za mier a život, proti jadrovej vojne. Máme úprimný záujem, aby sa v Prahe na plodnom dialógu zišli predstavitelia mierových síl z celého sveta, aby sa zhodli na spoločnom postupe, ako účinne čeliť hrozbe jadrovej katastrofy.

Na záver by som chcel, vážené súdružky, ešte raz poďakovať všetkým československým ženám za veľký prínos k spoločnému dielu za rozkvet našej socialistickej vlasti, pre šťastný a spokojný mierový život našich rodín a detí. Želám ženám do ďalších rokov pevné zdravie, mnoho úspechov v práci a veľa osobného šťastia.

Poznámky. Dr. Gustáv Husák, prezident Československej socialistickej republiky a generálny tajomník Komunistickej strany Československa, predniesol obidva prejavy roku 1983, teda ako 70-ročný / nar. sa 1913 / . Bol výborným rečníkom, jeho vysoký vek nenechal stopy na prejavoch, ani na obsahovej ani na jazykovej stránke. Silno ich však poznačilo vtedajšie socialisticke zriadenie a funkcie najvyššieho predstaviteľa komunistickej strany. Sú nudné, nezaujímavé, suchopárne, chladné, bez citového preteplenia expresívnymi výrazmi. Takmer nenájdeme v nich špecifické jazykovo-rečnícke prostriedky, metafory, prirovnania a iné, napriek tomu, že situácia, najmä v druhom prejave ho k tomu priamo nabádala. Obidva prejavy predstavujú typický príklad rečníckeho štýlu doby, bez prejavenia sa individuality rečníka, ktorá v období socializmu bola obyčajne skrytá za straníckosť a politickosť, triednu angažovanosť.

Text č. 16

Z prejavu prezidenta SR Michala Kováča / ⁶⁷

**Vážené panie poslankyne
Vážení páni poslanci!**

Ak máme poctivo hľadať seriózne východiská z tejto neutešenej vnútropolitckej situácie, nemôžeme si zakrývať, že už dlhší čas pretrvávajú na našej politickej scéne snahy diskreditovať, zosmiešňovať a osočovať predstaviteľov politických strán a hnutí, vyvolávať nevraživosť a nenávisť k inak zmýšľajúcim, či príslušníkom a sympatizantom iných strán a hnutí. Hľadá sa vinník, na ktorého by bolo možné zvaliť zodpovednosť za súčasnú politickú krízu. Isto neuniklo vašej pozornosti, že terčom kritiky, ponižovania a nakoniec i diskreditácie zo strany predsedu vlády a jeho najbližšieho okolia je nielen kancelária prezidenta, poradcovia, ale nepriamo i priamo sám prezident.

V podstate však nejde o konflikt osobný, ale o konflikt vnútrospoločenský.

V modernej spoločnosti nie je politický konflikt niečo neobvyklé.

Doterajší priebeh napätia medzi premiérom a prezidentom nepriniesol pre širšiu verejnosť dostatočne jasno, o čo vlastne ide. A to aj preto, lebo na rozdiel od pána premiéra som sa dosiaľ-úmyselne a uvážene - zdržal verejne definovať podstatu sporu v nádeji, že kompromis je možný. V podstate som povedal len výsledok svojej analýzy, keď som v novoročnom prejave nastolil potrebu širšej koalície.

Je nepochybné, že ku kríze došlo preto, lebo vládna moc v ostatnom čase prestala mať spoľahlivé zázemie v parlamente, a to aj v časti vlastného hnutia a v radoch koaličného partnera. Niektorí nespokojní ju už opustili, iní sú zneistení, či ju ešte podporovať, alebo opustiť. Jadro vládnuceho hnutia sa zúžilo.

V parlamente i v značnej časti verejnosti sa čoraz viac a častejšie zdôrazňuje, že terajšia vláda, personifikovaná premiérom, stráca morálny titul legitimacy, ktorý je v demokracii nerozlučiteľnou súčasťou legitimacy moci. Moc sa musí legitimovať nielen právne, ale aj eticky. Musí konať v súlade s písanými či nepísanými, v spoločnosti uznávanými princípmi politických mravov. Niektoré praktiky, ako napr. ovplyvňovanie poslancov, ohováranie, nehovorenie plnej pravdy a podobne, sú príčinou, že vláda stráca priazeň aj niektorých vlastných poslancov. "Ak nie je vláda pravdivá, bude také skôr či neskôr celé obyvateľstvo - povedané s významným nemeckým filozofom Jaspersom.

Mnohí poukazujú na autokratický spôsob vládnutia premiéra. Kto vysloví iní názor, iné stanovisko, je postupne nelojálny, nesolidárny a nakoniec zradca...

Vždy som uznával a oceňoval niektoré osobitné schopnosti pána Mečiara, pracovitosť a zanietenosť, vynikajúcu pamäť, pohotovú reakciu, ráznosť, nadpriemernú rétoriku a kombinačné schopnosti. Ani teraz nemám v úmysle tieto jeho danosti spochybňovať. Súčasne som však akceptoval mnohé výhrady, poukazujúce na jeho negatívne vlastnosti, ktoré je nutné tlmiť tak, aby jeho schopnosti sa mohli využiť pre dobro našej spoločnosti. Presvedčil som sa

⁶⁷ Noviny Slovenská republika, osobitný výtlačok z marca 1944

však, že nemá najmenší záujem, aby z jeho tieňa vystúpili a vyrástli ďalšie osobnosti, ktoré Slovenská republika jednoducho potrebuje. Pán premiér nie je ochotný spolupracovať partnersky a viesť korektný dialóg. Nedokáže zjednocovať rôznorodé zoskupenia občanov a znásobovať politickú energiu štátu. Vzhľadom na svoju prezieravosť je schopný spolupracovať iba s ľuďmi, ktorí sú mu nejako zaviazaní. Pán Mečiar nepotrebuje radcov, spolutvorcov, oponentov, ale iba pomocníkov pri realizácii svojich zámerov.

Prosím vás, páni poslanci, zabráňte najmä svojím príkladom, aby sa u nás ďalej nepodnecovala intolerancia, nevraživosť, zavádzanie a zastrašovanie ľudí. Veď to, čo sa deje na mítingoch v PKO, nesledujú len naši novinári, ale aj zahraničie, ktoré podľa toho hodnotí úroveň našej demokracie a politickej kultúry.

Vás, pán predseda vlády, prosím v mene dobrého mena Slovenska, v mene demokracie, zamyslíte sa bez zloby a nenávisťi v srdci nad tým všetkým, čo som tu povedal. Majte na pamäti, že aj inak zmýšľajúcim Slovákom a všetkým našim občanom patrí Slovensko, že aj oni majú právo na svoj názor, na svoje presvedčenie.

Prosím vás, aby sa táto moja úprimne myslená snaha a výzva nevysvetľovala ako slabosť. Mýli sa každý, kto si myslí, že prezident republiky sa dá zastrašiť, alebo odradiť od plnenia svojej povinnosti, ku ktorej sa slávnostne zaviazal. Prezident zotrvá v službe pre národ, pre občanov republiky až do konca. Zostane verný sľubu, že bude dbať o blaho slovenského národa, národnostných menšín a etnických skupín, že bude zachovávať a obhajovať ústavu a ostatné zákony, Slovenskú republiku, svoj národ, ale ani svoj rozum a svedomie, aj keď by mal vypiť kalich horkosti až do dna. Ja neviem nikoho nenávidieť, nechcem proti nikomu intrigovať a som odhodlaný zodpovedne plniť všetky povinnosti a využívať všetky práva prezidenta.

Vážené panie poslankyne, vážení páni poslanci, v novembrových dňoch roku 1989 sme si sľúbili, že si budeme hovoriť pravdu, že sa budeme snažiť pomenúvať javy pravými menami, že sa už nebudú stínať hlavy, že budeme tolerantní a slušní, že nevraživosť a nenávisť hlboko zakorenené do zeme. V duchu týchto ideálov nežiadam pána Mečiara, aby podal demisiu, ale vyzývam vás všetkých, vrátane predsedu vlády, aby sme spojili svoje sily, aby sme neodkladne podnikli kroky, ktorými sa začne etapa politického, národného a občianskeho zmierenia. Vyzývam všetkých, aby prestali na seba útočiť, osočovať sa, znevažovať protivníka a stupňovať napätie v spoločnosti. Pomôžme všetci vytvoriť pokojné ovzdušie na predčasné parlamentné voľby.

Ešte vždy máme možnosť sadnúť si za spoločný stôl a dohodnúť sa na pravidlách a nevyhnutných podmienkach na politické, národné a občianske zmierenie v záujme Slovenska a jej občanov.

Poznámka. Prezident Michal Kováč predniesol tento prejav bezprostredne po svojej Správe o stave Slovenskej republiky 8. marca 1994. Uvedenému prejavu zodpovedá starostlivý výber rečových prostriedkov.

Text č. 17

Prejav predsedu vlády Slovenskej republiky Vladimíra Mečiara na 27. schôdzi NR SR dňa 11. marca 1994 - časť / ⁶⁸

**Vážení občania Slovenskej republiky,
vážené dámy poslankyne a páni poslanci,
vážení pán predsedajúci a mnou veľmi uznávaná
a vážaná vláda Slovenskej republiky,**

bolo tu niekoľko výziev, aby som vystúpil a preukázal odvalu. Dovoľte, aby som povedal, že odvalu treba preukázať v boji s nepriateľom a Národná rada Slovenskej republiky nebola, nie je a nebude pre mňa nikdy nepriateľom. Existujú dohody o technických otázkach, ktoré smerovali k tomu, že po vystúpení premiéra bude nasledovať prestávka, potom budú rokovania o inom predmete, preto som dával vedome čas členom vlády a ostatným, aby mali možnosť sa vyjadriť. Rokovanie o dôvere alebo nedôvere premiérovi je súčasne rokovaním o dôvere alebo nedôvere vláde ako celku. A je tu problém, o ktorom sa oplatí diskutovať veľmi dlho a veľmi veľa, pretože tu nejde o Mečiara. Tu ide o otázku ďalšej konštrukcie slovenskej politiky, ďalšej cesty, ktorou sa Slovensko vydá. Tu ide o inú koncepciu, a to je podstatná zmena, ku ktorej dôjde.

Zľahčovanie, že ide iba o osobu, je málo kvalifikované. Impulz a spúšťačiaci mechanizmus celej diskusie vyšiel od prezidenta Slovenskej republiky, išlo o akciu cielenú, nie náhodnú. Slováci funkciu prezidenta vždy chápu ako symbol štátu, ktorou v skutočnosti je, ako funkciu, ku ktorej majú úctu ako k posvätnej. Treba však chápať aj to, že prezident je reálny človek, že prezidentský úrad je len jeden z úradov v rámci sústavy ostatných ústavných orgánov štátu, nie ten najdôležitejší. Tým najdôležitejším ste vy, páni poslanci a poslankyne. Od vás prezident pochádza, vy ho volíte, vy ho máte právo kontrolovať, vy máte právo rozhodnúť o tom, či bude, či nebude prezidentom. Je to vaše právo, vy si nemôžete dať toto právo vziať, napriek akejkol'vek posvätnosti alebo pri akomkoľvek zbožňovaní prezidenta v čase, keď je proti vláde a keď vystupuje proti hnutiu, ktorého kedysi bol sám predsedom....

Nie je príjemné byť neustálym terčom najšpinavejších a najprimitívnejších útokov. Nie je príjemné znášať urážky, osočovania, veľa razy zlomyseľné a veľa razy len nekvalifikované, že ste proti niečomu, čo inštinktívne cítite, ale nedovidíte. Nie je jednoduché takýmto životom žiť a takto tento údel znášať. Ak to robím, nerobím to preto, že potrebujem byť pri moci a nerobím to z túžby po moci. Robím to preto, že ma občania k tejto službe pozvali. Ich sa pôjdem opýtať ešte raz, či ma chcú. Ak mi povedia áno, budem to robiť. Ak si myslíte a staviate na idej nejakého všeludského porozumenia tým, že všetky strany budú vo vláde a všade bude pokoj, tak ten nepokoj, čo je medzi vami v parlamente iba prenesiete do vlády, prenesiete do štruktúr štátu a zničíte ich. To nie je taký jednoduchý mechanizmus, ktorý by sa dal takto realizovať. Ak sa bojím koalície, ktorá by bola vo vnútri konfrontačná, tak nie preto, že sa chcem držať kresla predsedu vlády. To je preto, že nechcem, aby nám začali bojovať

⁶⁸ Noviny Slovenská republika, osobitný výtlačok z marca 1944

rezorty a štátna správa medzi sebou. Nechcem balkanizáciu tejto spoločnosti. Nechcem nedorozumenia medzi občanmi, ktoré sú zasiaté a ktoré by viedli ku konfliktom etnickým, sociálnym alebo akýmkoľvek iným.

Kým som bol predsedom vlády, nič také sa nestalo. Mohol som to urobiť len preto, že mi ľudia verili. Pokiaľ ide o otázky chápania demokratickosti a nedemokratickosti riadenia a výkonu štátu, môžete mať tisíc názorov, môžete mať tisíc stanovísk, ale mám výsledky. Hodnotte ma iba za to, čo som urobil. Hodnotte ma za to, čo ste si mysleli, že som možno urobiť mal, a čo v danej situácii možné nebolo. V situácii, ktorá bola, viedla vládu k tomu, že sme mali jeden jediný cieľ: horúčkovitú túžbu slúžiť štátu. Ak boli so mnou vo vláde ľudia, ktorí tam prišli na moje pozvanie a z ktorých si každý jeden musel získavať dôveru občanov, prosím vás, správajte sa k týmto ľuďom s úctou. Tí vám v ničom nepoškodili a dali vám a štátu všetko, čo mohli. Dávali zdravie, dávali osobný záujem, dávali svoje rodiny. Už majú len svoje životy. Dali všetko. Nie je veľa takých politikov, ktorí to všetko sú ochotní dať. Rozhodnite akokoľvek, som hrdý na to, že som mohol s nimi robiť. Sú to statoční ľudia. Ak by som zostavoval vládu v budúcnosti, drvivá väčšina z nich v nej bude.

Pokiaľ ide o otázky, ktoré súvisia s vývojom a postojom dneška, možno veľa vojen prehrať. Ale v histórii je jeden čas, ja ho nazývam čas spravodlivosti. Čas, ktorý odbíja svoju mieru každému z nás. Ten čas má v sebe skrytú veľkú pravdu. Máme ho v živote všetci nadelený rovnako a hodnotiť nás bude on. Takže neurobte dnes nič, čo poškodí štát, neunáhľite sa ku krokom, pri ktorých budete vládu odpisovať len preto, že jej členovia nepochádzajú z vašich radov. Ako som rád a hrdý na to, že ste sa stali parlamentom Slovenskej republiky ako samostatného štátu, tak som rád a hrdý na to, že je to prvá vláda tohto štátu.

Ak môžeme, uveďme do súladu, aby obežnice ústavných orgánov harmonizovali a nešli proti sebe. Ak môžeme, dajme ľuďom kultúru dialógu, dajme krajine pokoj a občanovi úctu. Ak môžeme, spojme sa v tom, že budeme politicky rôzni, ale budeme každý, kde môžeme, pomáhať oživovanie hospodárskeho a sociálneho systému. Tam je práca pre kresťanských demokratov i pre každého iného. V aktivitách vás nikoho nebrzdíme. Naopak, my máme málo aktivít. Ak môžeme, hľadajme cestu dohody v tom, že Slovenská republika využije obrovský potenciál, ktorý má. Premárniť túto šancu, ktorú máme, je nezodpovedné, pretože druhý raz by nemusela prísť nieže o tisíc rokov, nemusela by prísť nikdy. Nemal som a nemám iný záujem ako záujem tohto štátu. Nebolo by dobré, keby ste vo všetkom so mnou súhlasili. Bol som tvrdý v diskusiách. Viete, že väčšinu súbojov slovných som vyhrával. Ale preto nemôžete hovoriť, že som bol voči vám vinný. Pokiaľ ide o budúcnosť Slovenska, ak bude prejavená a zachovaná základná demokratická podstata jeho existencie, slobodná vôľa občanov, som optimista. Ak bude potlačená, som veľkým - veľkým pesimistom. Poznám tento štát dôkladne, poznám každú súčiastku jeho mechanizmu, všetko, čo sme naladili, nedoladili alebo nedoriešili. Poznám jeho smerovania, jeho silu. Verím ľuďom a pred nimi i vy preukážte svoju vieru! Riešenia nikdy nie sú len jedno a len druhé, ale najlepšie riešenia nie sú radikálne. Zvážte, čo urobíte. Ďakujem.

Poznámka. Reč predsedu vlády Vladimíra Mečiara je replikou na dodatkový prejav prezidenta Michala Kováča v NR SR 8. marca 1994. Predseda vlády odhaľuje ňou skrytý zámer prezidentovho prejavu, odráža kritiku prezidenta voči svojej osobe, obhajuje vládu, poukazujúc na konkrétne výsledky, ktoré dosiahla a poukazuje na možné dôsledky zmeny vlády. Z hľadiska rétoriky je reč vecná, bez početnejších rečníckych ozdôb, vetné konštrukcie sú jednoduché, ale s veľkou údernosťou.

Cvičenia

1. Analýza textu č. 1

- Charakterizujte kompozíciu prejavu.
- Posúďte výber rečových prostriedkov v záujme cieľa prejavu.

2. Analýza textu č. 2

- Aké prostriedky využíva Cicero na odhalenie a odsúdenie zrady Catilina?
- Akými rečovými prostriedkami chce naplniť obsah pojmu *captatio benevolentiae*?
- Vysvetlite a zdôvodnite časté používanie rečnických otázok.

3. Analýza textu č. 3

- Určte charakteristické vetné konštrukcie tejto filipiky.
- Zhodnoťte výber slov z hľadiska filipiky.
- Akými špeciálnymi rečovými prostriedkami vyjadruje profesor výčitku svojim žiakom?
- Posúďte z hľadiska účinnosti výber slov a vetných konštrukcií, ktorými profesor obhajuje sám seba.

4. Analýza textu č. 4

- Akými rečovými názornými prostriedkami bráni Pitt mladícku neuváženosť?
- Určte slová a vetné konštrukcie, ktoré svedčia o úctu a zdvorilosť Pitta k protivníkovi v parlamente.

5. Analýza textu č. 5

- Vyhľadajte metafory a prirovnania, ktoré robia faktami presýtený prejav pútavým.
- Vyhľadajte rečnickej prostriedky, ktoré robia prejav vlasteneckým.

6. Analýza textov č. 6 a 7

- Poukážte na slová, v ktorých treba dávať osobitný pozor na výslovnosť samohlások.
- Vyhľadajte v oboch textoch slová, v ktorých treba rešpektovať asimiláciu spoluhlások a zdôvodnite prečo.
- Vyhľadajte slová, v ktorých sa najčastejšie dopúšťame ortoepických chýb.

7. Analýza textu č. 8

- Vyhľadajte v reči špeciálne rečové prostriedky a zdôvodnite ich funkčnosť.
- Posúďte kompozíciu prejavu členenie textu.

8. Analýza textu č.9 a 10

- Prvý text je Štúrova reč v uhorskom sneme, druhý Štúrov text je úvodník v Slovenských národných novinách. Poukážte na to, ako funkcia textov ovplyvnila výber rečových prostriedkov a konštrukciu viet.
- Určte charakteristické syntaktické prostriedky štýlu tej doby.

9. Analýza textu č. 11

- Charakterizujte prejav z hľadiska určenia a z hľadiska histórie rétoriky.
- Popíšte kompozíciu prejavu a členenie textu.
- Charakterizujte úvod, jadro a záver.
- Vyhľadajte špeciálne rečnícke prostriedky:

expresívne slová
nepriame pomenovania
metafory
symboly

- Ktoré rečové prostriedky a kompozičné i syntaktické prvky dávajú prejavu patinu doby?

10. Analýza textu č. 12 a 13

- Obidva texty sú reči, ktoré predniesol Štefan Moyzes, predseda Matice slovenskej, povolaním kňaz a banskobystrický biskup, na druhom a treťom valnom zhromaždení Matice ako otváracie prejavy. Analyzujte kompozíciu oboch rečí.
- Ktoré slová a aké vetné konštrukcie vtlačajú textom dobovú patinu?
- Vyhľadajte metafory a prirovnania; vysvetlite v čom tkvie ich pôsobivosť?
- Vyhľadajte biblizmy a slová, ktoré dnes už znejú ako archaizmy.

11. Analýza textu č. 14 a 15

- Posúďte novoročný prejav prezidenta ČSSR G.Husáka a jeho prejav na stretnutí československých žien s predstaviteľmi strany a vlády k Medzinárodnému dňu žien

z hľadiska kompozície
z hľadiska výberu rečníckych prostriedkov

vetných konštrukcií

- Porovnajzte obidva prejavy z hľadiska estetickej pôsobivosti s prejavmi A. H. Škultétyho a Š. Moyzesa

12. Analýza textu č. 16 a 17

- Porovnajzte prejav prezidenta SR Michala Kováča a predsedu vlády SR Vladimíra Mečiara z hľadiska výberu rečníckych prostriedkov, vetných konštrukcií a pôsobenia na poslucháčov. Určte, čo je typické z hľadiska štýlu pre jeden a pre druhý prejav

Cvičenia - modelové situácie

1. Ste členom (členkou) akademického senátu fakulty (AS F). Zasadá AS F za prítomnosti dekana a člena AS univerzity (U). Obsahom rokovania sú dva body:

- a. Správa o začiatku výučby a organizácii školského roka z pohľadu študentov 1. ročníka.
- b. Diskusia.

Úlohy: - ste poverený (á) vedením zasadania. Újmite sa funkcie;

- predneste diskusný príspevok o prijímacích skúškach;
- predneste diskusný príspevok o rozvrhu výučby;
- predneste diskusný príspevok o ubytovaní a stravovaní;
- predneste diskusný príspevok o situácii v študijnej literatúre.

3. Firma, v ktorej pracujete, otvára kurz pre predávačky s cieľom zvýšiť úroveň ich styku s kupujúcimi. Na kurze je prítomných 15 predávačok a majiteľ firmy. Vás, ako úspešného vedúceho, poveril majiteľ firmy otvoriť kurz a v otváracom prívete poukázať na chyby, ktoré robia predávačky v styku so zákazníkmi. Na rozmyslenie máte 5 minút.

4. Majiteľ firmy, v ktorej pracujete, oslávi 40. výročie narodenín. Zamestnanci v počte 20 osôb sa mu rozhodli spoločne zablahoželať. Firma vyrába vianočné ozdoby. Zamestnanci Vás požiadali, aby ste slávnostný pozdrav povedali. Vy. Body príhovoru si napíšte.

5. Máte stretnutie po 10-tich rokoch od maturít. Zišlo sa vás 20. Vás poverili príhovorom. Na rozmyslenie máte 5 minút.

6. Váš priateľ (ka) oslavuje narodeniny a zároveň meniny. Pozval (a) si 10 najlepších priateľov a priateľiek. Vás poverili prednesením slávnostného príhovoru. Prítomní sú i rodičia oslávenca.
7. Váš obľúbený učiteľ odchádza do dôchodku. Škola poriada rozlúčku, na ktorú pozvala aj viacerých jeho žiakov, teraz vysokoškolákov. Za nich sa máte prihovoriť Vy. Na prípravu máte 10 minút, body si môžete napísať.
8. Precvičenie diskusnej metódy Phillips 66:
- vytvorte skupiny po 6 osôb
 - usporiadajte lavice (stoly) tak, aby skupina sedela spolu a mohla sa poradiť. Skupiny dostali nasledovné úlohy:
 1. Ako zlepšiť komunikáciu medzi študentami a katedrou i dekanátom?
 2. Pripraviť príspevok do internátneho rozhlasu o 17. novembri
 3. Príčiny slabej návštevnosti prednášok.
 - Poradte sa o obsahu úloh a poverte jedného zo skupiny, ktorý úlohu prednesie spracovanú približne na 6 minút.
9. Vo vašom bydlisku otvára obecná rada malé kultúrne stredisko, pre ktoré adaptovala neobývaný dom. Otvoriť ho mal starosta obce, ale musel náhle odcestovať a poprosil o slávnostný príhovor Vás. Napíšte si celý prejav, ale prednesiete ho voľne.
10. Ponúknite napísaným sloganom: včelí med, propolis a propagujte význam chovu včiel pre zvyšovanie výnosov ovocia.
11. Sformulujte sloganom reklamu minerálky zn. Salvator, na Slovenský raj (čosi podobné ako Za živa v Bystrici a po smrti v nebi), na Banskú Štiavnicu, na Betliar, na krásy Slovenska.

Otázky a úlohy

1. Definujte pojmy rétor, rétorik, rétorika
2. Naznačte graficky vzťah rétoriky s inými vedami
3. Charakterizujte predmet rétoriky
4. V ktorých oblastiach ľudskej činnosti sú zvlášť potrebné rétorické vedomosti a zručnosti?
5. Vymenujte 5 antických rétorov a rétorikov
6. Vymenujte 5 osobností z dejín slovenskej rétoriky
7. Vymenujte 5 význačných rečníkov z obdobia štúrovcov a druhej polovice 19. storočia
8. Čo je semiotika a prečo je zaradená do úvodnej časti rétoriky?
9. Vysvetlite semiotické pojmy:

- umelé znaky
- konvenčné znaky
- biosemiotika
- etnosemiotika

10. Vysvetlite pojmy:

- signál
- symbol
- symptom
- index
- jazykový znak

11. Popíšte tvorenie ľudského hlasu
12. Vysvetlite potrebu správneho dýchania v praktickej rétorike
13. Na ktoré samohlásky treba brať zvláštny zreteľ pri výslovnosti?
14. Ktorým hláskam slovenského jazyka hrozí zánik a prečo?
15. Poukážte na výslovnosť spoluhlásky "v" v rozličných polohách
16. Vysvetlite pojem asimilácie a uveďte 7 rozličných prípadov
17. Pomenujte nasledovné defektné konštrukcie:

dosti, dati,
pršší, zapplať
góóól, dóóóšť
vobec, možem, prijmacie skúšky
maú, potvrdzujú
dovi..., dobrý ...
Pod kozubom psík spí.

18. Nájdite ku každému slovu niekoľko expresívnych výrazov

- zaspal

- nerád pracuje
- najesť sa do sýtosti
- utekal, ako len vládal.

19. Vyjadrite nocionálne rozličnými slovami:

- opil sa
- ufujazdil
- usnul v pánu
- vykašľal sa na to

20. Akú funkciu plnia jednotlivé druhy prestávky v rečnickom prejave?

21. Vysvetlite pojmy intonácia, intonéma, statická intonéma, dynamická intonéma

22. Napíšte 5 spisovných slov a k nim dialektizmy

23. Určte a pomenujte tieto rečnicke prostriedky:

- recitovať Hviezdoslava
- Má dobré oko.
- Je to múdra hlavička.
- Košice vyhrali nad Slovanom.
- Vypil si za pohárik tvrdého.

24. Definujte nasledovné pojmy a uveďte ku každému 3 príklady:

- parentéza
- exkurz
- rektifikácia
- epipsa

25. Čo je kadencia, polokadencia, antikadencia a akú funkciu plnia v rečnickom prejave?

26. Upravte na kondenzované konštrukcie:

- Prosil som, aby ma prijali do práce.
- Keď odchádzal z domu, nepozdravil sa.
- Ani jeden z tých, čo ich zvolili, na schôdzi nebol.
- Všetci bojovali len o to, aby sa dostali k moci.

27. Uveďte po 3 príkladoch na kontamináciu a zeugmu.

28. Čo znamená "captatio benevolentiae"?

29. Vymenujte druhy úvodu z hľadiska motivácie.

30. Vysvetlite pojem "enumerické oslovenie" a uveďte, kedy sa používa.

31. Čo znamená pojem virtuálny dialóg?

32. Ako klasifikujeme gestá?

33. Čo znamenajú pojmy kina, kinéma, kinetika?

34. Vysvetlite nasledovné pojmy a uveďte príklady:

- porovnanie
- antitéza
- anekdota
- bájka
- parabola
- synekdocha

35. Utvorte metafory so slovami:

- vetrík, kvet, ruža, hora, slzy

36. Určte druh špecifických rečníckych prostriedkov:

- obrovský strom, slimačie tempo, ani "ň", to je naj- naj!
- Ako slon sa neprepchá uchom ihly; Slon a blcha idú po moste a blcha povie: ale sa trasie pod nami.
- nezaspáť na vavrínoch, nevešať halvu
- Krv nie je voda. Načo hovoriť, keď všetci dobre vieme

37. Čo je kina, kinomorfa, kinetika?

38. Čo je gesto a akú funkciu plní vo verbálnom prejave?

39. Ako klasifikujeme gestá?

40. Prostriedky mimiky a čo sa nimi dá vyjadriť

41. Vymenujte tri hlavné skupiny rečníckych prejavov

42. Vymenujte agitačno-propagandistické prejavy?

43. Čo patrí medzi náučné prejavy?

44. Vymenujte skupiny príležitostných a ceremoniálnych prejavov

45. Čo rozumieme pod pojmom proxemika?

46. Čo je monológ a čo dialóg?

47. Vymenujte druhy dialogizovaných útvarov.

48. Napíšte panelovú a pódiovú diskusiu.

49. Charakterizujte seminár a konzultácie.

50. Čo je filipika a odkiaľ pochádza jej názov?

51. Čo je úlohou predsedajúceho na schôdzi?

52. Ktoré skupiny vlastností charakterizujú osobnosť?

53. Čo je vigilancia a ako sa udržuje?

54. Na čo treba prihliadať u poslucháčov pri rečníckom prejave?

55. Čo rozumieme pojmom aranžmán pri rečníckom prejave?

56. Ako rozlišujeme rečnícky prejav z hľadiska prípravy?

57. Čím je komunikácia v manažérstve?

58. Čo určuje osobnosť manažéra?

59. Čo je temperament a aké druhy temperamentu určil Hippokrates?

60. Aké vlastnosti prisúdil E. Kretschmer typom:

- astenik (leptozóm)
- pyknik
- atletik
- cyklotýmny tap
- schizotýmny tap

60. Charakterizujte typológiu C. C. Junga:

- extravertovaný typ
- introvertovaný typ

61. Čo rozumieme pod pojmom štýl riadenia?

62. Charakterizujte štýly:

- paternalistický
- veliteľský
- demokratický
- autokratický
- liberálny

63. Vysvetlite pojem imidž a ako sa vytvára.

64. Ako sa volá jazyk reklamy a aké má mať znaky?

65. Vymenujte fázy obchodného rokovania a charakterizujte ich.

66. Vysvetlite zásadu: Nehovoriť k zákazníkovi, ale hovoriť so zákazníkom.

Literatúra

- 1) BLOCH, A.: Murphyho zákon. Praha, Svoboda 1993
- 2) ČEČETKA, J.: Výbor zo slovenských pedagogov. Bratislava, ŠN 1947
- 3) FEKETE, J.: Dobrodružstvo s parlamentnou slovenčinou. In: SLOvenské pohľady,, 1995, 9-10
- 4) FILKORN, V.: Pojem metódy. In: Filozofia, 27, 1972, 3
- 5) FILKORN, V.: Veda a jej predmet. In: Filozofia, 26, 1971, 6
- 6) HOLMAN, J.: Moderní rétorika. Praha, SPN 1983
- 7) HORA, Š.: Základy prednášateľstva. Martin, MS 1955
- 8) HUSÁK, G.: Prejavy a state. Bratislava, vyd. Pravda 1983
- 9) HYHLÍK, F.: Kapitoly z rétoriky. Bratislava, Obzor 1972
- 10) KOHOUT, J.: Rétorika. Umění mluvit s lidmi. Praha 1995
- 11) KOVÁČ, M.: Prejav, ktorý odznel na 27. schôdzi NR SR bezprostredne po jeho správe o stave Slovenskej republiky. Bratislava, osobitný výtlačok novín Slovenská republika 1994
- 12) KRÁL', A.: Slovenská výslovnosť. Bratislava, SPN 1988
- 13) MEČIAR, V.: Prejav na 27. schôdzi NR SR 11. marca 1994. Bratislava, osobitný výtlačok novín Slovenská republika 1994
- 14) MISTRÍK, J.: Rétorika, 3. vyd. Bratislava, SPN 1987
- 15) MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava, SPN 1970
- 16) MIŠIANIK, J. - MINÁRIK, J. - MICHALCOVÁ, M. - MELICHERČÍK, A.:
- 17) Dejiny staršej slovenskej literatúry. Bratislava, vyd. SAV 1958
- 18) MIŠIANIK, J.: Antológia staršej slovenskej literatúry. Bratislava, vyd. SAV 1964
- 19) MOYSES, Š.: Reč, ktorou druhé valné zhromaždenie Matice slovenskej ... otvoril Štefan Moyses.. Viedeň 1864
- 20) MOYSES, Š.: Reč, ktorou tretie valné zhromaždenie Matice slovenskej ... otvoril ... Štefan Moyses... Viedeň 1865
- 21) PARDEL, T. - BOROŠ, J.: Základy všeobecnej psychológie. Bratislava, SPN 1979
- 22) RATKOŠ, P.: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava, vyd. SAV 1964
- 23) ŠKULTÉTY, A. H.: Pamäti Slov. ev. a v. gymnasia a s nim spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci. Ružomberok 1889
- 24) ŠTÚR, L.: Slovania, bratia! II. Bratislava 1956, zv. 5



Rétorika v teórii a praxi

Autor: Doc. PhDr. Ján Gallo, CSc.

Lektorovali: PhDr. Ján Varga, CSc.
PhDr. František Sedlák

Vydal: Doc. Ing. Peter Gallo, CSc. - Dominanta

Rok vydania: 1996, 1999, 2004

Miesto vydania: Prešov

Vydanie: prvé

ISBN - 80 - 967349 - 1 - 1